



T.C.

Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Temel İslâm Bilimleri Anabilim Dalı

İslam Mezhepleri Tarihi Bilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

**Şİİ İMAMET NAZARİYESİNİN KADİM
DİN VE KÜLTÜRLERLE MUKAYESESİ**

Zehra AKGÖNÜL
16913006

Danışman
Prof. Dr. Metin BOZAN

Diyarbakır 2019

T.C.
Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Temel İslâm Bilimleri Anabilim Dalı
İslam Mezhepleri Tarihi Bilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

**Şİİ İMAMET NAZARİYESİNİN KADİM
DİN VE KÜLTÜRLERLE MUKAYESESİ**

Zehra AKGÖNÜL
16913006

Danışman
Prof. Dr. Metin BOZAN

Diyarbakır 2019

TAAHHÜTNAME

SOSYAL BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Dicle Üniversitesi Lisansüstü Eğitim-Öğretim ve Sınav Yönetmeliğine göre hazırlamış olduğum “Şîî İmamet Nazariyesinin Kadim Din ve Kùltürlerle Mukayesesi” adlı tezin tamamen kendi çalışmam olduğunu ve her alıntıya kaynak gösterdiğimi ve tez yazım kılavuzuna uygun olarak hazırladığımı taahhüt eder, tezimin kağıt ve elektronik kopyalarının Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü arşivlerinde saklanmasına izin verdiğimi onaylarım. Lisansüstü Eğitim-Öğretim yönetmeliğinin ilgili maddeleri uyarınca gereğinin yapılmasını arz ederim.

18/06/2019

Zehra AKGÖNÜL

T.C
DİCLE UNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ
DİYARBAKIR

Zehra AKGÖNÜL tarafından yapılan “Şİİ İMAMET NAZARİYESİNİN KADİM DİN VE KÜLTÜRLERLE MUKAYESESİ” konulu bu çalışma, jürimiz tarafından **Temel İslam Bilimleri** Anabilim Dalında YÜKSEK LİSANS tezi olarak kabul edilmiştir

Jüri Üyesinin

Ünvanı Adı Soyadı

Başkan:Prof. Dr. Metin BOZAN

Üye : Doç. Dr. Abdurrahim ALKIŞ

Üye : Doç. Dr. Ahmet BAĞLIOĞLU

Tez Savunma Sınavı Tarihi: 18./06./2019

Yukarıdaki bilgilerin doğruluğunu onaylarım.

.../...../20

Prof. Dr. Nazım HASIRCI

ENSTİTÜ MÜDÜRÜ

(MÜHÜR)

ÖN SÖZ

İnsanlık düşünce tarihinde itikâdî ve siyasi boyutu baskın olan birçok problem var olmuştur. Bu problemlerden biri de hiç şüphesiz imamet düşüncesidir. Söz konusu problem İslam tarihinde çokça tartışılmış ve Müslümanlar arasında ayrılıklara sebep olmuştur. İslam fırkalarından biri olan Şîa'nın imameti Usulü'd-din'den sayması mevzuyu daha da önemli kılmıştır. Şîa'nın imamet konusundaki bu tutumundan dolayı Şîî imamet nazariyesi günümüze kadar değişik biçimlerde ele alınmış ve çeşitli araştırmalara konu olmuştur. Ancak birçok araştırmaya konu olmasına rağmen başta uzak doğu dinleri olmak üzere kadim din ve kültürlerle mukayesesinin sistemli ve kapsamlı bir şekilde çalışıldığı söylenemez. Oysa Şîîliğin doğduğu coğrafyanın köklü medeniyetlere ev sahipliği yapan bir yer olduğu düşünüldüğünde Şîî imamet nazariyesinin kadim din ve kültürlerden bağımsız olarak ele alınması eksik kalacaktır. Zira Şîa'daki karizmatik lider kültürü, imamet ve mehdi anlayışlarının Şîî kültürüne has olmayıp önceki toplumların birçoğunda var olduğu görülmektedir. Biz de bu minvalde Şîî imamet nazariyesinin kadim din ve kültürlerle paralellik arz eden unsurlarını konu olarak seçtik.

Bu konuyu çalışma hususunda beni teşvik edip cesaretlendiren, çalışma süresince değerli düşüncelerini ve tecrübelerini benden esirgemeyen kıymetli hocam Prof. Dr. Metin Bozan'a, ayrıca bana müreffeh bir çalışma ortamı sağlama lütfunda bulunan çok değerli aileme en içten teşekkürlerimi sunmayı bir borç bilirim.

Zehra AKGÖNÜL

Diyarbakır 2019

ÖZET

Bu çalışmada Şîa'nın imamet nazariyesi, eski din ve kültürlerle mukayese edilerek örneklerle incelenmeye çalışılmıştır. Bu bağlamda kadim din ve kültürlerden İran, Hint, Mısır, Mezopotamya, Türk, Japon, Hıristiyanlık, Yahudilik ve Sâbilik irdelenerek imametle ilgili ortak ve farklı unsurlar belirlenmiştir. İmameti bir inanç esası haline getiren Şîa, imamlara insanüstü birtakım vasıflar nispet etmiştir. Çalışmamızda Şîa tarafından imamlara atfedilen nas ve tayin, masumiyet, ilim gibi özelliklerin yalnızca Şîliğe özgü olmadığına, önceki din ve kültürlerde lider olarak tanımlanan şahsiyetlere de beşer üstü nitelikler verildiğine dikkat çekilmiştir. Öte yandan Şîa'nın bir esası haline gelen mehdilik inancının da Şîa'ya has olmadığı, önceki toplumların neredeyse tamamında görüldüğü ortaya konmuştur.

Çalışmamızın giriş bölümünde Şîî imamet nazariyesine ve genel anlamda kadim din ve kültürlerin özelliklerine değinilmiştir. Birinci bölümde seçilmişlik ve tanrısal krallık kavramları doğrultusunda kadim din ve kültürlerdeki hükümdarların imamlarla mukayese ele alınmıştır. İkinci bölümde ise ilim, masumiyet ve kurtarıcı kavramları bağlamında söz konusu mukayese yapılmaya çalışılmıştır.

Anahtar Sözcükler

Şîa, İmamet, Mehdilik, Seçilmişlik, Tanrısal Kral, Din, Kültür

ABSTRACT

In this study, the imamate theory of Shia was tried to be examined by comparing with the ancient religions and cultures with examples. In this context, Iran, Indian, Egypt, Mesopotamia, Turkish, Japanese, Christianity, Judaism and Sâbiism from the ancient religions and cultures were examined and common and different elements related to imamate were determined. Shia, which made the imamate a principal of belief, accredited some superhuman qualities to imams. In our study, it was pointed out that the characteristics attributed to the imams by Shia, such as to be chosen by Allah, innocence and science were not only specific to Shiism, but superhuman qualities were also given to people described as a leader in the ancient religions and cultures. On the other hand, it has been revealed that the Mahdism belief, which became a principle of Shia, was not special to Shia and was seen almost in all of the previous societies.

In the introductory part of our study, the Shiite imamate theory and the characteristics of the ancient religions and cultures in general are mentioned. In the first section, in accordance with the concepts of to be chosen one and divine kingdom, the rulers of ancient religions and cultures were compared with imams. In the second section, a comparison is tried to be made among the concepts of science, innocence and savior.

Keywords

Shia, Imamate, Mahdism, To be chosen one, Divine King, Religion, Culture

İÇİNDEKİLER

ÖN SÖZ	I
ÖZET	II
ABSTRACT	III
İÇİNDEKİLER	IV
KISALTMALAR	VII
GİRİŞ	1
1.1. ARAŞTIRMADA İZLENEN METOD	1
1.2. Şİİ İMAMET NAZARİYESİNE GENEL BİR BAKIŞ	2
1.2.1. Şî İmamet Nazariyesinin Ortaya Çıkışı.....	2
1.2.2. İmâmiyye Şîası (Oniki İmamcı Şîilik)'nin İmamet Nazariyesi.....	4
1.2.2.1. İmamet Düşüncesinde Nas ve Tayin Fikri	5
1.2.2.2. İmamet'in Temel Unsurları	6
1.2.2.3. Gaybet İnancı	9
1.2.3. Gulat-ı Şîa'nın İmamete Bakışı.....	10
1.3. KADİM DİN VE KÜLTÜRLERE GENEL BİR BAKIŞ	11
1.3.1. İran Dinleri ve Medeniyeti	11
1.3.2. Hint Dinleri	14
1.3.3. Antik Mısır Din ve Medeniyeti	16
1.3.4. Eski Mezopotamya Uygarlıkları	17
1.3.5. Japon Milli Dini: Şintoizm.....	18
1.3.6. Geleneksel Türk Dinî İnançları	19
1.3.7. Yahudilik ve Hıristiyanlık	20

BİRİNCİ BÖLÜM	
İMAMET NAZARİYESİ BAĞLAMINDA SEÇİLMİŞLİK VE	
TANRISAL KRALLIK	
1.1. SEÇİLMİŞLİK VE TANRISAL KRALLIK.....	23
1.1.1. Tanrı'nın Vekilleri: Fars Kültüründe Şahlar veya Kisralar.....	24
1.1.2. Tanrı Tezahürü: Avataralar	28
1.1.3. Tanrı ya da Tanrisal Krallar: Antik Mısır'da Firavunlar.....	30
1.1.4. Tanrı Adına Hâkimiyet: Eski Türklerde Kut Anlayışı	34
1.1.5. Kadim Mezopotamya Uygarlıklarında Tanrı veya Tanrisal Krallar	41
1.1.6. Tanrisal Soy/Tanrisal Tezahür: Japon İmparatorları.....	44
1.2. SEÇİLMİŞLİK VE TANRISAL KRALLIKLARIN ŞİÎ İMAMET	
NAZARİYESİYLE MUKAYESESİ	46
1.2.1. Kral-İmamların Tanrısallaştırılması veya Tanrının Tezahürü Olarak Kabul Edilmesi.....	46
1.2.2. Kralların-İmamların Tanrı'nın Elçisi Olması ve Yetkisini Tanrı'dan Alması	50

İKİNCİ BÖLÜM	
İMAMET NAZARİYESİ BAĞLAMINDA İLİM, MASUMİYET VE	
KURTARICI ŞAHSİYET/MEHDİ TASAVVURLARI	
2.1. KRALLARDA İLİM VE MASUMİYET	54
2.1.1. İlmin Kaynağı ve Kapsamı.....	54
2.1.2. Masumiyet.....	56
2.1.3. Kralların İlim ve Masumiyet Tasavvurlarının İmamet Nazariyesiyle Mukayesesi.....	58
2.2. KURTARICI ŞAHSİYET/MEHDİ TASAVVURLARI	61
2.2.1. Fars Kültüründe Kurtarıcı Şahsiyet.....	62
2.2.2. Hint Dinlerinde Mehdi Tasavvuru	67
2.2.3. Antik Mısır'da Kurtarıcı Şahsiyet	73
2.2.4. Yahudilikte Mesih İnancı	74
2.2.5. Hıristiyanlıkta Mesih İnancı.....	78
2.2.6. Sâbiîlikte Mesih İnancı.....	80

2.2.7. Kadim Din, Kùltür ve Medeniyetlerdeki Kurtarıcı Şahsiyet/Mehdi Tasavvurlarının İmamet Nazariyesiyle Mukayesesi	81
2.2.7.1. Soy ve İsimlendirilme	82
2.2.7.2. Kimlik ve Geliş Sayısı.....	83
2.2.7.3. Zuhuru	83
2.2.7.3.1. Ortaya Çıkacağı ve Faaliyette Bulunacağı Yer	83
2.2.7.3.2. Zuhur Zamanı ve Dünyadaki Hâkimiyet Süresi.....	84
2.2.7.3.3. Zuhur Öncesi Meydana Gelecek Olaylar	86
2.2.7.3.4. Zuhur Esnasında Gerçekleşecek Olaylar.....	87
2.2.7.4. Kurtarıcı/Mehdi Devrinde Hayat ve Kurtarıcı/Mehdinin Faaliyetleri.....	89
SONUÇ	93
KAYNAKÇA	96

KISALTMALAR

ATÜİFD	Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
AÜİFD	Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
AÜİİFD	Atatürk Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Dergisi
b.	Bin
bkz.	Bakınız
c.	Cilt
Çev.	Çeviren
D.İ.A.	Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi
FÜİFD	Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
Haz.	Hazırlayan
PÜİFD	Pamukkale Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
s.	Sayfa
ss.	Sayfa sayısı
S.	Sayı
TDV	Türkiye Diyanet Vakfı
Yay.	Yayınevi
M.Ö.	Milattan önce
M.S.	Milattan sonra

GİRİŞ

1.1. ARAŞTIRMADA İZLENEN METOD

Şîî imamet nazariyesi geçmişte çok tartışılan ve hala güncelliğini muhafaza eden bir mevzudur. Söz konusu nazariye günümüze kadar pek çok yönden araştırma konusu yapılmış; din, kültür ve medeniyetlerle ilişkisi ileri sürülmüştür. Ancak bu iddia genelde teorik çerçevede kalmış ve somut örneklerle pek temellendirilmemiştir. Bu çalışmada Şîî imamet nazariyesinin kadim din ve kültürlerle mukayesesi örneklerle ele alınmaya gayret edilmiştir.

Çalışmanın giriş bölümünde öncelikle bu araştırmanın yapılma amacı ve önemi açıklanmıştır. Ardından Şîî imamet nazariyesine genel anlamda değinilmiştir. Şîî'nin ortaya çıkışı, imametın temel unsurları ve bazı Şîî fırkaların (özellikle İmâmiyye Şîî'si) imametle ilgili görüşleri incelendikten sonra bu bölümün son kısmında eski din ve medeniyetlere kısaca değinilmiştir. Burada araştırmanın sınırlarını aşmaması için İran, Hint, antik Mısır, Mezopotamya ve eski Türk din ve medeniyetleri ile Şintoizm, Yahudilik ve Hıristiyanlık dinlerine yer verilmiştir.

Çalışmanın birinci bölümünde önceki dinlerde bulunan seçilmişlik ve tanrısal krallıkların imametle mukayesesi yapılmaya çalışılmıştır. Bu bağlamda öncelikle din ve kültürler incelenmiştir. Dinlerin birçoğunda kralların tanrısal niteliklere haiz kişiler olarak tasavvur edildiği görülmüştür. Nitekim bunlar, kral Tanrı, Tanrı'nın oğlu veya Tanrı'nın atadığı bir vekil olarak kabul edilmiştir. Önceki toplumlarda yer alan Tanrı tarafından atanma düşüncesinin Şîî'deki nas ve tayine paralellikler arz ettiği aşikârdır. Öte yandan kralın Tanrı olarak görülmesi ise aşırı fırkalarda görülen bir özelliktir. Bu açıdan bu bölümde kendilerinde ilahi özellikler barındıran kralların Şîî'deki imamlarla paralellikler arz edip etmediği ortaya konmaya çalışılmıştır.

Çalışmanın ikinci ve son bölümünde ise imamların masumiyet ve ilim sıfatları ile Şîa'nın önemli parçası haline gelen ve imametle bağlantılı bir kavram olan mehdiliğin önceki din ve kültürlerle mukayesesi yapılmaya çalışılmıştır. İlim ve masumiyet kavramları birbirleriyle bağlantılı olduğu için aynı başlık altında verilmiştir. Bu bölümde de birinci bölümde takip edilen yöntem takip edilmiş; öncelikle dinlerin ilim, masumiyet ve mehdiliğe bakışı irdelenmiş ardından imametle kıyası yapılmaya gayret edilmiştir.

Araştırmamızda imamet ve mehdiliğin önceki din ve kültürlerle mukayesesi yapılırken paralellikler arz eden noktaların yanı sıra farklı yönler de tespit edilmeye çalışılmıştır. Şurasını ifade etmek gerekir ki araştırmayı yapmadaki amacımız Şîa'nın imametle ilgili unsurları diğer dinlerden aldığı kanıtlamaya çalışmak değildir. Yalnızca imamet içerisinde bulunan unsurlardan bazılarının önceki dinlerde de var olanlarla paralellikler gösterdiğini ortaya koymaktır.

Bu çalışma yapılırken imkânların elverdiği ölçüde klasik ve çağdaş kaynaklardan yararlanılmış; özellikle Şîî âlimlerin eserlerinin kullanılmasına da özen gösterilmiştir. Dinlerle ilgili bilgiler verilirken tarihî kaynaklardan ve dinler tarihi kitaplarından faydalanılmıştır.

1.2. Şİİ İMAMET NAZARİYESİNE GENEL BİR BAKIŞ

1.2.1. Şîî İmamet Nazariyesinin Ortaya Çıkışı

Erken dönem İslam tarihinde vuku bulan birtakım siyasi hadiseler Müslümanlar arasında bazı ihtilafların ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Bunlar arasında ilk ciddi ihtilaf Eş'arî'nin (ö. 324/935) de işaret ettiği gibi imamet/hilafet konusunda meydana gelmiştir. Hz. Peygamber'in vefatını müteakip hilafetle ilgili ilk tartışmalar başlamış ve daha defin işlemleri sürerken ensar, Benî Saîde Sakîfesi'nde halife seçmek üzere toplanmıştır. Durumu haber alan Hz. Ebu Bekir ve Hz. Ömer, bir grup muhacirle beraber toplantı yerine gitmiş ve sonuçta Hz. Ebu Bekir'e biat edilmiştir.¹ Hz. Ebu Bekir'in halife seçilmesiyle mesele çözüme kavuşmuş gibi

¹ Ebû'l Hasen el-Eş'arî, **İlk Dönem İslam Mezhepleri-Makâlâtü'l-İslâmiyyîn ve İhtilafu'l-Musallîn**, Çev. Mehmet Dalkılıç, Ömer Aydın, Kabalcı Yay. İstanbul 2005, s. 27-29. Ayrıca bkz. Muhammed eş-Şehristânî, **Milel ve Nihal-Dinler, Mezhepler ve Felsefi Sistemler Tarihi**, Çev. Mustafa Öz, Litera

görünse de ne yazık ki öyle olmamış ve günümüze dek ulaşan bir dizi sorunun ortaya çıkmasına sebebiyet vermiştir.²

Hız. Ebu Bekir'den sonra başa gelen halifeler devrinde söz konusu bu mevzu tekrar gündeme gelmiş ve imamet konusunda muhtelif fikirler ileri sürülmüştür. Müslümanlar arasında yaşanan "Cemel", "Sıffin" ve "Hakem olayı" gibi hadiseler Havaric, Şîa³ ve Mürcie fırkalarını ortaya çıkarmıştır.⁴ Ancak yaşanan hadiselerde Şîa'nın imamete yaklaşımı ve ortaya attığı iddialar, konuyu daha da önemli kılmıştır. Çünkü Şîa, imameti sadece devlet başkanlığıyla sınırlı tutmayıp aynı zamanda inanç esasları arasında saymıştır.

İmamet genel olarak ümmet idaresini üstlenen imamın üzerine aldığı görev olarak ifade edilmektedir.⁵ Bu sebeple Ehli Sünnet ve diğer mezhepler imameti, nübüvvetin ardından dünyevî yönetimle ilgili beşeri bir kurum olarak anlamıştır. Ancak Şîa'nın genel tutumuna göre imamet, yalnızca dünyevî otorite cihetiyle değildir; aynı zamanda cismanî ve ruhanî yönden de peygamberliğin devamıdır.⁶ Hemen hemen bütün Şîî fırkalarda imamlar, Nübüvvet misyonunun düşük profilli devamı anlamında toplumu yönetme ve topluma rehberlik etme görevine haizdirler ve bu görev kendilerine Allah tarafından verilmiştir.⁷ Bu hususta Şîî-İmamî âlimlerden Tûsî (ö. 672/1274) imamı tanımlarken onun dinî ve dünyevî bütün meselelerde yeryüzündeki genel başkanlığa asaleten sahip olduğunu⁸ ifade etmektedir. Bir diğer Şîî âlim Kuleynî (ö. 329/940) ise imamların, nebi olmamakla beraber Resulullah (s.a.s)'ın makamında ve yeryüzünde Allah'ın halifeleri olduklarını söyler.⁹

Şîa'nın imamete atfettiği öneme binaen Şîîliği genel olarak şöyle tanımlamak mümkündür: "*Şîa, Ali b. Ebi Talib'in Hz. Muhammed'den hemen sonra nass ve tayinle*

Yay. İstanbul 2008, s. 35; Metin Bozan, **İmâmiyye'nin İmâmet Nazariyesinin Teşekkül Süreci**, İSAM Yay. İstanbul 2009, s. 39.

² Hasan Onat, "Şîî İmamet Nazariyesi(Kuleynî, Kummî ve Tûsî'nin Görüşleri Çerçevesinde)", **AÜİFD**, c. 32, S. 1, 1991, s. 90.

³ Çalışmamızda kullandığımız Şîa kavramı ile İmâmiyye Şîası (Oniki İmamcı Şîîlik) kastedilecektir.

⁴ Ahmed Emin, **Fecrû'l-İslâm (İslam'ın Doğuşu)**, Çev. Ahmed Serdaroğlu, Kılıç Kitabevi Yay. Ankara 1976, s. 367.

⁵ Mustafa Öz, **Mezhepler Tarihi ve Terimleri Sözlüğü**, Ensar Yay. İstanbul 2012, s. 242.

⁶ Öz, **Mezhepler Tarihi ve Terimleri Sözlüğü**, s. 243.

⁷ Öz, **Mezhepler Tarihi ve Terimleri Sözlüğü**, s. 239.

⁸ Nâsirüddîn et-Tûsî, "İmâmet Risâlesi", Çev. Hasan Onat, **AÜİFD**, c. 35, S.1, 1996, s. 181.

⁹ Onat, "Şîî İmamet Nazariyesi", s. 91-92.

halife olduğuna inanan, imametın kıyamete kadar Ali'nin soyunda devam edeceğini ileri süren, bu imamların masum olduklarını iddia eden toplulukların müşterek adıdır."¹⁰ Bu tanımdan yola çıkarak Şiîliğe temel karakteristik rengini kazandıran meselenin imamet nazariyesi olduğunu söylemek mümkündür.

İmamet, Şîa itikadının belkemiğini oluşturduğu için öncelikle Şîa'nın ne zaman ortaya çıktığını tespit etmek gerekmektedir. Şiîliğin ortaya çıkışıyla ilgili farklı iddialar ortaya atılmıştır. Bunları Hz. Peygamber dönemi, Sakife olayı, Hz. Osman dönemindeki karışıklıklar, Hz. Ali'nin hilafeti ve Kerbela olayı sonrası şeklinde tasnif etmek mümkündür. Ancak ilk zamanlarda Şiî bir oluşumdan söz etmek pek mümkün görünmemektedir. Fikir-hadise irtibatı açısından değerlendirildiğinde Şiî karakterli fikirlerin hicri I. asrın son çeyreğinden itibaren tarih sahnesine çıktığı söylenebilir.¹¹ Bu açıdan hicri I. asırda Şiîlerin iddia ettiği gibi Şiîlikten bahsetmenin olanağı görünmemektedir. Şîa tabirinin ıstılâhî bir kimliğe bürünmesi hicri II. asrın ilk yarısında olmuş ve İslamiyet'in özüne aykırı bazı fikir ve fırkalar, diğer Müslümanlarca Şiî olarak nitelendirilmiştir.¹²

Sonuç olarak Şîa'nın öne sürdüğü Hz. Ali merkezli fikirler, tarihi süreç içerisinde imamet nazariyesini ortaya çıkarmış; zamanla imamların nass ve tayin ile atandığı iddiasına dönüşmüştür. Böylelikle siyasi bir problem olan imamet, Şiîler tarafından itikâdî bir problem haline getirilmiştir.¹³

1.2.2. İmâmiyye Şîası (Oniki İmamcı Şiîlik)'nın İmamet Nazariyesi

İmâmiyye, Hz. Muhammed'in ahirete irtihalinden sonra Hz. Ali ve onun iki oğlu Hasan ve Hüseyin ile torunlarını Allah'ın nassı, Hz. Muhammed'in vasiyet ve tayiniyle meşru imam olarak kabul eden ve böylelikle imamların sayısını on ikiye çıkararak bu imamlara inanmayı dinin aslî rükünlerinden biri olarak gören fırkanın

¹⁰ Hasan Onat, **Emeviler Devri Şii Hareketleri ve Günümüz Şiîliği**, Endülüs Yay. İstanbul 2017, s. 26. Şîa'nın lügat ve terim anlamı için ayrıca bkz. Ethem Ruhi Fırlalı, **Günümüz İslam Mezhepleri**, İzmir İlahiyat Vakfı Yay. İzmir 2008, s. 263.

¹¹ Metin Bozan, **İmâmiyye'nin İmâmet Nazariyesinin Teşekkül Süreci**, İSAM Yay. İstanbul 2009, s. 42-43. Şiîliğin ortaya çıkışıyla ilgili görüş ve değerlendirmeler için bkz. Hasan Onat, "Şiîlik ve Günümüz Şiîliğinde Bazı Yeni Yaklaşımlar Üzerine", **İslami Araştırmalar Dergisi**, c. 3, S. 3, 1989, s. 123-127.

¹² Onat, "Şiîlik ve Günümüz Şiîliğinde Bazı Yeni Yaklaşımlar Üzerine", s. 127.

¹³ Metin Bozan, "İmamet Nazariyesinin Ca'ferî Fıkhı Üzerindeki Tesirleri", **Marife Dergisi**, S. 3, Kış-2008, s. 49-50.

adıdır. Bu fırkaya imamların sayısını on iki ile sınırladıklarından “İsna-aşeriyye”, imamlara inanmayı inanç esaslarından biri olarak kabul ettiklerinden “İmâmiyye” gibi isimler verilmiştir. Şîa'nın yaşayan en büyük kolu olan İmâmiyye zaman zaman Şîa ile özdeş bir kavram olarak da kullanılmıştır.¹⁴

1.2.2.1. İmamet Düşüncesinde Nas ve Tayin Fikri

İmâmiyye mensupları imameti temellendirmek için bazı deliller ileri sürmüşlerdir. Bu delillerin en belirleyici ve ayırıcı olanı nas ve tayin düşüncesidir. Söz konusu düşünce yanılma ve hatadan arınmış, en doğru ilimle teçhiz edilmiş ve üstün nitelikler taşıyan bir imamın Allah tarafından atandığı iddiasına dayanmaktadır. Ancak bu özelliklere sahip biri, adil bir düzen tesis edebilir ve Allah'ın rızasına uygun davranabilir. Bu bağlamda Allah tarafından atanan ve Hz. Peygamber tarafından bizzat vasi olduğu bildirilen ilk imam Hz. Ali'dir.¹⁵

İmameti dinin bir rûknü olarak gören İmâmiyye Şîası (Oniki İmamcı Şîilik)'na göre imamet, halkın seçimine ve tercihinine bırakılacak umumi bir mesele değildir. İslam'ın temelidir. Hz. Peygamberin bunu gizlemesi caiz değildir. Bu yüzden bizzat Peygamberin ümmete bir imam tayin etmesi gerekmektedir.¹⁶ Onlara göre ilk imam olarak kabul edilen Hz. Ali'nin imameti, Hz. Peygamber tarafından bazı durumlarda ima yoluyla bazı durumlarda da açık bir şekilde belirtilmiştir.¹⁷ Şîî fırkalardan İmâmiyye ve İsmâîliyye¹⁸ bu konuda aynı görüşü paylaşmaktadırlar. Bu iki fırkaya göre imamlar bizzat Allah tarafından ismen belirlenmiştir.¹⁹ İmâmî âlimler, imamların

¹⁴ İmamiyye kavramının kullanımı ile ilgili bkz. Bozan, **İmâmiyye'nin İmâmet Nazariyesinin Teşekkül Süreci** s. 32-36.

¹⁵ Metin Bozan, **İmamiyye Şiasının İmamet Tasavvuru (4. ve 5. asırlar)**, İlahiyât Yay. Ankara 2007, s. 30.

¹⁶ İrfan Abdülhamid, **İslâm'da İ'tikadî Mezhepler ve Akaid Esasları**, Çev. Mustafa Saim Yeprem, TDV Yay. Ankara 2015, s. 41.

¹⁷ İmamiyye'nin ileri sürdüğü deliller için bkz. Şehrîstânî, **Milel ve Nihal-Dinler, Mezhepler ve Felsefi Sistemler Tarihi**, s. 147-14; Muhammed Hüseyin Kaşîfu'l-Gıta, **Ca'ferî Mezhebi ve Esasları**, Çev. Abdülbâki Gölpinarlı, Zaman Yay. İstanbul 1979, s. 50-51. Ayrıca bkz. Hasan Onat, “Şiîliğin Doğuşu Meselesi (Birinci Hicrî Asır)”, **AÜİFD**, c. 37, S. 1, 1997, s. 83-86; Abdullah Turan, **Ehl-i Beyt Mektebinde Temel İnançlar**, Al-i Taha Yay. İstanbul 1999, s. 346-373.

¹⁸ İsmâîliyye: Cafer es-Sâdık'ın 148/765 senesindeki vefatının ardından, imametın nass ve tayinle Cafer es-Sâdık'ın en büyük oğlu olan İsmail ve onun oğlu Muhammed b. İsmail ile onun soyundan gelen imamların hakkı olduğunu ileri süren Şîî gruba verilen isimdir. Muzaffer Tan, “İsmaililik” **İslam Mezhepleri Tarihi El Kitabı**, (243-268), Grafiker Yay. Ankara 2012, s. 243.

¹⁹ Bozan, **İmamiyye Şiasının İmamet Tasavvuru (4. ve 5. asırlar)**, s. 30.

Allah'ın nassı ve Hz. Peygamber'in vasiyetiyle belirlendiğini öne sürdükleri için imamlarda mukaddes bir otorite olduğuna inanmışlardır.²⁰

İmâmiyye Şîası (Oniki İmamcı Şîilik) imameti, peygamberliğin bir devamı olarak gördüğü için peygamberler gibi imamların da Allah tarafından seçilmelerini bir zorunluluk olarak kabul eder. Bu durumda Allah tarafından atanma hususunda peygamberler ile imamlar arasında herhangi bir farklılık bulunmamaktadır.²¹

İmâmî âlimler, imam seçiminde nas ve tayini zorunlu görünce imamlara itaat meselesi, bir iman-küfür meselesi olarak karşımıza çıkmaktadır. Kuleynî, imamları bilen Mü'min, inkâr edenin ise kâfir olduğunu ileri sürerken; diğer bir İmâmî âlim Kummî (ö. 381/991) ise imamları sevmenin iman, onlardan nefret etmenin ise küfür olduğunu belirtmektedir. Ayrıca o, imamların buyruğunu Allah'ın emri, nehiyelerini de Allah'ın yasağı olarak kabul ettiği için imamlara itaat etmeyi Allah'a itaat, onlara karşı gelmeyi ise Allah'a itaatsizlik olarak görmekte ve imamların dostlarının Allah'ın da dostu olduğunu, düşmanlarının ise Allah'ın düşmanları olduğunu söylemektedir.²²

1.2.2.2. İmametın Temel Unsurları

İmâmiyye'ye göre Allah tarafından tayin edilen imamda olması gereken birtakım özellikleri bulunmaktadır. Bu özellikleri şecaat, ilim, efdaliyet ve masumiyet şeklinde sıralamak mümkündür.²³

Şecaat, cesur ve cömert olma anlamında kullanılan bir kavramdır. İmam olacak kişinin fitneyi önlemesi, batıl ehli ile mücadele etmesi ve onları batıldan men etme konusunda gerekli cesarete malik olması gerekir. İmamın yapması gereken işlerde korkup kaçması zararın umumileşmesine sebep olur.²⁴ Bu sebeple devlet idaresini üstlenen imamın ümmetin en cesuru, en dirençlisi olması gerekir. Bununla birlikte

²⁰ Muhammed Ebu Zehra, **Mezhepler Tarihi**, Çev. Sibğatullah Kaya, Çelik Yay. İstanbul 2016, s. 61.

²¹ Metin Bozan, "İmamiyye Şîası'nın Peygamberlik ve İmamet Anlayışlarının Mukayesesi", **Dinî Araştırmalar Dergisi**, c. 9, S. 26, 2006, s. 97.

²² Onat, "Şîî İmamet Nazariyesi", s. 101.

²³ İmamların sıfatları ile ilgili ayrıca bkz. Turan, **Ehl-i Beyt Mektebinde Temel İnançlar**, s. 424-425.

²⁴ Tûsî, "İmâmet Risâlesi", s. 187.

imamın mal taksiminde eşit ve adil davranması için cömertlik vasfını da taşıması gerekmektedir.²⁵

İmâmiyye, imam olacak kişinin doğru hüküm vermek için a'lem/en bilgili olmasını zorunlu görmektedir. İmamın Kuran'ı, sünneti ve ahkâmı bilmesi gerekir.²⁶ Tûsî'ye göre imamların ilim sıfatı, dinî ve dünyevî ilimler içerisinden öğrenmeleri gereken her şeyi bilmeleri demektir. İmamların bu ilimlere sahip olmaksızın idareye muktedir olması imkânsız hale gelir.²⁷ Öte yandan imamların toplumu yönetmek ve hâkimiyet kurmak için toplumun en bilgilisi olması icab etmektedir. Kuleynî'ye göre imamlar her şeyi bilirler. Allah, sorulan soruya bilmiyorum diye yanıt veren birini imam tayin etmez. İmamlar, nebilerin ve resullerin ilmine varis kimselerdir. Yeryüzünün âlimsiz kalması imkânsızdır. Bu sebeple her âlim kendisinden sonra ilmine varis olacak birini bırakmadan ölmez. Ona göre imamlar bir şeyi öğrenmeyi istedikleri zaman, Allah o şeyi onlara hemen öğretir.²⁸ Söz konusu imamların bilgisi sınırsızdır; onlar olmuş, olan ve olacak şeyleri bilirler. İmamlar gayb âlemiyle bağlantı kurarak bilgi almaktadırlar. Bu bilgiyi alırken de gerçekte ya da rüyada meleği görememekte; yalnızca onun sesini duyabilmektedirler.²⁹

İmamların sahip olması gereken özelliklerden birisi de efdaliyettir. Arap dilinde efdal terimi, en üstün, en hayırlı, en faziletli ve en layık³⁰ anlamlarında kullanılmıştır. Bu bağlamda efdaliyet, imamların her hususta insanların en üstünü, en faziletlisi ve en mükemmeli olması demektir. Çünkü imam, insanların önderidir. İmâmî âlimler, imamları peygamberlerle kıyasladıkları için onlara göre imamlar da tıpkı peygamberler gibi cesaret, cömertlik, temizlik, doğruluk, adalet, hikmet ve bütün üstün özellikler ve iyi huylar bakımından halkın en seçkini olmalıdır.³¹ Kummî'ye göre Allah, Hz. Muhammed'den ve imamlardan daha üstün bir mahlûk yaratmamıştır; onlar Allah'ın nazarında halkın, en sevgilileri ve ekremidirler.³² Bu nedenle tebaasından

²⁵ Bozan, **İmâmiyye Şiasının İmamet Tasavvuru (4. ve 5. asırlar)**, s. 105.

²⁶ Bozan, **İmâmiyye'nin İmamet Nazariyesinin Teşekkül Süreci**, s. 132.

²⁷ Tûsî, "İmâmet Risâlesi", s. 187.

²⁸ Onat, "Şîî İmamet Nazariyesi", s. 104.

²⁹ Bozan, "İmamiyye Şiası'nın Peygamberlik ve İmamet Anlayışlarının Mukayesesi", s. 103.

³⁰ Öz, **Mezhepler Tarihi ve Terimleri Sözlüğü**, s.124.

³¹ Muhammed Rıza'l- Muzaffer, **Şia İnançları (Akaid'ül İmâmiyye)**, Çev. Abdalbâki Gölpinarlı, Zaman Yay. İstanbul 1978, s. 52.

³² Onat, "Şîî İmamet Nazariyesi", s. 106.

herhangi birinin insanların önderi ve en yetkin kişisi olan imamın önüne geçirilmesi akla uygun değildir.³³ Bundan dolayı hâkimiyeti elinde bulunduran imam her konuda tebaasının en üstünü olmalıdır.

İmamların sahip olması gereken özelliklerden bir diğeri de masumiyettir. Şîa'nın neredeyse bütün fırkaları imamların günah, hata ve nisyandan masum olması gerektiği düşüncesine sahiptir.³⁴ Bu fırkalardan biri olan İmâmiyye'ye göre imamların küçüklüklerinden ölümlerine kadar bilerek veya yanlışlıkla herhangi bir günah veya kötülük işlemekten masum olmaları bir zorunluluktur. Çünkü onlar Şeriatın koruyucuları ve uygulayıcılarıdır. İmam, insanlar için bir lütuftur. Eğer imam günah işlerse bütün yararlı işler ortadan kalkar.³⁵ Ayrıca imam, insanların talim, terbiye ve hidayetiyle görevli kılındığı için de masum olması gerekir.³⁶

İmamların masumiyetinin ne zaman başladığı hususu İmâmî âlimler arasında ihtilafli bir konudur. Ancak İmâmîlerin bir kısmı hem imametten önce hem de imametten sonra imamların masumiyetine³⁷ inanmaktadır. Onlara göre imamlar, imam olmadan önce de hata ve günahattan uzaktırlar.

Şîa'nın imamet için ileri sürdüğü ismet sıfatının aslı yöneticiye kayıtsız şartsız bağlılık ve bu bağlılıkta herhangi bir sınırlamaya gitmenin uygun ve mümkün olmadığı ilkesine dayanmaktadır. Aksi takdirde imam kötülük ve günah emrecek olursa ona karşı çıkılabilecek ve bağlılık gösterilmesi reddedilebilecek; dine aykırı işler yaptığı tespit edildiğinde işlerine el konulabilecektir.³⁸ Bu suretle imama karşı çıkılmasının önüne geçmek için imamın ismet sıfatına sahip olması gerekmektedir.

³³ Tûsî, "İmâmet Risâlesi", s. 187. İmâmiyye'ye göre mefdul olan bir kimsenin imam olması mümkün değildir. İmâmîler bu hususta imamları peygamberler ile kıyaslamaktadırlar. Mefdul bir kişinin peygamber olması düşünülemediği gibi iktidar olma hususunda onunla aynı statüye sahip bir kimse olan imamın da mefdul olması düşünülemez. Bozan, **İmamiyye Şiasının İmamet Tasavvuru (4. ve 5. asırlar)**, s. 105-106.

³⁴ Öz, **Mezhepler Tarihi ve Terimleri Sözlüğü**, s.256.

³⁵ Ahmed el-Kâtib, **Şiada Siyasal Düşüncenin Gelişimi Şûrâdan Velâyet-i Fakîhe**, Çev. Mehmet Yolcu, Otto Yay. Ankara 2016, s. 78; Halife Keskin, **Kendi Kaynakları Işığında Şia İnanç Esasları**, Beyan Yay. İstanbul 2000, s. 135.

³⁶ Turan, **Ehl-i Beyt Mektebinde Temel İnançlar**, s. 432.

³⁷ Bozan, **İmamiyye Şiasının İmamet Tasavvuru (4. ve 5. asırlar)**, s. 121.

³⁸ Kâtib, **Şiada Siyasal Düşüncenin Gelişimi Şûrâdan Velâyet-i Fakîhe**, s.76.

1.2.2.3. Gaybet İnanç

Gaybet kavramı İslam'daki mehdi³⁹ düşüncesiyle bağlantılı önemli bir kavramdır.⁴⁰ Gaybet lügatte “gizlenmek, duyularla algılanamamak, insan bilgisinin dışında kalmak” gibi anlamlara gelen gayb kelimesinden türemiştir. Gaybet kelimesi “kaybolma, gizlenme” anlamlarına gelmektedir. Bu kavramın kullanımına İslamiyet gelmeden önceki dönemlerde de rastlanmaktadır. İslam'ın gelişinden önce gaybet kavramı, kimi peygamber ya da imamların bir süreliğine gözden kaybolmalarını belirtmek için kullanılmıştır.

İslam'da ilk mezhebi gaybet düşüncesini ortaya koyanlar, Hz. Ali'nin ilahlığını iddia ederek vefatını kabullenmeyen ve kıyametten evvel yeniden dönüp yeryüzünü ıslah edeceğini öne süren aşırı Şîi gruplardır. Bunlardan sonra Muhammed b. Hanefiyye ile ilgili gaybet düşüncesi ortaya atılmıştır. Muhammed b. Hanefiyye taraftarı olarak bilinen Keysâniyye fırkası onun vefat etmediğini, Medine civarındaki Radva dağında gaybete girdiğini, kıyametten evvel geri gelip hasımlarından intikamını alacağını iddia etmiştir. Gaybet düşüncesinin ilk İsmaililerde de mevcut olduğu söylenebilir. İlk İsmaililer tarafından ortaya atılan iddiaya göre Muhammed b. İsmail ile onun soyundan gelen imamlar bir tür gaybet addedilebilecek gizlilik içerisinde bulunmuşlardır. Onların bu fikirleri Fatımiler Devleti'nin kurucusu Ubeydullah el-Mehdi'ye dek sürmüştür. Şîi fırkalardan İsnâşeriyye'de de gaib imam düşüncesi mevcuttur. İsnâşeriyye son imamlarının gaybete girdiğini iddia etmiştir. Bu fırka, on ikinci imamın müddeti kesin olarak bilinmeyen bir gaiplikten dönerek yeryüzünü ıslah edeceği düşüncesini imanın bir esası olarak kabul eden tek fırkadır.⁴¹

Neredeyse bütün Şîi gruplar imamlarının ölmediğini, yakında geri dönüp düşmanlarından intikam alacağını ileri sürmüşlerdir. Pek çok Şîi grupça gündeme getirilen imamın gaybeti fikri on birinci imam Hasan el-Askerî'nin vefatıyla birlikte mühim bir evreye girmiştir. İmâmiyye, Hasan el-Askerî'nin vefatından sonra onun beş yaşında bir oğlu olduğunu ve bu oğlunun gaybete girdiğini ileri sürmüştür. Böylelikle

³⁹ Mehdi, beklenen bir kurtarıcıya verilen isimdir. Mehdi inancıyla ilgili ayrıntılı bilgi ilerde verilecektir.

⁴⁰ Cemil Hakyemez, *Şîa'da Gaybet İnanç ve Gaib On İkinci İmam*, İSAM Yay. İstanbul 2009, s. 27.

⁴¹ Avni İlhan, “Gaybet”, *DİA*, TDV Yay. c. 13, İstanbul 1996, s. 410.

o döneme kadar varlığını devam ettiren “el-imam el-mehdi” düşüncesine ilave yapılarak on ikinci imamın “el-kâim el-mehdi” olduğu gündeme getirilmiştir.⁴²

İmamın gaybeti ile ilgili düşünce Şîa için bir inanç olmasının yanı sıra Şîf teolojinin soyut bir ilkesi olarak İmâmiyye Şîası (Oniki İmamcı Şîilik)’nin bütün ruhî yapısının üzerine bina edildiği bir esas haline gelmiştir. Gaybet düşüncesi, Şîf bir müminin tüm inancına hâkim olmuş ve esrarengiz bir biçimde bütün hayatını ihata etmiştir.⁴³

1.2.3. Gulat-ı Şîa’nın İmamete Bakışı

Gulat ya da Gâliyye kelimesi genellikle Şîa’ya mensup olan ve İslam ümmeti tarafından tasvip edilmeyen aşırı kişi ve gruplara verilen isimdir. Gâliyye ismi, imamlar hakkında aşırı giden, onlardaki yaratılmışlık vasfını ortadan kaldırıp tanrısal varlıklar olduklarını öne süren, kimi zaman imamları Allah’a benzeten, kimi zaman da Allah’ı imamlara benzetenler için kullanılmıştır.⁴⁴ Eş’arî, aşırı Şîî grupların Hz. Ali hakkında ifrata varan aşırı sözler sarf ettikleri için Gâliyye ismini aldıklarını belirtmiştir.⁴⁵ Şehristânî (ö. 548/1153) ise Gulat’ın Yahudi ve Hıristiyanların bazı düşüncelerinden etkilenip imamlarına ilâhî özellikler isnat ettiğini söylemiştir.⁴⁶

Aşırı Şîî gruplar genel anlamda Kûfe’de ortaya çıkmıştır. Zira yaşanan çevre buna uygun bir karakter taşımaktaydı. Kufe’de daha çok Yahudi, Hıristiyan, Zerdüşti ve gnostik menşelilerden oluşan gruplar yer almaktaydı.⁴⁷

Gâlî fırkaların ortaya koyduğu aşırı fikirler genel olarak şunlardır:

Hulûl ve Ulûhiyyet: İlâhî ruhun Hz. Muhammed’den Hz. Ali’ye geçmesi, Hz. Ali’nin ilâhlığı ve ilâhî bir cüzün Hz. Ali’ye hulûl etmesi inancını ifade eder.

Teşbih: Yaratıcının kula veyahut kulun yaratıcıya benzetilmesi demektir.

⁴² Hakyemez, *Şîa’da Gaybet İnancı ve Gaib On İkinci İmam*, s. 27-28.

⁴³ Hakyemez, *Şîa’da Gaybet İnancı ve Gaib On İkinci İmam*, s. 203.

⁴⁴ Öz, *Mezhepler Tarihi ve Terimleri Sözlüğü*, s. 160.

⁴⁵ Eş’arî, *İlk Dönem İslam Mezhepleri-Makâlâtü’l-İslâmiyyîn ve İhtilafu’l-Musallîn*, s. 35.

⁴⁶ Şehristânî, *Milel ve Nihal-Dinler, Mezhepler ve Felsefî Sistemler Tarihi*, s. 159.

⁴⁷ Öz, *Mezhepler Tarihi ve Terimleri Sözlüğü*, s. 161-162.

Bedâ: Allah'ın bir şeyin iyi ya da kötü şeklinde zuhur edeceğini bildirmesine rağmen tersinin meydana gelmesi anlamında kullanılan ve Allah'ın ilminin kesin olmadığını anlatan düşüncedir.

İmamet: Gâliyye, imamların peygamberlik otoritesine haiz olduklarını, gaybı bildiklerini, bazılarının ölmeyip gizlendiklerini ve bir gün muhakkak geri döneceklerini (ric'at) ileri sürmektedir.

Tenâsüh: Ruhun bir bedenden başka bir bedene intikal etmesi (ruh göçü) demektir.⁴⁸

Kaynaklarda belirtilen bazı Gulat fırkalar şunlardır: Sebâiyye (Sebeiyye), Keysâniyye, Harbiyye, Hamziyye, Muğîriyye, Beyâniyye, Saîdiyye, Hattâbiyye, Albâiyye ve Beşîriyye.⁴⁹

1.3. KADİM DİN VE KÜLTÜRLERE GENEL BİR BAKIŞ

Bu başlık altında tezimiz açısından önemli olduğu için İran, Hint, antik Mısır, eski Mezopotamya, Japon, eski Türk din ve medeniyetleri ile Yahudilik ve Hıristiyanlık dinlerini irdeleyeceğiz.

1.3.1. İran Dinleri ve Medeniyeti

Eski devirlerde şimdiki ismine İran denilen bölgenin güneyinde asıl Persler, kuzeyinde ise Medyalılar bulunmaktaydı.⁵⁰ Tarihte Farisî, Sasanî ve Pers gibi adlarla anılan İranlılar, Ârî⁵¹ ırkından olup hem Avrupalılara hem de Hintlilere akraba olan bir millettir. Tarih boyunca çeşitli kavimler İran topraklarından gelip geçmiş ve bu kavimler İran topraklarında derin izler bırakmıştır. Bunun yanında bazı topluluklar ise onlarla karışmış ve bu coğrafyaya yerleşmişlerdir. Bu kültür ve medeniyetlerin karışması sonucu bazı yönleri ile Batı'dakilere bazı yönleri ile Asya'dakilere benzeyen birtakım dinler ortaya çıkmıştır. İslamiyet'in doğuşuna kadar olan süreçte İran'da

⁴⁸ Öz, **Mezhepler Tarihi ve Terimleri Sözlüğü**, s. 163.

⁴⁹ Sa'd b. Abdullah el-Kummi, Hasan b. Mûsâ en-Nevbahti, **Şii Fırkalar Kitâbu'l-Makâlât ve'l-Fırak/ Fıraku's-Şia**, Çev. H. Onat, S. Hizmetli, S. Kutlu, R. Şimşek, Ankara Okulu Yay. Ankara 2004, s. 155-156.

⁵⁰ Felicien Challaye, **Dinler Tarihi**, Çev. Samih TİRYAKIOĞLU, Varlık Yay. Tarihsiz. İstanbul, s. 94.

⁵¹ Ârî kelimesi soylu, asil anlamına gelmektedir. Detaylı bilgi için bkz. Ali İhsan Yitik, **Doğu Dinleri**, İSAM Yay. İstanbul 2014, s. 25-27.

ortaya çıkan belli başlı dinler şunlardır: Mecusîlik/Zerdüştlük, Maniheizm, Mazdekîlik, Mitraizm, Parsîlik, Haniflik.⁵²

İran’da ortaya çıkan dinlerin en önemlisi olan Zerdüştlük, Zerdüş tarafından tebliğ edilen ve tek tanrıci bir teoloji ihtiva eden inanç ve fikirlerin eski İran inanç ve gelenekleriyle mezcedilmesi sonucu ortaya çıkan bir dindir. İslamî kaynaklarda “Mecusîlik” olarak bilinen bu din, Batılı kaynaklarda Zerdüş’ün adından hareketle “Zoroastrianism” ya da Ahuramazda adından dolayı “Mazdeizm” olarak adlandırılır. Bunun dışında ateş kültü ile ilgili inanç ve ritüelleri nedeniyle “Ateşperestlik” ismiyle de bilinmektedir.⁵³

Genellikle M.Ö. VII. veya VI. yüzyılda yaşadığı tahmin edilen Zerdüş’ü “peygamber” olarak görenler⁵⁴ olduğu gibi bir “hakîm” ya da “Şaman” olarak kabul edenler de mevcuttur.⁵⁵ Gathalar olarak isimlendirilen kutsal metinler de ona dayandırılmaktadır.⁵⁶

Zerdüş, eski İran’a tevhid inancını getirmiş ve sadece Ahuramazda’ya ibadeti telkin etmiştir. Ahuramazda “her şeyi bilen, hakim Rab” anlamına gelmektedir. Ahuramazda daha sonra Ormazd şekline dönüşmekte ve İslami kaynaklarda Hürmüz olarak geçmektedir. Ahuramazda, Zerdüşlükte “Yüce Tanrı” olarak bilinen, yalanın ve kötülüğün hakikat tarafından yenilmesi amacını taşıyan âlemin Tanrısıdır. O, maddi ve manevi düzeni yaratıp doğadaki kanunları koyan bir Tanrı olmasının yanında ezeli ve ebedi, kudretli, her şeyi gören, her şeyin var edicisi olan bir “İyilik Tanrısı”dır. İyiliğin temsilcisi kabul edilmektedir. Zerdüşlükte Ahuramazda’nın karşısında Angra Mainyu bulunmaktadır. Kötülük Tanrısı olarak bilinen Angra Mainyu İslamî kaynaklarda Ehrimen olarak geçmektedir.⁵⁷

⁵² Şaban Kuzgun, **Dinler Tarihi**, Bilge Kültür Sanat Yay. İstanbul 2017, s. 113-114.

⁵³ Şinasi Gündüz, “Mecusîlik”, **DİA**, TDV Yay. c. 28, İstanbul 2003, s. 279.

⁵⁴ Challaye, **Dinler Tarihi**, s. 96; Mircea Eliade, **Dinsel İnançlar ve Düşünceler Tarihi (Taş Devrinden Eleusis Mysteria'larına)**, Çev. Ali Berktaş, Kabalcı Yay. İstanbul 2003, s. 376.

⁵⁵ Abdurrahman Küçük, Günay Tümer, M. Alparslan Küçük, **Dinler Tarihi**, Berikan Yay. Ankara 2014, s. 163.

⁵⁶ Küçük, Tümer, Küçük, **Aynı yer**; Gündüz, “Mecusîlik”, s. 279.

⁵⁷ Küçük, Tümer, Küçük, **Dinler Tarihi**, s. 168.

Mecusîlik inancına göre kâinata Nur ilâhı olarak bilinen Hürmüz ve Zulmet ilâhı olarak bilinen Ehrimen daima mücadele içerisinde. Nurun kaynağı ateştir. Bu yüzden ateşin kaynağı sayılan güneş, ay ve yıldızlar kutsal kabul edilir. Zerdüştlük, Hürmüz ve Ehrimen ilahlarının varlığını kabul ederken aynı zamanda bu iki ilahın üstünde tek bir Tanrı'nın varlığını da benimser. Böylece bir yandan düalist karakter taşıırken diğer yandan monoteist tarafı ortaya çıkmaktadır.⁵⁸

Mecusîlikteki Nur ve Zulmet prensiplerine detaylı bir şekilde yer veren Şehristânî, Zerdüştlük'ün ilk hükümdarlarının Keyûmers olduğunu ifade eder. Zerdüş'tün mensuplarının ona mucizeler atfettiğini söyler.⁵⁹ Mecusî inancına göre dünya hayatının sonunda kurtarıcı Saoşyant gelecektir. Saoşyant, Zerdüş'tün soyundan olacak, bozulan düzeni yeniden kuracak ve yeryüzünde iyiliği hâkim kılacaktır.⁶⁰

Zerdüştlüğün bir uzantısı olarak kabul edilen Parsîlik Müslümanların İran'ı ele geçirmesinden sonra Hindistan'a giden Zerdüştlük tarafından kurulmuştur. İran'daki başka bir din ise Mitraizm'dir. Hinduizm ve İran'a has bir güneş Tanrısı olarak görülen Mitra veya Mithra, Mitraizm inancına göre aracı ve kurtarıcı bir tanrıdır. O ateş haline bürünecek ve bütün karanlıkları yok edecektir. Bu din kurtuluş dini olduğu kadar aynı zamanda bir ezoterik dindir.⁶¹

Maniheizm'in kurucusu olan Manî, Şehristânî'ye göre Mecusîlik ve Hıristiyanlık arasında bir din kurmuştur.⁶² Manî, Hz. İsa'nın nübüvvetini kabul etmekle beraber Hz. Musa'nın peygamberliğini kabul etmezdi.⁶³ Ona göre Tevrat şeytan işiydi. Gerçek İsa ise bir ışık habercisiydi. Kendisini ise İsa'nın haber verdiği Kutsal Ruh (Paraclet) diye tanıtıyordu. Amacı evrensel bir kurtuluş doktrini kurmak

⁵⁸ Zerdüştlüğün kutsal kitabı ise Avesta ya da Zend Avesta'dır. Kuzgun, **Dinler Tarihi**, s. 115-117.

⁵⁹ Şehristânî, **Milel ve Nihal-Dinler, Mezhepler ve Felsefi Sistemler Tarihi**, s. 212-217.

⁶⁰ Gündüz, **Mecusîlik**, s. 282.

⁶¹ Challaye, **Dinler Tarihi**, s. 101-102.

⁶² Maniheizm'in de tıpkı Mecusîlik gibi düalist bir yapısı bulunmaktadır. Bu dinde de kainatta nur ve zulmetten oluşan iki asıl olduğu kabul edilmektedir. Ayrıca bu din, içerisinde Hıristiyan öğeler barındırmakta ve Hıristiyanlara da hitap etmektedir. Bu sebeple Maniheizm'in bu dinlerin karışımı bir din olduğu ifade edilmektedir. Challaye, **Dinler Tarihi**, s. 103; Kuzgun, **Dinler Tarihi**, s. 120.

⁶³ Şehristânî, **Milel ve Nihal-Dinler, Mezhepler ve Felsefi Sistemler Tarihi**, s. 223.

olan Manî, birleştirmek istediği dinlerin mensupları tarafından mahkûm edilerek idam ettirilmiştir.⁶⁴

1.3.2. Hint Dinleri

Hint kıtası, Asya'nın güneyinde bulunan geniş bir yarımada. Anadolu, Mısır ve Mezopotamya gibi dünyanın en eski yerleşim merkezlerinden biri olan bu yarımada dünyada en eski dinlerin ortaya çıktığı yerlerden biridir. Yapılan arkeolojik çalışmalar neticesinde M.Ö. 3300-1300 yılları arasında Hint alt kıtasında Harappa Medeniyeti denen büyük bir medeniyetin var olduğu bilgisine ulaşılmıştır. M.Ö. 1300'lü yıllarda bu medeniyetin çöküşüyle birlikte kendilerine Aryan denen Hint-Avrupalı göçmenler buraya yerleşmişlerdir. Aryanlar bu bölgede bulunan ve kendilerine daha sonra Dravidyenler adı verilen yerli halkla karışmış; kısa sürede yerli halkı hâkimiyetleri altına almışlardır.⁶⁵ Bunun sonucunda Hindistan'da eski Avrupa inançlarından etkilenmiş bazı dinler ortaya çıkmıştır.⁶⁶

Hint kıtasında ortaya çıkan belli başlı dinler şunlardır: Hinduizm, Budizm, Caynizm ve Sihizm. Bu dinler bol miktarda Totemik ve Animist kalıntılar içermekte; kimi zaman tektanrıcılığa, kimi zaman da koyu bir tanrıtanımazlığa doğru yönelen çoktanrıcılık biçiminde kendini göstermektedir.⁶⁷

Hindistan'da baş gösteren dinler arasında tarihi olarak en eski dinî gelenek Hinduizm'dir. Belli bir kurucusu yoktur. Hinduizm, Ârî dinî inanç ve gelenekleriyle yerli Dravidyen görüşlerinin karışımı sonucu ortaya çıkan dinî sistemin adıdır.⁶⁸ Hinduizm'in de içinde bulunduğu Hint kökenli dinlerin tamamında varoluş, acı ve kederden ibarettir. İnsan, nihai kurtuluşa erişemediği sürece keder ve eziyetlerle dolu olan bu dünya hayatını tekrar tekrar yaşamaya (*samsara/tenâsüh/ruh göçü*)

⁶⁴ Challaye, **Aynı yer**.

⁶⁵ Mahmut Aydın, **Anahatlarıyla Dinler Tarihi (Tarih, İnanç ve İbadet)**, Ensar Yay. Samsun 2011, s. 61. Ayrıca bkz. Eliade, **Dinsel İnançlar ve Düşünceler Tarihi (Taş Devrinden Eleusis Mysteria'larına)**, s. 240-241; Halide Rumeysa Küçüköner, "Hint Alt-Kıtasının Dini Ve Kültürel Yapısının Şekillenmesinde Arilerin Rolü", **e-Şarkiyat İlmi Araştırmalar Dergisi**, Mayıs-2018 c. 10 S. 2, s. 610-613; Halide Rumeysa Küçüköner, "**Mirza Gulam Ahmed ve Ahmedîlerin Mirza Gulam Ahmed Telakkisi**" ("Yayınlanmamış Doktora Tezi", Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Diyarbakır 2018), s. 24-26.

⁶⁶ Kuzgun, **Dinler Tarihi**, s. 126.

⁶⁷ Challaye, **Dinler Tarihi**, s. 47.

⁶⁸ Yitik, **Doğu Dinleri**, s. 21-22.

mahkûmdur. Bireyin maruz kaldığı her türlü acı ve sıkıntının nihai sebebi olan ezeli prensibe *maya* veya *avidya* ismi verilmiştir. Hint inancına göre insanoğlunun doğum-ölüm girdabından ve bu girdabın sebebiyet verdiği bütün ızdırap ve sıkıntılardan kurtulması ancak mutlak aydınlanmaya kavuşması (*nirvana/mokşa*) ile mümkündür.⁶⁹ *Avidya* ve *samsara* çarkından kurtulmak için *nirvanaya* ulaşmak gerekir.

Hinduizm’de çeşitli Tanrı ve Tanrıçalar mevcuttur. Bu Tanrılar arasından yaratıcı Tanrı Brahma, koruyucu Tanrı Vişnu ve yok edici Tanrı Şiva diğerlerine göre daha fazla ön plana çıkmaktadır. Hindu inancına göre Tanrı, kendisini tarihin her döneminde değişik varlıklara bürünerek (*Hulül/Avatara*) insanlara göstermektedir. Onlara göre Tanrı’nın pek çok tezahürü olabilmektedir.⁷⁰ Hinduizm’de Brahmanlar (rahipler ve din adamları), Kşatriya (hükümdar ailesi ve askerler), Vaisya (tüccar, esnaf ve çiftçi) ve Sudra (hizmetçi ve işçi) sınıftan oluşan kast sistemi bulunmaktadır. Bunların dışında bir de Paryalar (dokunulmazlar) sınıfı bulunmaktadır.⁷¹ Hint kutsal literatürü Vedalar, Brahmanalar, Aranyakalar ve Upanişadlar adıyla bilinen koleksiyondan oluşmaktadır.⁷²

Budizm, M.Ö. VI. yüzyılda Hindistan’ın kuzeyinde yaşadığı düşünülen Siddharta Gautama Sakyamuni’nin öğretileri etrafında şekillenen bir inanç sistemidir.⁷³ Siddharta Gautama, taraftarlarınca “aydınlanmış” anlamına gelen Buddha⁷⁴ ismiyle anılmıştır. Budizm, Veda kutsal kitabının dinsel otoritesini reddeder. Dolayısıyla birçok dini uygulamanın yanı sıra kast anlayışına da karşı çıkar. Buna karşın Hinduların reenkarnasyon (yeniden doğuş), karma ve mokşa öğretilerini kimi zaman ufak değişikliklerle kimi zaman da olduğu gibi kabul eder. Budistlere özgü

⁶⁹ Yitik, **Doğu Dinleri**, s. 27-30; Küçüköner, "Mirza Gulam Ahmed ve Ahmedîlerin Mirza Gulam Ahmed Telakkisi" (Yayınlanmamış Doktora Tezi), s. 31-32.

⁷⁰ Küçük, Tümer, Küçük, **Dinler Tarihi**, s. 202-203; Hinduizm’deki kutsallık fenomeni ve Tanrı anlayışı için bkz. Küçüköner, "Mirza Gulam Ahmed ve Ahmedîlerin Mirza Gulam Ahmed Telakkisi", (Yayınlanmamış Doktora Tezi), s. 33-36.

⁷¹ Yitik, **Doğu Dinleri**, s. 46-47.

⁷² Yitik, **Doğu Dinleri**, s. 49.

⁷³ Yitik, **Doğu Dinleri**, s. 81.

⁷⁴ Buddha’nın hayatıyla ilgili tarihi ve mitolojik iki anlatım bulunmaktadır. Detaylı bilgi için bkz. Küçük, Tümer, Küçük, **Dinler Tarihi**, s. 256-259.

inanişlar arasında bağımlı var oluş yasası, sekiz dilimli orta yol, dört temel gerçeklik ve nirvana öğretileri sayılabilir.⁷⁵

Başlarda athe (tanrıtanımaz) karakterli ve ibadet fikrine sahip olmayan Budizm zamanla şekil değiştirmiş; Budda'nın kendisi tanrılaştırılmış ve heykelleri yapılarak ona tapılmaya başlanmıştır.⁷⁶

1.3.3. Antik Mısır Din ve Medeniyeti

Mısır, coğrafi konumu sebebiyle eski devirlerden beri her türlü etkiye açık olmuştur. Çeşitli uygarlıklarla yakından ilişki kuran Mısır'ın doğusu engin Libya çölü, batısı ise Kızıldeniz'e dek ulaşan verimli topraklarla kaplıydı. Nil'in yukarısında yükselen dağlar, ülkenin doğal sınırını oluşturmuştur. Bölge, bu konumu sebebiyle bazen istilalara maruz kalmıştır.⁷⁷

Firavunlar ülkesi olarak anılan Mısır inanç tarihiyle ilgili en eski yazılı belgelerin ortaya çıktığı yerlerden biridir. Antik Mısır'da Nil boyunca göçebe olarak yaşayan kabileler bulunmaktaydı. Bunlar Neolitik Çağ'dan başlayarak (M.Ö.5000-4000) yerleşik hayata geçince toplum gelişmeye başlamıştır. Sonraları bu kabileler şehir devletçiklerini ve vilayetlerini kurmaya başlamışlardır. Tarihi devirlerde Yukarı Mısır'da ve Aşağı Mısır'da çeşitli krallıklar baş göstermiştir. Vilâyetler, bu krallıklar etrafında birleşmişlerdir. Mısır'ın siyasi ve kültürel birliği, hâkimiyetlerini diğer devletlere kabul ettirmeyi başaran Nehen Kralları tarafından sağlanmıştır.⁷⁸

Mısır uygarlığının yapısının şekillenmesindeki en büyük rolü, başından itibaren din ve bilhassa da firavunun tanrısallığı dogması oynamıştır. Rivayete göre Menes adıyla bilinen ilk hükümdar Aşağı ve Yukarı Mısır'ı birleştirmiş ve devleti kurmuştur. Güneyden gelen Kral Menes birleşmiş Mısır'ın yeni başkentini Memfis'te inşa etmiştir. Esasen Mısır'daki en önemli sosyo-politik ve kültürel oluşumlar ilk

⁷⁵ Yitik, **Doğu Dinleri**, s. 99.

⁷⁶ Kuzgun, **Dinler Tarihi**, s. 135.

⁷⁷ Erhan Altunay, **Paganizm-2 (Mezopotamya-Mısır)**, Hermes Yay. İstanbul 2015, s. 185.

⁷⁸ Ekrem Sarıkçıoğlu, **Başlangıçtan Günümüze Dinler Tarihi**, Fakülte Kitabevi Yay. Isparta 2016, s. 27-28.

hanedanlar döneminde yaşanmıştır. V. hanedandan sonra kültürel mirasa neredeyse hiçbir yenilik eklenmemiştir.⁷⁹

Antik Mısır dininde Firavunlar önemli bir yere sahipti. Firavun Tanrı'nın oğlu hatta Tanrı'nın kendisi kabul edilmekteydi.⁸⁰ Bu sebeple Eski Mısır dini denince akla Firavunlarla temsil edilen din gelmektedir.

Eski Mısır dininde Animizm⁸¹, Naturizm⁸² ve Totemizm⁸³ izlerine rastlanmaktadır. Bu dinde ilâhlar genellikle hayvan şeklinde temsil edilen yer ilâhlarıdır. Ruhlara büyük saygı gösterilirdi. Ruhun öldükten sonra varlığını sürdüreceğine ve bir süre sonra çıktığı bedene geri döneceğine inanıldığı için ceset muhafaza edilmek üzere mumyalanırdı.⁸⁴

1.3.4. Eski Mezopotamya Uygarlıkları

Mezopotamya, Fırat ve Dicle nehirleri arasında bulunan bölgenin adıdır. Eski Mısırda olduğu gibi, Fırat ile Dicle nehirleri arasındaki bölgede de M.Ö. 3000 yıllarında yüksek bir kültür ve medeniyet inşa edilmiştir. Bu bölgede asırlar boyunca çeşitli milletler ve ırklar ortaya çıkmıştır.⁸⁵ Mezopotamya'da yaşayan halklara bakıldığında bölge uygarlığını üç ana kavim veya ırkın oluşturduğu görülmektedir. Bunlar: *Asyahlılar* (Sümerler, Elamlılar, Kassitler, Hurriler ve Hattiler), *Hint Avrupalılar* (Hititler, Luwiler, Medler ve Persler) ve *Samiler* (Akkadlar yani Asurlular ve Babilliler, Aramiler, Fenikeliler, İsrailoğulları ve Araplar)'dir.⁸⁶

⁷⁹ Eliade, **Dinsel İnançlar ve Düşünceler Tarihi (Taş Devrinden Eleusis Mysteria'larına)**, s. 112-113.

⁸⁰ Challaye, **Dinler Tarihi**, s. 38.

⁸¹ Animizm, Her şeyin bir ruhu olduğu ve bu ruhun kutsallığı ilkesine sahip olan bir inanç sistemidir. Detaylı bilgi için bkz. Kuzgun, **Dinler Tarihi**, s. 40-42; Cenap Yakar, **İnançlar ve Tutumlar Üzerine**, Gazi Üniversitesi Yay. Ankara 1988, s. 6-15.

⁸² Naturizm, gerçek gücün doğanın kendisinde ve içinde olduğu inancına dayanır. Geniş bilgi için bkz. Yakar, **İnançlar ve Tutumlar Üzerine**, s. 16-21.

⁸³ Totemizm, klan adı verilen bir insanlar grubunu kimi kutsal varlıklara veya bazı kutsal nesnelere bağlayan inançtır. Detaylı bilgi için bkz. Challaye, **Dinler Tarihi**, s. 11-23; Yakar, **İnançlar ve Tutumlar Üzerine**, s. 22-25.

⁸⁴ Kuzgun, **Dinler Tarihi**, s. 159; Pagan kültürlerde ruhlara gösterilen saygı hak. bkz. Fisher, J, Humphrey, "Paganizm'in Özellikleri", Ahmediyyah A Study in Contemporary Islam on the West African Coast, Çev. H. Rumeysa Küçüköner, **e-Şarkiyat İlimi Araştırmalar Dergisi Journal of Scientific Research**, Kasım-2015 c. 7, S. 14, s. 442-443.

⁸⁵ Annamarie Schimmel, **Dinler Tarihine Giriş**, Kırkambar Yay. İstanbul 1999, s. 46.

⁸⁶ Altunay, **Paganizm-2 (Mezopotamya-Mısır)**, s. 17-18.

Mezopotamya bölgesinin en eski zamanlara ait kültür taşıyıcıları çivi yazısını geliştiren Sümerlerdi. Kökenleri kesin olarak bilinmeyen Sümerlerin çivi yazılı tabletlerinde bulunan figürler, eski ilahlarının gökle sıkı bir münasebeti olduğunu göstermektedir. Bu uygarlıkta ilahlar panteonun başında An, Enlil ve Enki (Ea) isimli üç ilah bulunmaktaydı. Diğer ilahlar ise daha aşağı bir kademedede kabul ediliyordu. Sümerlerin mezarlarına koydukları eşyalardan ölümden sonra ruhun yaşadığı inancına sahip oldukları anlaşılmaktadır.

Mezopotamya bölgesinde ilk Sami hükümranlılığı I. Sargon'un (M.Ö. 2350) Akkad Devletini kurmasıyla başlamıştır. Bölgede Sümer kültürü ile Sami kavimlerin inanç ve kültürünün sentezinden Babil ve Asur dinleri yeni bir sentez olarak ortaya çıkmıştır. Bu dinler tıpkı Sümer dini gibi çok tanrılı bir görünüm arz etmektedir. Başlangıçta 600'ün üzerinde ilah bulunmaktaydı. Kral Hammurabi'nin Babil'i başşehir yapmasıyla birlikte Babil kentinin Tanrısı Marduk Tanrılar meclisinin başına geçmiştir. Asurlular da kendi ilahlarını Marduk'ta birleştirmişlerdir. Daha sonra Tanrı Asur'a tazim ve tapma yaygınlaşmış; Asurluların yaratılış mitolojisinde baş şahsiyet olmuştur. Bu dinde dikkat çeken bir diğer husus Sümerlerde bulunan üçlü ilah anlayışının burada da ortaya çıkmış olmasıdır.⁸⁷

1.3.5. Japon Milli Dini: Şintoizm

Şintoizm veya Şinto, Japonların milli ve yerli dini inançlarını ifade etmek için kullanılmaktadır. Bu inanç tarih öncesi devirlerde ortaya çıkan animistik öğreti biçimlerinin antik çağlarda şekillenen modern biçimidir. Bu inancın şekillenmesinde Taoist, Budist ve Konfüçyüsçü unsurların da etkisi olmuştur. Tarihî olarak incelendiğinde animistik kökene sahip olan Şamanizm öğretisinin Japon adalarındaki uzantısı olduğu da söylenebilir.⁸⁸

Şinto terimi kabaca "Tanrıların/Kamilerin Yolu" anlamına gelmektedir. Japon inancında önemli bir yere sahip olan kamiler genel anlamda göksel ve yeryüzüyle ilgili ilahlara, insanoğlunun ruhlarına ve evrendeki ruhlara işaret etmektedir. Bu yüzden üstün bir güce sahip herkes, her şey ve her güç Japon dini geleneğinde "Kami"

⁸⁷ Sarıkçıoğlu, **Başlangıçtan Günümüze Dinler Tarihi**, s. 15-19.

⁸⁸ Kürşat Demirci, "Şintoizm (Geleneksel Japon Dini)", **DİA**, TDV Yay. c. 39, İstanbul 2010, s. 177.

olarak ifade edilmektedir.⁸⁹ Şintoizm çok sayıda Tanrının içinde yer aldığı bir panteona sahiptir. Tanrıların en büyüğü kabul edilen Güneş Tanrıçası Amaterasu'nun neslinden geldiğine inanılan imparator da bu panteona dâhildir.⁹⁰

Şintoizm'in belli bir kurucusu ve peygamberi yoktur. Klasik anlamda bir kutsal metni de bulunmamaktadır. Bu inanç daha çok ata ruhlarıyla irtibatlandırılan doğaüstü varlık ya da güçlere tapınma, Japon geleneklerine ve aileye saygı esasına dayanan bir dinî öğreti ya da hayat biçimidir.⁹¹ Şintoizm'in klasik olarak kutsal bir metni olmasa da tarihî ve manevî yönden kutsal kabul edilen bazı kitapları bulunmaktadır. "Kojiki" ve "Nihongi (Nihon Şoki)" isimli eserler bunların en önemlileridir.⁹² Şintoizm'de oldukça güçlü mitolojik anlatımlar bulunmaktadır. Daha çok Kojiki ve Nihon Şoki'de yer alan bu anlatımlar çoğunlukla kâinatın yaratılışı ve yapısıyla ilgili mevzuları içermektedir.⁹³

1.3.6. Geleneksel Türk Dinî İnançları

Türkler, İslamiyet'i kabul etmeden önce Budizm, Hinduizm, Maniheizm, Mecusîlik ve Hıristiyanlık gibi dinlere girmişlerdir. Fakat bu, toplu bir şekilde değil bazı boy veya grupların bu dinlerin bazılarını kabul etmesi biçiminde olmuştur.⁹⁴ Türklerin geleneksel dini inanışlarında iki anlayış var olmuştur. Bunlardan biri Şamanizm'e⁹⁵, Totemizm'e ve Politeizm'e ait unsurlara yer veren "Halk Dini"; diğeri ise Tektanrıcılığı merkeze alan "Devlet Dini"dir.⁹⁶ Şamanizm'in eski Türk dini olup olmadığı araştırmacılar arasında tartışma konusu olmuştur.

Eski Türklerde tabiat güçlerine inanma, atalar kültü ve Gök Tanrı inancının yaygın olduğu söylenebilir.⁹⁷ Eski Türklerde Gök Tanrı tek yaratıcı olarak görülmekte ve din sisteminin merkezinde yer almaktadır. Gök Tanrı inancını eski Türk

⁸⁹ Aydın, **Anahatlarıyla Dinler Tarihi (Tarih, İnanç ve İbadet)**, s. 228.

⁹⁰ Küçük, Tümer, Küçük, **Dinler Tarihi**, s. 119.

⁹¹ Demirci, "Şintoizm", s. 177.

⁹² Küçük, Tümer, Küçük, **Dinler Tarihi**, s. 121.

⁹³ Demirci, "Şintoizm", s. 178.

⁹⁴ Sarıkcıoğlu, **Başlangıçtan Günümüze Dinler Tarihi**, s. 91.

⁹⁵ Şamanizm, bir din olmaktan ziyade merkezinde Şaman'ın bulunduğu, kendine özgü inanç ve ritüelleriyle çeşitli formları olan vecde dayalı bir yöntem; Sibiryaya ve Orta Asya'ya has bir dinsel olgudur. Geniş bilgi için bkz. Hakan Güngör, "Şamanizm", **DİA**, TDV Yay. İstanbul 2010, s. 325-328; Mircea Eliade, **Şamanizm**, Çev. İsmet Birkan, İmge Kitabevi Yay. Ankara 1999, s. 22-26.

⁹⁶ Küçük, Tümer, Küçük, **Dinler Tarihi**, s.135.

⁹⁷ İbrahim Kafesoğlu, **Eski Türk Dini**, Kültür Bakanlığı Yay. Ankara 1980, s. 42.

vesikalarında bulmak mümkündür. Orhun kitabelerinde Gök Tanrı/Yüce Tanrı için bazen “Tengri” bazen de “Türk Tengrisi” ifadeleri geçmektedir. Eski Türk inancına göre her şey Tanrı’nın isteğiyle olmuştur. Hakanlık da Tanrı’nın isteğiyle Türklere verilmiştir. Buna göre Tanrı, Türk toplumunun hem hayatı hem de geleceğiyle alakadar olan ulu bir varlık konumundadır.⁹⁸

Türklerde âyin ve törenleri yöneten ruhlar ile temas halinde olduklarına inanılan kimseler bulunmaktaydı. Bunlara “Kam” denirdi. Kam, Tunguzca Şaman kelimesi ile eş anlamlı kullanılmıştır. Kam aynı zamanda hekim ve sihirbazdır. Kamın Tanrı tarafından tayin edildiğine, ruhları emrinde bulundurduğuna ve tabiattaki bazı sırları bildiğine inanılırdı.⁹⁹

1.3.7. Yahudilik ve Hıristiyanlık

Yahudilik, İsrailoğulları’nın sahip olduğu dinsel gelenek olarak tanımlanmaktadır. İbrahimî, Sami veya monoteist olarak bilinen dinlerin kronolojik olarak en eskisi olan bu din, ortak kutsal kitap literatürü, seçilmiş halk ve kurtuluş gibi mevzularda Hıristiyanlık ile benzer unsurlar taşırken; tek Tanrı inancı ve dinî hukuka bağlılık açısından İslamiyet’le yakınlık arz etmektedir.

İsrailoğulları köklerini Hz. İbrahim, Hz. İshak ve Hz. Yakub’a dayandırmalarına rağmen Yahudiliğin başlangıç noktası olarak Hz. Musa’nın İsrailoğullarını Mısır boyunduruğundan kurtardıktan sonra Sina yarımadasına getirmesi ve ardından atalarının Tanrısı ile yaptığı sözleşme sonucu O’ndan kutsal yasayı alması hadisesi kabul edilmektedir. Yahudilik, İsrailoğulları’nın Hz. Musa’dan sonra kendilerine vaat edildiğine inandıkları kutsal topraklara mesken tutmalarının ardından hâkimler, krallık, Birinci Mabet, sürgün, İkinci Mabet ve Rabbinik devirlerinde siyasî-hukukî, eskatolojik¹⁰⁰ felsefî ve mistik bir boyut kazanan bilhassa da batı aydınlanmasından sonra kazandığı değişik açılımlarla gelişimini devam ettiren dinsel bir sistemdir.

⁹⁸ Kafesoğlu, **Eski Türk Dini**, s. 55-56.

⁹⁹ Küçük, Tümer, Küçük, **Dinler Tarihi**, s. 142-143.

¹⁰⁰ Eskatoloji, insanın son durumu, kıyamet ve ölüm sonrası hayat tasavvurları hususunda farklı dinsel geleneklerin yaklaşımlarını konu edinen bilim dalıdır. Şinasi Gündüz, **Din ve inanç Sözlüğü**, Vadi Yay. Ankara 1998, s. 121.

Yahudilikte tek bir dini sistemden bahsetmek mümkün değildir. Ancak bu sistemleri birbirine bağlayıp tek bir Yahudi geleneği olarak gösteren üç ortak unsur bulunmaktadır. Bu ortak unsurlar bir ve tek Tanrı'ya (Yahve)¹⁰¹ iman, İbrani halkının seçilmiş halk olduğuna yönelik inanç ile özel bir toprak parçasının (vaad edilmiş/kutsal toprak) tahsis edildiğine yönelik inançtır. Yahudi geleneğinde Yahudilik, Tanrı'nın Yahudiler için takdir ettiği dindir.

Tarihsel süreçte Yahudiler için İbrani, İsrailoğlu ve Yahudi nitelendirmeleri kullanılmıştır. Yahudi dinine göre bir kişinin "Yahudi" ismini alabilmesi için Yahudi bir anneden doğması ve usulüne uygun olarak Yahudi dinini kabul etmesi gerekmektedir.¹⁰² Bu yönüyle Yahudilik ırk temeline dayalı bir din anlayışına sahiptir.

Yahudiliğin kutsal kitabı Tanah (Torah-Neviim-Ketubim) veya diğer adıyla Eski Ahittir. Ayrıca Talmud ve günlük dua kitabı olarak kabul edilen Siddur da kutsal literatür arasında kabul edilmektedir.¹⁰³

Hıristiyanlık, günümüzden takribî 2000 sene evvel Nasıralı İsa etrafında şekillenen dinin adıdır.¹⁰⁴ Filistin bölgesinde doğan Hıristiyanlık vahye ve kutsal kitaba dayalı, özünde monoteist bir din olmakla birlikte sonraları "Teslis (Baba-Oğul-Kutsal Ruh)"e yer veren ilahi kaynaklı bir dindir. Kendine özgü inanç sistemi bulunan ve "İsa-Mesih" merkezli bir din olan Hıristiyanlık, "Yahudi Mesihî Hareketi" olarak değerlendirilmekte ve bir kurtarıcı Tanrı dini olarak anlatılmaktadır. Bununla birlikte Hıristiyanlık, sonradan İsa'nın Havarileri arasına giren Pavlus'un yorumları ile farklı bir nitelik kazanmış olmaktadır. Hıristiyan kelimesi Yunanca "Hıristos" kelimesinden türemiş ve Mesih'e bağlı olanları ifade etmek için kullanılmıştır. Hz. İsa'nın ölümünden yaklaşık 15-20 yıl sonra ona inananlar Antakya'da bir araya gelmişler ve kendilerini Hıristiyan olarak adlandırmışlardır.¹⁰⁵

¹⁰¹ Yahve (Yahovah, Jahovah), Yahudilikte İsrailoğulları'nın koruyucu Tanrısı ve yöneticisi olan yüce varlıktır. Yahve adı kutsal bir günde yılda sadece bir kez başrahip tarafından kullanılabilir. Yahudiler Yahve adını kullanmaz; onun yerine Elohim veya Adunai gibi terimleri kullanırlar. Gündüz, **Din ve inanç Sözlüğü**, s. 391.

¹⁰² Aydın, **Anahatlarıyla Dinler Tarihi (Tarih, İnanç ve İbadet)**, s. 253-256.

¹⁰³ Gündüz, **Aynı yer.**

¹⁰⁴ Sarıkcıoğlu, **Başlangıçtan Günümüze Dinler Tarihi**, s. 252.

¹⁰⁵ Küçük, Tümer, Küçük, **Dinler Tarihi**, s. 391.

Hıristiyanlığın kutsal kitabı Yeni Ahittir. Aslında Hıristiyanlar, Hz. İsa'ya kadar olan Yahudi kutsal metinleri Eski Ahit, Hz. İsa'dan sonra yazılanları ise Yeni Ahit olarak isimlendirmiş ve bunları kendi kutsal kitap koleksiyonu olarak kabul edip bunlara "Bible (Kitab-ı Mukaddes)" adını vermişlerdir. Günümüzde ise Hıristiyan kutsal kitabı denilince İnciller (Matta, Markos, Luka ve Yuhanna) anlaşılır.¹⁰⁶



¹⁰⁶Küçük, Tümer, Küçük, **Dinler Tarihi**, s. 420.

BİRİNCİ BÖLÜM

İMAMET NAZARİYESİ BAĞLAMINDA SEÇİLMİŞLİK VE TANRISAL KRALLIK

1.1. SEÇİLMİŞLİK VE TANRISAL KRALLIK

Karizmatik otorite, bir şahsın kutsallarına veya kahramanlıklarına ya da örneklik teşkil edecek özelliklerine ve bu şahsın ortaya koyduğu düzene diğer şahısların kuşku duymaksızın büyük bir teslimiyetle itaat etmeleri neticesinde ortaya çıkan otorite tipidir.¹⁰⁷ Bu otoriteye sahip kişileri “kutsal”¹⁰⁸ nitelikler taşıyan kişiler olarak değerlendirmek mümkündür. Esasen dinlerin tamamında “mutlak kutsal” olarak kabul edilen Tanrı’dır. Bu şahıslar ise Tanrı’ya olan nispetlerinden dolayı kutsal kabul edilmektedirler.¹⁰⁹ Toplumda otoriteyi elinde tutan bu şahıslar toplumun lideri konumundadır. Karizmatik lider olarak tanımlanan bu kişiler, kendilerine verilen karizma¹¹⁰ sayesinde toplumu isteklerine göre idare edebilmektedirler. Geçmiş dönemlerde idare etme kabiliyeti, ilahi bir görünüm olarak anlaşılan ve ilahi bir cevher ya da Tanrı vergisi olarak tasvir edilen karizma sayesinde hükümdarın ilahi bir güce

¹⁰⁷ Çoşkun San, **Weber’de Otorite Tipleri**, Ankara 1966, s. 73’ten; Şahin Ahmetoğlu, “İslam Mezhepleri Tarihinde Karizmatik Liderlik Anlayışı: Hz. Ali Örneği”, **Milel ve Nihal İnanç, Kültür ve Mitoloji Araştırmaları Dergisi**, c.7, S. 3, Eylül-Aralık 2010, s. 169.

¹⁰⁸ Kutsal (Kudsi) kavramı Arapça bir kelime olup temiz, her türlü eksikliklerden uzak, yüce, mübarek, aziz, saygıdeğer gibi anlamlara gelmektedir. İlhami Güler, **Kutsallık ve Dini Metinlerin Dogmatlaştırılması**, I. Kur’ân Sempozyumu, Bilgi Vakfı Yay. Ankara 1994, s. 297.

¹⁰⁹ Güler, **Aynı yer**.

¹¹⁰ “Sözcük anlamı Tanrı vergisi olan Karizma, Weber tarafından dertlilerin ve olağanüstü özelliklere sahip olduğuna inandıkları bir liderin peşinden gitme gereksinimi duyanların önüne geçen ve bu konuma kendi kendini atayan önderleri nitelemek için kullanılmıştır.” Max Weber, **Sosyoloji Yazıları**, Haz. H. Gerth, C. Wrights Mills, Çev. Taha Parla, İletişim Yay. İstanbul 2004, s. 96.

sahip olduğuna inanılmaktadır.¹¹¹ Bu suretle karizmatik liderin çeşitli formlarından biri olan krallara daha ilk zamanlardan itibaren ilahi nitelikler verilmiştir.

İnsanlığın en eski devirlerinden günümüze kadar kutsal bir makam tarafından seçilmişlik ve tanrısal krallık anlayışı hep var olmuştur. Zira iktidarlarını güçlendirmek isteyen bazı otorite sahipleri yetkilerini ilahi güçlerle irtibatlandırmıştır. Toplumları tarafından ise hükümdarlarına Tanrı tarafından verilen birtakım nitelikler olduğuna inanılmış ve bu da onlara farklı bir biçimde bakılmasına sebep olmuştur. Bu bakış neticesinde krallar, kimi zaman ilah kimi zaman da yarı ilah gibi insanüstü vasıflara sahip kişiler olarak kabul edilmiştir. Böylece ilk dönemlerden itibaren hükümdarlara “tanrısal” veya “kutsal” bir statü verilmiştir.¹¹² Nitekim tarihte bunun çeşitli versiyonları söz konusudur. Bu bölümde Fars, Hint, Mısır, Türk, Japon ve Mezopotamya’daki seçilmişlik ve tanrısal krallık anlayışı fraksiyonları tetkik edilecek ve Şîî imamet nazariyesiyle mukayese yapılmaya çalışılacaktır.

1.1.1. Tanrı’nın Vekilleri: Fars Kültüründe Şahlar veya Kisralar

Fars kültüründe hüküm sürmüş kralların hemen hepsi için “Şah” kavramı kullanılmıştır. İslamiyet’ten önce İran’da hüküm süren imparatorlukların sonuncusu olan Sâsânilerde ise Şah kavramı dışında Kisra kavramı da Araplar tarafından Sâsâni hükümdarlarını ifade etmek için kullanılmıştır. Kisra terimi, Sâsâni hükümdar adlarından Hüsrev Perviz’in Süryanice’de aldığı Kesrô (Kôsrô) ifadesinden Arapçalaştırılmış ve “Sâsâni hükümdarı” anlamında kullanılan bir unvan olmuştur. Bazı Araplar kisrayı en büyük hükümdar olarak kabul etmiş ve kimi eserlerinde kisranın tacını, tahtını, hazinesini, kılıcını, zırhını, sarayının eşyalarını lüks ve ihtişam unsurları olarak tasvir etmişlerdir.¹¹³

Eski İran inanç ve düşüncesinde şahların üstün niteliklere sahip olduğuna inanılır ve onlara kutsallık atfedilirdi. Fars kültüründe bulunan şahın kutsallığı fikrinin Zerdüştlükten gelen destekle beraber mevcudiyetini sürdürdüğü anlaşılmaktadır. Zira

¹¹¹ Niyazi Akyüz, “Dinlerin Teşekkülünde Dini Liderlerin Karizması”, **AÜİFD**, c. 41, 2000, s. 282.

¹¹² Ahmetoğlu, “İslam Mezhepler Tarihinde Karizmatik Liderlik Anlayışı: Hz. Ali Örneği”, s. 171.

¹¹³ Casim Avcı, “Kisra”, **DİA**, TDV Yay. c. 26, İstanbul 2002, s. 71.

Zerdüştlük devrinde şahlar ile Tanrı Ahuramazda arasında bir ilişki söz konusuydu.¹¹⁴ O dönemlerde yazılmış olan kimi metinlerde bu ilişkinin iç içe geçtiği görülmektedir.

Eski tabletler ve yazıtlar Büyük Kral olarak nitelenen İran kırsasının Ahuramazda'nın himayesi altında bulunduğu kanaatini güçlendirmektedir. Nitekim Nakş-ı Rüstem'de, Bisütun'da, Taht-ı Cemşid'de Darius I'i betimleyen kabartmalarda daima Büyük Kralın başının üzerinde feruher veya ferr-i İzedi'nin uçtuğu, Darius I'in de sağ elini tazim ve takdis işareti olarak yukarı kaldırdığı görülmektedir. Darius I, Bisütun kitabelerinde de fetihlerini tasvir ederken Ahuramazda'yı başı üstünde pervaz eder şekilde göstermektedir. Bu da onun saltanatını ve zaferlerini Ahuramazda'nın ihsanına ve inayetine bağladığına işaret etmektedir. Ayrıca Büyük Darius I, Nakş-ı Rüstem kitabesinde "*Ahuramazda, yeryüzü nizamının bozulduğunu görünce onu bana havale etti. Ben de yeryüzüne nizam verdim*" diyerek, kuvvet ve kudretini Tanrı'dan aldığını açıkça ifade etmektedir.¹¹⁵ Yine Bistun'daki Darius metninde geçen "...*Kral Darius der ki: Ahuramazda'nın arzusuyla kralım. Ahuramazda bana krallık verdi. Kral Darius der ki: Bunlar bana gelen ülkeler. Ben Ahuramazda'nın izniyle onlara kral oldum... Ahuramazda'nın izniyle onlar benim tabilerim oldular... Ahuramazda'nın izniyle bu ülkeler benim yasalarımaya hürmet gösterdiler... Ahuramazda bana yardım etti...*"¹¹⁶ ifadeleri kralın Tanrı tarafından gönderildiğini ve kralda tanrısal bir yön bulunduğunu göstermektedir. Ayrıca Persepolis'teki Darius yazıtlarında Darius'a krallığı sunan Ahuramazda'nın, Darius'un düşmanları karşısında yenilgiye uğramasına izin vermeyeceği de ifade edilmektedir.¹¹⁷

Sâsâniler devrinde basılan sikkelerde ve taş kitabelerde de Tanrı ile Kısra arasında bir ilişki olduğu anlaşılmaktadır. Hatta Erdeşir ve ondan sonra hüküm süren Sâsâni krallarının Tanrı soyundan geldiklerini ifade eden yazılar bulunmaktadır.¹¹⁸

¹¹⁴ Muhammed Ammara, **İslam Devleti**, Çev. Ahmet Karababa, Salih Barlak, Endülüs Yay. İstanbul 1991, s. 13; Fatih Topaloğlu, "Eski İran'daki Yarı Tanrı-Kral Anlayışının Şii İmamet İnancına Etkisi", **PÜİFD**, S. 6, Eylül-2016, s. 73-74.

¹¹⁵ Şemsettin Günaltay, **İran Tarihi**, Türk Tarih Kurumu Yay. Ankara 1987, s. 261.

¹¹⁶ Mehmet Tezcan, "Eski İranlılarda Xvarenah Anlayışı ve Bunun Türklerdeki Kut İle Münasebeti", **Tarih İncelemeleri Dergisi**, c. 22, S. 2, Aralık-2007, s. 178.

¹¹⁷ Eshat Ayata, **Zerdüşt: Avesta "Bölümler"**, Kora Yay. İstanbul 2011, s.147.

¹¹⁸ Ahmetoğlu, "İslam Mezhepleri Tarihinde Karizmatik Liderlik Anlayışı: Hz. Ali Örneği", s. 172.

İran şahlarına verilen kutsallık onları sıradan bir beşer olmaktan çıkarmaktaydı. Sâsâni kisraları da normal insanlardan çok üstün ve kutsal sayılmaktaydı. Örneğin Sâsâni kisralarından Hüsrev Perviz'in huzuruna çıkmayı dileyen bir şahıs, soluğunun şahlık azametine bulaşmaması için kısra ile görüşmeden evvel "Pitidan" adı verilen bir mendille ağzını kapatmalıydı. Bu kişi şahın huzuruna çıktığı zaman derhal secde halinde yere eğilmeli ve şah müsaade edinceye kadar kalkmamalıydı. Şahın izniyle kalkınca eli ile selam vermeli; konuşmasına müsaade edilince övgü dolu sözler sarf etmeli ve her şeyden önemlisi şaha *siz ilahi varlık* ya da *ilk insan* şeklinde hitap etmeliydi.¹¹⁹ Bütün bunlar şahların, yaptıkları her işte sınırsız tanrısal bir yetkiye sahip olduklarına inandıklarını göstermektedir.

Sâsâni kisraları kendilerinde bulunan sınırsız güç ve yetkinin Tanrı tarafından verildiğine ve bu kudreti alma veya kısıtlama yetkisinin hiç kimsede bulunmadığına inanmaktaydılar. Bu nedenle onlar, kendileri için "Şehinşah" (Krallar Kralı) unvanını kullanmaktaydılar. Bu unvanı ilk kez kullanan kişi Erdeşir olmuştur. Sâsâniler'e göre tacı, sadece takdis ve tazim törenleriyle kuşatılan ilahi bir varlık giyebilirdi.¹²⁰ Öte yandan Farslar Hint kültürünün etkisi altında kalarak Şehinşah'ın tanrısal ruhun bir tecessüdü olduğu ve bu ruhun şahların sulbunda babadan oğula geçtiği fikrini savunmuşlardır.¹²¹

Eski İran'da şahlara verilen dini yetki "Xvarenah", "Farrah" ya da "Farn" (kudretin ve maddi refahın sembolü) adıyla anılmaktaydı. Xvarenah'nın bazı sembol veya alametleri olduğuna inanılmaktaydı. Tanrı tarafından verilen ve babadan oğula ya da kardeşe tevarüs yoluyla intikal eden krallık alametlerinin "ilahî bir krallık ve soyluluk veya kraliyet kanı sembolü"ne işaret ettiği düşünülmekteydi. Sâsâniler devrinde ise Xvarenah'nın bu alameti genelde Ahuramazda tarafından Sâsâni krallarına verildiğine inanılan şeritli bir yüzük şeklindeydi. Xvarenah'nın kraldaki bu fizikî belirtisi, ilahî krallık alametini (xvarenah) ve kendinden doğuşluluğu (azatih)

¹¹⁹ Arif Müfid Mansel, **Eski Doğu ve Ege Tarihinin Ana Hatları**, İÜEF Yay. İstanbul 1945, s. 191.

¹²⁰ Topaloğlu, "Eski İran'daki Yarı Tanrı-Kral Anlayışının Şii İmamet İnancına Etkisi", s. 76.

¹²¹ Julius Wellhausen, **İslamiyetin İlk Devrinde Dinî-Siyasî Muhalefet Partileri**, Çev. Fikret Işıltan, Türk Tarih Kurumu Yay. Ankara 1996, s. 148.

ifade etmekteydi.¹²² Bu alamet sayesinde kralın ilahi bir niteliğe sahip olduğu düşünölmekteydi.

İslamiyet'in doğduğu döneme kadar İran incelendiğinde kralın tanrısal bir yönü olduğu ve mutlak adil olduğu kabul edilmiştir. Bu suretle eski Fars inancına göre Ahuramazda, kralı adaletin koruyucusu yapmıştır. Kral doğru ile yanlış ayırt edebilecek yetenek ve kavrayışta yaratılmış ve sosyal düzenin devam ettiricisi olmuştur. Kral asla düşüncesiz davranmaz; ödüllendirmeyi de cezalandırmayı da en doğru şekilde yapardı. Kral yalnızca manevi nitelikler açısından değil fiziksel özellikler açısından da üstün kabul edilmiştir.¹²³

Eski Fars kültüründe imparatorluğun temeli, Ahuramazda'nın mümessili olarak kabul edilen Büyük Kral'a ve onun hanedanına sadakat esasına dayanmaktaydı. Bu sadakat, Büyük Kralda kutsallık ve otorite oluşturmaktaydı. Bu sebeple de imparatorluk teşkilatında devlet güçlerinin merkezi Krallar Kralı olarak bilinen Büyük Kraldı. Büyük Kral, Firavunlar gibi dünyada bir Tanrı olmasa da sıradan bir insan da değildi. O, Ahuramazda'nın temsilci olarak ismen ve şahsen seçmiş olduğu müstesna bir kişilik ve kâdiri mutlak bir kraldı. Kral, kendisine kudret ve kuvvet ihsan eden Ahuramazda'nın irade ve rızasıyla hüküm sürmekteydi.¹²⁴

İran şahlarına dini otoritenin Ahuramazda tarafından verildiğine inanıldığından kralın ağzından çıkan sözler kanun ve şariat anlamına gelmekteydi. İran şahlarının koyduğu kanun, göklerin sesi ve ruhu kabul edilmekteydi.¹²⁵ Bu nedenle hükümdarlığı sınırlayan bir kanun veya kuvvet yoktu. Şah, mutlak otorite sahibi bir şahsiyet olarak devlete veya hâkimiyeti altında bulunan toplumların mukadderatına ait tüm karar, emir ve nehiyeler için tek başvuru kaynağıydı. Emri altındaki küçük krallara hükümdarlık vermek, bütün şahsiyetlere ayrıcalıklar tanımak özel olarak onun hakkı ve yetkisindeydi.¹²⁶ Şahlar zaman zaman etrafındakilere danışıyor olsalar da bunlar tamamen göstermelik istişarelerdi. Diğer şahısların görüşlerine ve düşüncelerine hiçbir suretle aldırış etmezlerdi. Anuşirvan'ın düzenlediği şuralardan birinde bir kâtibinin,

¹²² Tezcan, "Eski İranlılarda Xvarenah Anlayışı ve Bunun Türklerdeki Kut İle Münasebeti", s. 181-182.

¹²³ Topaloğlu, "Eski İran'daki Yarı Tanrı-Kral Anlayışının Şii İmamet İnancına Etkisi", s. 75.

¹²⁴ Günaltay, **İran Tarihi**, s. 260-261.

¹²⁵ Ammara, **İslam Devleti**, s. 13-14.

¹²⁶ Günaltay, **İran Tarihi**, s. 261.

şahı eleştirdiği ve karşıt bir görüş sunduğu için kalemlikle (hokka) vura vura öldürüldüğü bildirilmektedir.¹²⁷

Şahın bu şekildeki kutsallığı, bütün emir ve yasaklarını şirin göstermekte; topluma eziyet veren kötü uygulamalarını da devam ettirme imkânı tanımaktaydı. Eğer iddia edilen bu dinî otorite var olduğu düşünülen ilahi sultanlık kılıfıyla kaplanmamış olsaydı şah, bu derece kutsallığa ve zulmüne devam edemeyecekti.¹²⁸

Sonuç olarak Farslar, krallarını ilahi bir varlık olarak telakki ettiklerinden Allah'ın onları insanlara hükmetmek üzere seçmiş ve ilahi ruh ile teyit etmiş olduğuna inanmışlardır. Farslara göre hükümdarlar yeryüzünde Allah'ın gölgesidirler; Allah kullarının menfaat ve maslahatlarına bakmak üzere onları kral yapmıştır. Halkın onların üzerinde herhangi bir hak ve hukuku yoktur. Bu anlayış çerçevesinde halkın onların sözlerini dinlemesi ve onlara itaat etmesi vaciptir. Kisralar da damarlarında ilahi bir kan cereyan etmekte olduğu için hükümdarlık tacını yalnızca kendilerinin giyme hakkı olduğunu iddia etmişlerdir.¹²⁹ Kisra veya şah olarak nitelenen eski İran kralları karizmatik kişiliğe ve otoriteye sahip kişiler olarak kutsal kabul edilmiş ve halk tarafından da insanüstü varlıklar olarak görülmüştür.

1.1.2. Tanrı Tezahürü: Avataralar

Hint dinlerinde diğer kültürlerde olduğu gibi tanrısal varlıklar mevcuttur. Bu varlıklar Hinduizm'de genellikle gerçek Tanrı'nın tezahürleri/avataraları olarak görülürler. Avatara, Hinduizm'e göre bir Tanrı'nın (bilhassa Tanrı Vişnu'nun) bazen muhtelif sebeplerle insan ya da hayvan şeklindeki dünyevî bir varlık biçiminde bedenleşerek dünyaya inmesine denir.¹³⁰

Hinduizm'de klasik olarak avatara kelimesi, Tanrı Vişnu'yla ilgili bir kavramdır ve onun bedenleşmelerini ifade etmek için kullanılmaktadır. Hindu

¹²⁷ Topaloğlu, "Eski İran'daki Yarı Tanrı-Kral Anlayışının Şii İmamet İnancına Etkisi", s. 75-76.

¹²⁸ Ammara, **Aynı yer.**

¹²⁹ Emin, **Fecrü'l-İslâm**, s. 180.

¹³⁰ Gündüz, **Din ve inanç Sözlüğü**, s. 50; Küçüköner, "**Mirza Gulam Ahmed ve Ahmedîlerin Mirza Gulam Ahmed Telakkisi**" (Yayınlanmamış Doktora Tezi), s. 34-35.

inancına göre Tanrı Vişnu dindar kimselere yardım etmek ve bazı görevleri yerine getirmek üzere değişik varlıkların formlarında yeryüzüne inmektedir.¹³¹

Hindu kutsal metinlerine bakıldığında avataraların farklı amaçlarla yeryüzüne geldikleri görülmektedir. Bazıları özel bir görev için gönderilirken bazıları da birden fazla görevi yerine getirmek için gönderilmiştir. Avatarların yeryüzüne gelme nedenlerinden bazıları şunlardır: iyiliği koruyup kötülüğü yok etmek, *dharmayı* (düzeni) yeniden tesis etmek, hak eden kişilere kurtuluş yolunu göstermek, insanlara doğru düşünme bilinci kazandırıp doğru davranma şeklini göstermek, insanlığın tekâmülüne ve gelişimine rehberlik etmek, şeytanî varlıklar karşısında tanrısal varlıklara yardım etmek, manevi açıdan bunalan dünyanın sıkıntılarını giderip refaha kavuşturmak, kutsal metinleri koruyup yaymak, hakiki bağlılarına ve sevenlerine kendini tanıtmaktır.¹³²

Hinduizm’de avataraların sayısı ve isimleri hakkında farklı listeler olmakla birlikte genel olarak on avataradan bahsedilmektedir. Bu avataralar sırasıyla balık (*matsya*), kaplumbağa (*kurma*), yaban domuzu(*varaha*), aslan-insan (*narasimha*), cüce (*vamana*), baltalı Rama (*paraşurama*), Rama, Krişna, Buda ve Kalki’yi kapsamaktadır. Geleneksel Hindu düşüncesine göre avataraların sayısı on olarak kabul edilmesine rağmen kutsal metinlerdeki bazı verilerden hareketle Tanrı’nın tarihin her döneminde yeryüzüne inip çeşitli şahsiyetlere bürünmesinin sonsuza kadar sürüp gideceği ileri sürülmektedir. Buna göre Vişnu zaman zaman kurtarıcı Tanrı sıfatıyla yeryüzüne inip dönemin icaplarına göre çeşitli şekillerde kendini göstermekte ve hala bedenleşmesine devam etmektedir. Avataralar, Tanrı gücünün birer yansıması olarak tehlikenin arttığı ve düzenin bozulduğu dönemlerde yeryüzüne inip inanlara rehberlik etmektedirler. Vişnu’nun *Bhagavadgita*’da¹³³ Krişna’nın ağzından kullandığı “Ben çeşitli devirlerde, çeşitli şekillerde görünürüm” ifadesi Hindular tarafından avatara/hulul inancına delil olarak gösterilmektedir.¹³⁴

¹³¹ Cemil Kutlutürk, **Hinduizm’de Avatar İnanç**, Otto Yay. Ankara 2017, s. 37.

¹³² Kutlutürk, **Hinduizm’de Avatar İnanç**, s. 74.

¹³³ *Bhagavadgita*, Hindu kutsal literatüründen biri olan Smriti külliyatında geçen Mahabharata destanının bir bölümüdür. Krişna’nın şarkısı demektir. *Gita*’da Krişna ile Arjuna’nın diyalogu anlatılır. Küçük, Tümer, Küçük, **Dinler Tarihi**, s. 213.

¹³⁴ Küçük, Tümer, Küçük, **Dinler Tarihi**, s. 203; Kutlutürk, **Hinduizm’de Avatar İnanç**, s. 63-66.

Hinduizm'in dokuzuncu avatarası olarak kabul edilen Buda'nın Budizm'in kurucusu Siddharta Gautama olup olmadığı konusunda farklı iddialar ortaya atılmıştır. Ancak geleneksel Hindu görüşüne bakılırsa bu kişi Siddharta Gautama'dır. Buda Hindularca başlarda sapkın olarak görülmesine rağmen sonraki dönemlerde yaşanan hadiseler onun Vişnu'nun avataraları arasına dâhil edilmesini etkilemiş görünmektedir. Hindu kutsal metinlerinde Buda'nın avatara olarak kabul edildiğine dair çeşitli anlatımlar mevcuttur. Ancak bu anlatımlardaki Buda ve öğretileri, Budist geleneğe göre değil avatara doktrinine ve Hindu geleneğine göre düzenlenmiştir¹³⁵ Hindu geleneğe göre Vişnu, Buda'nın formunda yeryüzüne inmiş ve birtakım öğretiler ortaya koymuştur. Bu yönden Buda tanrısal bir varlık olarak görülmüştür.

Hindu geleneğinin ortaya koyduğu Buda tasavvuru ile Budizm'in Buda tasavvuru arasında benzer noktalar bulunmaktadır. Buda'nın hayatının anlatıldığı mitolojik bir Budist hikâyesine göre tarihte Siddharta Gautama Sakyamuni olarak bedenleşen ve daha sonra Buda adını alan kişi aslında tanrısal ruhun dünyadaki avataralarından biridir. Bu sebeple de her ne kadar insan gibi görünse de o gerçekte tanrısal bir varlıktır.¹³⁶ Buda'nın Budizm'deki konumu yalnızca bununla sınırlı kalmamıştır. Buda o kadar yüceltilmiştir ki en sonunda bir Tanrı olarak görülüp heykelleri yapılmış ve ona tapılmaya başlanmıştır.¹³⁷

1.1.3. Tanrı ya da Tanrısal Krallar: Antik Mısır'da Firavunlar

Antik Mısır Firavun adı verilen krallarla yönetilmekteydi. Firavun ifadesi, antik Mısır literatüründe “büyük ev” manasındaki “per'ao” kelimesinden gelmektedir. Kelimenin diğer dillere geçen kullanımı bu kelimeyle benzerlik göstermektedir. Firavun kelimesinin Arapçaya İbraniceden veya Süryaniceden geçtiği iddia edilmektedir. Eski imparatorluk döneminden itibaren kullanımına rastlanan bu kelime, ilk dönemlerde imparatorluk sarayını ve burada oturanları belirtmekteydi. XVIII. sülale devri ortalarına dek saray anlamında kullanılan kelimenin kral manasında kullanımına ise M.Ö. 1370'lere doğru kaleme alınan metinlerde rastlanmaktadır. XXII. sülale döneminden evvel yazılan metinlerde hükümdarın ismi zikredilmeden

¹³⁵ Buda'nın avatara olarak görülmesini sağlayan etkenler için bkz. Kutlutürk, **Hinduizm'de Avatar İnanç**, s. 142-146.

¹³⁶ Yitik, **Doğu Dinleri**, s. 84.

¹³⁷ Kuzgun, **Dinler Tarihi**, s. 135; Küçük, Tümer, Küçük, **Dinler Tarihi**, s. 286.

kullanılan kelime söz konusu sülale döneminde yazılan metinlerde hükümdarın isminin önünde bir unvan olarak yer almaktadır.¹³⁸

Mısır uygarlığında devlet otoritesini elinde bulunduran kralların ilâhî kuvvete sahip hükümdarlar olduğuna inanılmaktadır. Bu kralların ismi tetkik edildiğinde her birinin aynı zamanda bir ilâh ismi taşıdığı görülecektir.¹³⁹ Öte yandan Mısır Firavunları başlangıçta Mısır hükümdarı Tanrı Oziristen geldiklerine inanırken daha sonra Tanrı Horustan geldikleri ve yeryüzünde Horus'u temsil ettikleri inancına sahip olmuşlardır.¹⁴⁰ Eski Mısır inancına göre Güneş Tanrısı Ra nasıl ki güneşin suretinde dünyayı aydınlatıyorsa şahin biçimindeki Horus da iktidardaki kralların suretinde dünyayı yönetmektedir. Bu dönemde kral henüz Tanrı değildir sadece tanrısal özelliklere sahiptir.¹⁴¹

Mısır hâkimiyetini ele geçiren Tinitler devrinden itibaren ise kral ilâhın oğlu veya ilâh addedilmiştir. Bu suretle kral en büyük dinî reistir. Bu devirlerde kral tamamıyla ilâh mevkiinde olduğu için kendisine Horus lakabı verilmiştir.¹⁴² Kral, Horus lakabı ile birlikte taç giyme yani tahta çıkma merasiminden dolayı “İki Tacın Hamili” ve “Yukarı ve Aşağı Mısır'ın Kralı” unvanlarını almıştır.¹⁴³ Yine bu dönemlerde birçok ilâh için yapılan bayramlar krallık makamı ile ilgili olmuştur. Çünkü bu ilâhların her birinin krallığın bir kuvvetini temsil ettiği farz edilmiştir. Bu sebeple ilk devirlerde krallığın ilâhî kökene dayanan bir karaktere sahip olduğu görülmektedir. Bu nitelikleriyle hükümdar, tüm insanların üstünde bir varlıktır. Kral, dinî ve siyasî otoriteyi kendinde toplayan bir şahıs olarak bütün idare mekanizmasının başında yer almaktadır. Memleket ve halk işleriyle bizzat meşgul olur ve adaleti kendisi uygular. Memurları tayin etmek, mükâfatlandırmak ve cezalandırmak da kralın yetkilerindedir. Kısaca merkezî idarenin tümü krallık sarayındadır.¹⁴⁴

Tinitler devrinin krallarından kabul edilen Peribsen adındaki kral önceki krallardan farklı olarak Horus yerine Set ilâhı sembolünü kullanmıştır; sarayının

¹³⁸ Ömer Faruk Harman, “Firavun”, **DİA**, TDV Yay. c. 13, İstanbul 1996, s. 118.

¹³⁹ Afet İnan, **Eski Mısır Tarih ve Medeniyeti**, Türk Tarih Kurumu Yay. Ankara 1987, s. 58.

¹⁴⁰ Harman, “Firavun”, s. 118.

¹⁴¹ Erik Hornung, **Mısır Tarihi**, Çev. Zehra Aksu Yılmaz, Kabalcı Yay. İstanbul 2004. s. 12.

¹⁴² İnan, **Eski Mısır Tarih ve Medeniyeti**, s.166.

¹⁴³ Yusuf Ziya Özer, **Mısır Tarihi**, Türk Tarih Kurumu Yay. Ankara 1987, s. 95.

¹⁴⁴ İnan, **Eski Mısır Tarih ve Medeniyeti**, s. 167-168.

üzerine Horus'u temsil eden şahin yerine Set ilâhının sembolünü koydurmuştur. Peribsen bununla kendisini kral yapanın, Deltanın ilâhı olan Horus değil, ondan önce yukarı Mısır'da hâkim olan Set ilâhı olduğunu kastetmiş olmaktadır.¹⁴⁵ Önceki krallar meşruiyetlerini sağlamak için Tanrı Horus'u kullanırken kral Peribsen bunun için Set ilahını kullanmıştır. Her iki durumda da kralların buldukları konumu meşrulaştırmak için Tanrıların yetkisini kullandıkları görülmektedir.

Mısır'ın Eski imparatorluk devrinde III. ve IV. sülâle hükümdarları, idarede mutlak bir sistem kurmuşlardır. Bu kralların şahıslarında ilâh kuvveti daha da artmıştır. Bunlar lâkaplarına Güneş ilâhı Ra'nın oğlu anlamına gelen Horus-Ra'yı ilâve etmişlerdir. Bununla birlikte eski imparatorluk devri hükümdarları, mukaddes sayılan her varlığın otoritesini, şahıslarında temsil etmişlerdir. Krallık iktidarının temeli, kumanda etmek ve adâleti tevzi etmektir. Firavun emreder, tebaası ise bu emre körü körüne itaat etmeye mecburdur. Bu suretle kralın emirleri kanun sayılırdı.¹⁴⁶ Firavun'un bu otoritesi Tanrı ile olan ilişkisinden kaynaklanmaktaydı. Onun sahip olduğu dinî otorite ve Tanrı tarafından verilen saltanatı ona birtakım haklar tanımaktaydı. Aynı otorite ve saltanat, onun her söylediğinin tebaası tarafından yapılmaya zorunluluğunu getirmekte ve her türlü uygulamalarını da şirin göstermekteydi.¹⁴⁷

Eski imparatorluk devrinde Tanrı olarak kabul edilenler sadece krallar değildir. III. hanedanın ilk kralı olan Zoser'in baş veziri İmhotep Mısır tarihi boyunca meşhur olmuş; daha sonraki dönemlerde ise Tanrı olarak kabul görmüştür.¹⁴⁸

Eski Mısır'da halkın krallara bakış açısına gelince kralların bizzat halk tarafından tanrısal kabul edildiği görülmektedir. Eski krallık devrinde yaşadığı bilinen ve IV. Sülâlenin kurucusu olan kral Snefru, tebaası tarafından "En Büyük Tanrı" ve "Dünya Düzeninin Efendisi" olarak görülmekteydi. Bu kral sonraki dönemlerde de Tanrı olarak saygı görmüş; edebiyat eserlerinde mükemmel, alçakgönüllü bir kral olarak anlatılmıştır.¹⁴⁹ Snefru'dan sonra oğlu Keops kral olmuş ve yirmi üç yıl hüküm

¹⁴⁵ İnan, **Eski Mısır Tarih ve Medeniyeti**, s. 63.

¹⁴⁶ İnan, **Eski Mısır Tarih ve Medeniyeti**, s. 169.

¹⁴⁷ Ammara, **İslam Devleti**, s. 13.

¹⁴⁸ İnan, **Eski Mısır Tarih ve Medeniyeti**, s. 64.

¹⁴⁹ Hornung, **Mısır Tarihi**, s. 26-27

sürmüştür. Bu kral devrinde devlet şekli tam mutlak bir sistem haline gelmiş ve kral halk tarafından yeryüzünde yaşayan bir ilâh olarak telakki edilmiştir.¹⁵⁰ Yine bu sülalede İmhotep gibi Keops'un oğlu Cedefhor da kral olmadığı halde büyük bir saygı görmüş ve kendisine eski krallığın sonlarına doğru Giza'da bir Tanrı olarak tapılmıştır.¹⁵¹

Eski krallığın V. Sülalesi, Aşağı Mısır'ın dinî bir merkezi olan Heliopolislidir. Bu dönemin firavunları Ra'nın oğulları lakabıyla iktidarı ele geçirmişlerdir.¹⁵² Heliopolis ilahiyatına göre Tanrı, saltanat sürmekte olan firavunların suretini alırdı. Firavun, mabette baba Tanrı karşısındaki yegâne tanrısal varlıktı.¹⁵³ İktidarda buldukları süre içerisinde Güneş Tanrısı Ra'nın oğulları unvanını kullanan krallar kendilerini ilahi bir menşe'e dayandırarak Mısır dinine teokratik bir karakter kazandırmışlardır.

Firavunların tanrısal kökeni birçok kraliyet belgesinde yer almış; firavun Tanrılarının yanında gösterilmiştir. V. Sülale dönemindeki bir Westcar papirüsü öyküsü, dönemin krallarının tanrısal özelliklerinin ve güneşle ilgili yakınlıklarının fantastik bir versiyonunu yansıtmaktadır.¹⁵⁴

Mısır'ın Orta imparatorluk döneminde XII. sülaleyle beraber ön plana çıkan Tanrı Amon, Ra ile özdeşleştirilerek Amon-Ra'ya dönüşmüştür. Eski imparatorluk devrinde V. sülaleden itibaren Mısır firavunlarının Tanrı Ra'nın oğulları oldukları kabul ediliyordu. Ancak XII. hanedandan itibaren firavunların Amon Ra'nın oğulları olduğu iddia edilmiştir. XVIII. sülale devrinde firavunların Tanrı Amon'un dünyadaki temsilcisi olduğu, onun izniyle yönetime geldiği kabul edilmiştir. Tanrı Amon'un yaptıkları her işte firavunları yönlendiren "Yüce Tanrı" ve firavunların gerçek babası olduğuna inanılmıştır.¹⁵⁵ Orta krallık döneminde eski dönemlere göre Tanrılar kültü daha yaygın bir hale gelmiştir. Dünyasal başarısızlıklar karşısında Tanrı'ya sığınılmış; teselli ve huzur Tanrı'da aranmıştır. Firavunlar da Tanrılarının istekleri doğrultusunda

¹⁵⁰ İnan, **Eski Mısır Tarih ve Medeniyeti**, s. 68.

¹⁵¹ Hornung, **Mısır Tarihi**, s. 31.

¹⁵² İnan, **Eski Mısır Tarih ve Medeniyeti**, s. 69.

¹⁵³ Sarıkcıoğlu, **Başlangıçtan Günümüze Dinler Tarihi**, s. 33.

¹⁵⁴ Sophie Desplancques, **Antik Mısır**, Çev. İsmail Yerguz, Dost Kitabevi Yay. Ankara 2016, s. 26-27.

¹⁵⁵ Harman, "Firavun", s. 118.

hareket ettiklerini vurgulamıştır.¹⁵⁶ Böylece Mısır'ın eski dönem kralları başarılarının ve başarısızlıklarının kaynağını Tanrı'nın isteğine bağlamıştır.

Eski Mısır inancına göre firavun, yeryüzündeki nizamın korunması ve devamından sorumluydu. Bununla birlikte dinî hayatın da en mühim ve yetkili kişisi sayılıyordu. Devletin bütün mabetlerinde ibadet firavun adına yapılıyordu. Mısır'ın tümü ona aitti. İdarî, adlî, askerî ve dinî yetkilerin tamamı onun idaresindeydi. Firavun, gerekli durumlarda bir kısım yetkilerini vezirlere bırakıyordu. Mısır inancına göre firavun öldüğü zaman babası Tanrı Ra'ya yükseliyordu. Onun güneş kayığında Tanrı Ra'ya refakat ettiği düşünülüyordu.¹⁵⁷

Antik Mısır'da kralın tartışılmaz bir otoritesi olmuştur. O bazı devirlerde tanrısal özelliklere sahip biri olarak kabul görürken bazı devirlerde ise Tanrı'nın oğlu ya da bizzat Tanrı'nın kendisi olarak hüküm sürmüştür. Kral her devirde kendini Tanrı'nın yeryüzündeki temsilcisi olarak görmüştür. Meşruiyetlerini Tanrı'ya dayandıran firavunlarda iktidar genellikle ya babadan oğula ya da kardeşten kardeşe intikal etmiştir.

1.1.4. Tanrı Adına Hâkimiyet: Eski Türklerde Kut Anlayışı

Eski Türklerde devlet anlayışının meşru temellere dayanan bir kökene sahip olduğuna inanılmaktadır. Bu yüzden Türk hükümdarlarına¹⁵⁸ devleti idare salahiyetinin Tanrı tarafından verildiği düşünülmektedir. Bu hâkimiyet telakkisine göre hükümdarda Tanrı bağıışı bazı vasıflar bulunması gerekmektedir. Hükümdarın idareyi eline alabilmesi için Tanrı tarafından kendisine “kut” (hâkimiyet kudreti), “ülüg” (nasib ve kısmet) ve “yarlıg” (Tanrı'nın izni ve kader) verilmesi lazımdır.¹⁵⁹ Biz burada Türklerdeki hâkimiyet anlayışını daha iyi anlayabilmek için “kut” anlayışı üzerinde duracağız.

¹⁵⁶ Hornung, **Mısır Tarihi**, s. 63-64.

¹⁵⁷ Harman, “Firavun”, s. 119.

¹⁵⁸ Türk devletlerinde hükümdarlar için çeşitli unvanlar kullanılmıştır. Tanhu veya şan-yu, kağan, kan (han), yabgu, idi-kut, il-teber, erkin (kül erkin, ulug erkin) bu unvanlardan bazılarıdır. Bunlar arasında en yaygın kullanılan kağan unvanı olmuştur. İbrahim Kafesoğlu, **Türk Milli Kültürü**, Ötüken Yay. İstanbul 1997, s. 267.

¹⁵⁹ Reşat Genç, **Karahanlı Devleti Teşkilatı**, Kültür Bakanlığı Yay. İstanbul, 1981, s. 66; Selim Karakaş, “Kut-Tanrı İlişkisi Bağlamında Türklerde Yönetim Erkinin İlahi Temelleri”, **GÜGEFD**, c. 29, Özel Sayı- 2009, s. 33.

Kut kelimesi Türk topluluklarının geleneksel dünya görüşünde kutsal kabul edilen bir kavramdır. Bu kavrama çeşitli manalar yüklenmiştir. Baht, zenginlik, rızık, can, ruh, başarı, uğur, yücelik, aydınlanmak, sevinç¹⁶⁰, saadet, mukaddes, şans, talih, kutlu ve mesut olma, kader, devlet, ikbal bu anlamlardan bazılarıdır. Ancak kelimenin esas anlamı “siyasi hâkimiyet” kavramını ifade etmektedir. Kut kavramı üzerine araştırmalar yapan bazı tarihçiler kelimenin “talih, saadet ve bahtiyarlık” gibi anlamlarının ikinci planda kalan ve sonradan ortaya çıkan manalar olduğunu ve kelimeyi “siyasi hâkimiyet kudreti, yani devleti idare kudret ve salahiyeti” anlamında görmek gerektiğini ifade etmişlerdir.¹⁶¹

Kut kelimesini detaylı bir şekilde ele alan Bahaeddin Ögel’e göre Kut şans ve talih değildir. Zira şans, rastlantı yolu ile iyilik bulmadır. Kut ise Tanrı’nın bir lütuf ve keremidir. Talih ve rastlantı değildir.¹⁶² Yine aynı yazar kut için şunları ifade etmektedir. *“Kut sözünün temeli yüksek devlet düşüncesine ve felsefesine dayanır. Temelinde başarıya yöneltilmiş iyi bir kader dolayısıyla devlet ve ikbal ile ululuğa erişme anlayışı vardır. Bu anlayış Göktürk yazıtlarında da açıkça görülmektedir. Kut sözü zamanla veya halk arasında talih, uğur, bereket ve mübarek anlamında kullanılmıştır. Aynı anlayış Anadolu ve Osmanlı’da da devam etmiştir.”*¹⁶³

Eski Türk devletlerindeki devlet hayatında, birçok toplumda olduğu gibi emretme yetkisinin, yönetilenler tarafından meşru sayılması gerekmektedir. Şayet bir devletin başında meşruluk unsuru barındırmayan bir yönetici veya yönetim var ise bu bir “Zorbalık rejimi” sayılmaktaydı.¹⁶⁴ Bu suretle cihanşümul hâkimiyeti belirten “Hakan” ya da “Kağan” unvanını ancak Tanrı tarafından gönderilen soyun taşıyabileceği ileri sürülmüştür. Hakanlar yetiştirmiş olan bütün Türk ve Moğol hanedanları kendilerini böyle bir soya bağlamakta, şecerelerini ortak bir ataya

¹⁶⁰ Nurbolat Bogenbayev, Aydın Calmırza, “Eski Türk Dünya Görüşündeki Kut ve Karga Kavramları”, **Milli Folklor Uluslararası Kültür Araştırmaları Dergisi**, S. 103, Güz-2014, s.70.

¹⁶¹ Karakaş, “Kut-Tanrı İlişkisi Bağlamında Türklerde Yönetim Erkinin İlahi Temelleri”, s.30-32; Sadri Maksud Arsal, **Türk Tarihi ve Hukuk**, İÜHF Yay. İstanbul 1947, s. 120-121; İbrahim Kafesoğlu, **Kutadgu Bilig ve Kültür Tarihimizdeki Yeri**, Kültür Bakanlığı Yay. İstanbul 1980, s. 33.

¹⁶² Bahaeddin Ögel, **Türklerde Devlet Anlayışı (13. Yüzyıl Sonlarına Kadar)**, Ötüken Yay. İstanbul 2016, s. 186.

¹⁶³ Ögel, **Türklerde Devlet Anlayışı (13. Yüzyıl Sonlarına Kadar)**, s. 208.

¹⁶⁴ Mahmut Arslan, “Eski Türk Devlet Anlayışı ve Kutadgu Bilig”, **OMÜEFD**, c. 1, 1986, s. 103.

götürmektedirler. Bu yüzden han soyunun mukaddes ve tanrısal bir menşei olduğuna inanılmaktadır. Hatta hanların gökten gelen bir ışıktan gebe kalmış bir prensesin evlatları olduğu düşünülmektedir.¹⁶⁵

Eski Türklerdeki hükümdarlık anlayışı karizmatik lider tanımına uygun görünmektedir. Nitekim Türk hükümdarlarının olağanüstü ve hatta doğaüstü özellik ve yeteneklerle donatıldığına inanılmaktaydı. Bu özellik ve yetenekleri sebebiyle hükümdar, Gök Tanrı'nın göndermiş olduğu bir kişi vasfıyla hâkimiyeti elinde tutmaktaydı. Bu durum Göktürk Yazıtlarında karşımıza çıkmaktadır. Göktürk Yazıtlarında hükümdarın Tanrı'ya benzediği ve Tanrı tarafından gönderildiğinden bahsedilmektedir. Hükümdarın sahip olduğu karizmanın kanda bulunan bir nitelik sebebiyle olduğu ve babadan oğula geçtiğine inanılmaktadır. Eski Türk devletlerinde kağan, kutun yani egemenliğin cisimleşmiş bir sembolü olarak görülmektedir. Buna göre hakan, mutlak, şahsi, evrensel ve mukaddes bir niteliğe haizdir.¹⁶⁶

Egemenlik hakkının gökten alındığına inanılan eski Türk devlet anlayışında Türk hükümdarlarına devleti yönetme yetkisinin Tanrı tarafından ilâhî bir lütuf olarak bağışlandığı kabul edilmiştir. Dolayısıyla hakan ya da kağan, Tanrı'nın kendisine verdiği kut sayesinde hükümdar olmuştur. Yani hükümdarın idare yetkisinin kaynağı Tanrı'dır; hâkimiyetinin menşei ilahidir. Bu açıdan kağan göğün yeryüzündeki temsilcisi konumundadır. Söz konusu hâkimiyet anlayışı Asya Hun İmparatorluğu devrinden itibaren asırlarca Türk devlet yönetiminin temel unsuru olarak kalmıştır.¹⁶⁷

Türk hükümdarına Tanrı tarafından verildiğine inanılan siyasi hâkimiyet neticesinde hükümdar, bütün icraatlarını bir nevi Tanrı'nın memuru olarak yaptığı hissini taşımakta ve hem kanun koyarken hem de kanunlara uyarken ilahi iradenin emirlerini yerine getirme şuurunu beslemektedir.¹⁶⁸ Böylelikle kağan artık Tanrı'nın kendisine verdiği hükümdarlık vazifesini ifa eden bir görevli gibi hareket etmektedir. M.Ö. 176 senesinde Tengri Kut'u (Tanrı'nın siyasi iktidar verdiği kişi) unvanına sahip

¹⁶⁵ Halil İnalcık, "Osmanlılar'da Saltanat Veraseti Usulü ve Türk Hâkimiyet Telakkisiyle İlgisi", **AÜSBFD**, c. 14, S.1, 1959, s. 75.

¹⁶⁶ Arslan, "Eski Türk Devlet Anlayışı ve Kutadgu Bilig", s. 104.

¹⁶⁷ Genç, **Karahanlı Devleti Teşkilatı**, s. 66.

¹⁶⁸ Kafesoğlu, **Kutadgu Bilig ve Kültür Tarihimizdeki Yeri**, s. 30.

Büyük Hun hakanı Mete'nin, Çin imparatoruna gönderdiği mektubunda “*Ben Tanrı tarafından tahta çıkarılmış büyük Hun Hakanı -Tanhu veya Tanju'su-*” şeklinde başlayan ifadeleri Türklerdeki hâkimiyet anlayışını yansıtmaktadır.¹⁶⁹

Avrupa Hun hükümdarlarında da aynı anlayışa rastlanmaktadır. Hâkimiyete liyakatin ilahi bir lütuf (kharisma) olduğuna inanılmakta ve bunun da babadan oğula kan yoluyla geçtiği kabul edilmekteydi.¹⁷⁰ Hun hükümdarlarından Attila'nın bizzat kendisinin Tanrı tarafından gönderildiğine inandığı söylenmektedir. Batı âlemi ise onun günahlara saplananları cezalandırmak için Tanrı tarafından gönderilmiş olduğu kanaatindeydiler. Bundan dolayı onu “Tanrı'nın kamçısı” olarak adlandırmışlardır. S.Eckhart'ın belirttiğine göre “*Son derece karakteristik birkaç kayıttan, bizzat Attila'nın efsanesinin içinde yaşadığı ve kendisini efsanenin sahibi, ilahi hükümlerin tabii ve Tanrı'nın lütfuna mazhar bir kul saydığı meydana çıkmaktadır.*”¹⁷¹

Göktürk devrinde özellikle hakanların unvan ve lakaplarında görülen ifadeler o devrin hâkimiyet anlayışını açık bir şekilde yansıtmaktadır. “Kutlug”, “Tengriteg Tengri Yaratmış”, “Tengride (kut) bulmuş” unvanları dikkat çekicidir. Göktürk kitabelerinin yansıttığı hali ile Göktürk devrinde devletin Tanrı tarafından verildiği inancı hâkimdir. Bu çağda bazen Tanrı için *il berigme Tengri* yani *il (devlet) veren Tanrı* ifadesi kullanılmıştır.¹⁷² Göktürk hükümdarlarından Bilge Kağan'ın “*Tengriteg tengride bolmuş Türk Bilge Kağan (Ben Tanrıya benzer Gök tarafından tahta çıkarılmış Bilge Kağan)*”¹⁷³ ve “*Tengri yarlıkadukun üçün özüm kutım bar üçün kagan olurtım (Tanrı yarlık verdiği için ve özümün kutu var olduğu için kağan oldum)*” şeklindeki ifadeleri hanlığını, Tanrı'nın inayetine ve şahsındaki kuta dayandığını göstermektedir.¹⁷⁴

Hunlarda ve Göktürklerde idare yetkisini Tanrı verdiği için hakanların veya kağanların başarı ve başarısızlıkları da Tanrı'nın takdirine bağlanmıştır. Bilge

¹⁶⁹ Karakaş, “Kut-Tanrı İlişkisi Bağlamında Türklerde Yönetim Erkinin İlahi Temelleri”, s. 33.

¹⁷⁰ Peter Vaczy, “Hunlar Avrupa’da”, **Attila Ve Hunları**, (79-111), Çev. Şerif Baştav, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yay. Ankara 1982, s. 85.

¹⁷¹ Sandor Eckhardt, “Efsane’de Attila”, **Attila Ve Hunları**, (123-186), Çev. Şerif Baştav, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yay. Ankara 1982, s. 130-131.

¹⁷² Karakaş, “Kut-Tanrı İlişkisi Bağlamında Türklerde Yönetim Erkinin İlahi Temelleri”, s. 34.

¹⁷³ Ögel, **Türklerde Devlet Anlayışı (13. Yüzyıl Sonlarına Kadar)**, s. 80.

¹⁷⁴ İnalçık, “Osmanlılar’da Saltanat Veraseti Usulü ve Türk Hâkimiyet Telakkisiyle İlgisi”, s. 74.

Kağan'ın başarılarını Tanrı'nın takdirine bağladığını şu sözlerinden anlamak mümkündür: “Ondan sonra Tanrı yarlık verdiği için, kutum ve kısmetim var olduğu için ölecek milleti diriltilip, eğittim (besledim). Çıplak milleti elbiseli, fakir milleti zengin kıldım, az milleti çok kıldım.”¹⁷⁵, “Tanrı buyurduğu için on dört yaşında Tarduş milleti üzerine şad oturdum.”¹⁷⁶, “Tanrım kuvvet verdiği için babam kağanın askeri kurt gibi imiş düşmanı koyun gibi imiş.”, “Tanrı lutfettiği için illiyi ilsizletmiş, kağanlıyı kağansızlatmış, düşmanı tabi kılmış, dizliye diz çöktürmüş, başlıya baş eğdirmiş.”¹⁷⁷, “Tanrı kuvvet verdiği için orada mızrakladım, dağıttım. Tanrı bahşettiği için ben kazandığım için Türk milleti kazanmıştır.”¹⁷⁸, “Tanrı buyurduğu için kendim oturduğumda dört taraftaki milleti düzene soktum ve tertipledim.”¹⁷⁹, “Türk milletinin adı sanı yok olmasın diye babam kağanı, annem hatunu yükselten Tanrı, il veren Tanrı, Türk milletinin adı sanı yok olmasın diye kendimi o Tanrı kağan oturttu tabii.”¹⁸⁰

Türklerdeki hâkimiyet anlayışına göre Tanrı yalnızca idare yetkisini verme değil aynı şekilde bu yetkiyi geri alma kudretine de sahiptir. Dolayısıyla Tanrı'nın kendisine vermiş olduğu birtakım olağanüstü niteliklere rağmen kağan, asla olağanüstü bir varlık olarak görülmemiş; hem Tanrıya hem de yazılı olmayan Türk töresine karşı sorumlu olmuştur. Şayet hakan kendisine verilen bu sorumluluğu taşıyamaz ve başarısızlığa uğrarsa, Tanrı verdiği kutu geri alırdı. Nitekim II. Göktürk Devleti kağanlarından Kapağan'ın oğlu İnal başarısız olmuş; bu nedenle Bilge ve Kültigin Kardeşler “kut taplamadı” yani “kut ondan memnun olmadı” diyerek, onu tahttan indirmişlerdir.¹⁸¹ Bu durum karizmatik otoritenin bir neticesidir. Zira hükümdarın, görevinde başarısızlık gösterdiği, yeteneksiz olduğu ve her şeyden önemlisi halkına refah sağlayamadığı tespit edildiğinde, karizmatik otoritenin ortadan

¹⁷⁵ Muharrem Ergin, **Orhun Abideleri**, Boğaziçi Yay. İstanbul 1989, s. 39; Karakaş, “Kut-Tanrı İlişkisi Bağlamında Türklerde Yönetim Erkinin İlahi Temelleri”, s. 35.

¹⁷⁶ Ergin, **Orhun Abideleri**, s. 36.

¹⁷⁷ Ergin, **Orhun Abideleri**, s. 35-36.

¹⁷⁸ Ergin, **Orhun Abideleri**, s. 42.

¹⁷⁹ Ergin, **Orhun Abideleri**, s. 49.

¹⁸⁰ Ergin, **Orhun Abideleri**, s. 38.

¹⁸¹ Hasan Basri Karadeniz, Türklerde “Kut” Kavramı ve Osmanlıların Kutsiyet Elde Etme Çabaları, **Akademik Bakış Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler E-Dergisi**, S. 7, Eylül-2005, s. 3; Kafesoğlu, **Kutadgu Bilig ve Kültür Tarihimizdeki Yeri**, s. 29.

kalkma durumu söz konusu olabilmektedir. Eski Türk tarihinde kağanın başarı gösteremediği ve halkına fayda sağlayamadığı dönemlerde halkın çoğu zaman buna uzun süre tahammül edemediği ve diğer hanedan üyelerinin de bu durumdan hoşnut olmayan kesimleri yanına çekerek bu fırsatlardan yararlanmaya çalıştıkları görülmektedir. Bu çerçevede hükümdarın tahttan indirilip yerine başka bir hanedan üyesinin geçtiği çok sık görülen olaylardan biridir. Ancak böyle durumlarda dahi hanedanın sahip olduğu mukaddes hükümlerlik hak ve yetkisine dokunulmamıştır.¹⁸²

Hakanın kutu elinde tutabilmesi için sahip olması gereken birtakım nitelikler bulunmaktadır. Akıllı, bilgili, iyi huylu, iyi ahlaklı, güçlü ve erdemli olma, alp ve cihangir olma, temiz ve arı olma, alçak gönüllü ve tatlı dilli olma, aşırı olmayıp kötü işlere girmeme, malını yerinde harcama, büyüğe saygı ve küçüğe sevgi gösterme, kimseyi kırmama ancak küçüklerin dizginlerini elinde tutma, içki ve israftan uzak durma, dürüst olarak el ile dil oyunları yapmama gibi özellikleri taşıması gerekir.¹⁸³ Hakan bu özelliklere sahip değilse Tanrı tarafından kendisine kut verilmez.

Eski Türk yazıtlarında geçen ifadelerden siyasi hâkimiyetin Tanrı tarafından verildiğine inanıldığını görmek mümkündür. Bunlardan Kutadgu Bilig adlı eserde geçen şu veciz ifadeler kutun ilahi menşeli olduğunu göstermektedir: *“Bil ki sana ancak Tanrı yardım edebilir... Tanrı kime beylik verirse ona akıl ve gönül de verir... Tanrı, Beg olarak yaratmak istediği kimseye akıl ve kol kanat verir... Beylik, kutsal (iduk)dır.”*, *“Bu beylik makamına sen kendi gücün ve isteğinle gelmedin, onu sana Tanrı verdi.”*, *“Beyler hâkimiyetlerini Tanrı’dan alırlar.”*¹⁸⁴ Bu ifadelerden kutun kazanılan bir şey olmadığı, Tanrı’nın seçtiği kişilere verildiği sonucu çıkarılabilir. Zira bu cümlelerde kağanın beylik makamına kendi isteği ve gücüyle gelmediği, Tanrı’nın isteğiyle bu makama ulaşabildiği ifade edilmektedir. Her ne kadar kağan olacak kişide bazı nitelikler aranıyorsa da aslında bu nitelikler de Tanrı tarafından kendisine henüz kağan olmadan önce verilmektedir. Tanrı istediği kişiye önce akıl, gönül vs. vermekte sonra da onu kağan ya da hakan olarak seçmektedir.

¹⁸² Arslan, **Eski Türk Devlet Anlayışı ve Kutadgu Bilig**, s. 104.

¹⁸³ Ögel, **Türklerde Devlet Anlayışı (13. Yüzyıl Sonlarına Kadar)**, s. 204-208.

¹⁸⁴ Kafesoğlu, **Kutadgu Bilig ve Kültür Tarihimizdeki Yeri**, s. 28.

Aynı eserde söz konusu anlayışın bir tezahürü olarak Hakan, her zaman Tanrı'dan yardım istemekte ve onun için Tanrı'ya dua edilmektedir: “*Tavgaç Ulu Buğra Han dünyaya hâkim oldu; adı kutlu olsun, Tanrı onu her iki cihanda aziz etsin.*”, “*Devran sana beylik ve taht verdi; Tanrı bu taht ile bahtını daim etsin.*”, “*Ey devletli hükümdar, Tanrı sana mutluluk verdi; adını bin kere zikrederek ona şükretmek gerekir.*”, “*Ya Rab, sen onun devletini arttır, bütün dileklerini yerine getir, her işinde arka ve destek ol.*”, “*Daha başka ne gibi arzusu, dileği varsa, Tanrı ona daima arka ve destek olsun.*”¹⁸⁵

Moğol İmparatorluğunun kurucusu olan Cengiz Han'ın¹⁸⁶ hâkimiyet fikri ile Türklerdeki hâkimiyet anlayışı arasında benzerlikler görülmektedir. O da “*Gök ve yerin yardımıyla kuvvetim arttı. Güçlü Tanrı'dan nam aldım*”¹⁸⁷ sözleriyle tıpkı Türk hakanları gibi Tanrı'nın kendisini himaye ettiğine ve Gökçe adlı şamanı tarafından müjdelendiğine göre cihan hâkimiyetinin Tanrı tarafından kendisine verildiğine inanmaktaydı. Yine Türk hakanları gibi seferlerinde Tanrı'ya dua edip zafer kazanması için yardım isteğinde bulunmaktaydı.¹⁸⁸ Cengiz Han, henüz mücadelesinin ilk devirlerinde Mengü (Ebedi) Tanrı'nın yardımı ile kuvvetlenerek Moğolları idaresinde topladığını söylemekteydi.¹⁸⁹ Moğollar da Cengiz Han'ı yüceltmekte ve göklerin Tanrı'ya, yeryüzünün ise Cengiz Han'a ait olduğuna inanmaktaydılar. Ayrıca onlar, Cengiz Han'ın Türk destanlarında görülen kahramanlar gibi semavi bir nurdan doğduğuna inanmaktaydılar.¹⁹⁰ Moğolların inancı bununla da sınırlı kalmamaktadır. Onların Cengiz Han'ı Tanrı'nın oğlu olarak kabul ettiklerine dair bazı mektuplar bulunmaktadır. Moğol imparatorlarından Hülagü Han Fransa kralı Saint Louis'e

¹⁸⁵ Şaban Öz, “Kutadgu Bilig’de Türk Cihan Hâkimiyeti Düşüncesi”, **Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi**, c. 11, S. 1, 2011, s. 26-27.

¹⁸⁶ Cengiz Han'ın gerçek adı Timuçin'dir. 1206 yılında bütün Bozkır hükümdarlarını hâkimiyeti altına alınca bir kurultay düzenlenmiş ve bu kurultay sonunda “Cengiz”(cihan hükümdarı, göklerin oğlu. güçlü, mükemmel savaşçı) unvanını alarak bütün bozkırların en büyük hükümdarı haline gelmiştir. Cengiz han hakkında detaylı bilgi için bkz. Mustafa Kafalı, “Cengiz Han”, **DİA**, TDV Yay. c. 7, İstanbul 1993, s. 367-369.

¹⁸⁷ Hikmet Tanyu, **İslamıktan Önce Türklerde Tek Tanrı İnancı**, AÜİF Yay. Ankara 1980, s. 100.

¹⁸⁸ Osman Turan, **Türk Cihân Hâkimiyeti Mefkûresi Tarihi**, Ötüken Yay. İstanbul 2014, s. 119.

¹⁸⁹ **Moğolların Gizli Tarihi**, Çev. Ahmet Temir, Türk Tarih Kurumu Yay. Ankara 1986, s. 149.

¹⁹⁰ Turan, Aynı yer.

gönderdiği bir mektubunda “Tengri bizim atamız ve onun oğlu Cengiz Han’a hitap etmiştir.” demektedir.¹⁹¹

Cengiz Han Moğolların nazarında Tanrı tarafından gönderilen bir yönetici, Tanrı’nın yeryüzündeki temsilcisi veya Tanrı’nın oğlu olarak daima önemli bir yere sahip olmuştur. Bu açıdan o, tanrısal yönü olan bir şahsiyet konumundadır.

1.1.5. Kadim Mezopotamya Uygarlıklarında Tanrı veya Tanrısal Krallar

Eski Mezopotamya krallarına bakıldığında onlarda da hükümdarların kutsal bir statüye sahip oldukları görülmektedir. Kralların kutsallığı bu bölgede yaşayan topluluklar arasında çeşitli biçimlerde ilan edilmekteydi. Hükümdarlara “Ülkenin kralı” veya “Evrenin Dört Bölgesinin Kralı” denilmekteydi. Kral daha doğmadan önce Tanrılar tarafından yazgısı hükümdarlık olarak belirlenmekteydi. Hükümdar çoğu zaman “Tanrı’nın oğlu” olarak kabul görmekteydi. O, Tanrı’nın yeryüzündeki temsilcisi, Tanrı tarafından dünyada adalet ve barışı sağlamak üzere görevlendirilmiş olan “halkın çobanı”ydı. Mezopotamya kralı Tanrılar dünyası ile insanlar dünyası arasında bir aracı konumundaydı.¹⁹²

Mezopotamya bölgesinde bulunan uygarlıklardan biri olan Sümerlerde kralın kutsallığı söz konusuydu. Sümer kralları ve yöneticileri genellikle Ensi unvanıyla bilinmekteydi.¹⁹³ Bu krallar Sümer panteonunun baş Tanrısı olarak kabul edilen ve en erken kayıtlarda “Tanrıların Babası”, “Göğün ve Yerin Kralı” ve “Memleketin Kralı” olarak tanıtılan Enlil’in kendilerine ülkelerinin hükümdarlığını bahsettiğini, ülkelerine kendileri için bolluk ve refah getirdiğini ve bütün ülkeleri kendi idarelerine alabilmeleri için onlara güç verdiğini söyleyerek övünmekteydiler. Onlara göre kralın ismini bildiren, ona krallık esasını veren ve onu diğer insanlardan ayrı tutan Enlil’dir.¹⁹⁴ Krallara geştu (anlama kabiliyetini) veren ise Tanrı Enki’dir. Krallar

¹⁹¹ Jean Paul Roux, **Türklerin ve Moğolların Eski Dini**, Çev. Aykut Kazancıgil, İşaret Yay. İstanbul 1994, s. 91.

¹⁹² Eliade, **Dinsel İnançlar ve Düşünceler Tarihi (Taş Devrinden Eleusis Mysteria’larına)**, s. 95-96.

¹⁹³ Samuel Noah Kramer, **Sümerler**, Çev. Özcan Buze, Kabalcı Yay. İstanbul 2002, s. 53.

¹⁹⁴ Kramer, **Sümerler**, s. 160.

geştularını Enki'den aldıkları oranda meşrudurlar ve Enki ile muhabbetleri aracılığıyla varlıklarını devam ettirebilirler.¹⁹⁵

Sümerler tarafından başlangıçta ilâh kral kavramı kullanılmamış sadece kralların Tanrı'nın yeryüzündeki temsilcisi olduğu kabul edilmiştir. Sümerlerin daha sonraki dönemlerinde Yarı Tanrı krallar ortaya çıkmıştır. Sümer destanlarının başlıca kahramanlarından biri olan ve Uruk hanedanının da kurucu kralı olarak görülen Gılgamış hem bir kral hem de koruyucu bir ilâh olarak kabul edilmiştir.¹⁹⁶ Ayrıca Sümerler devrinde yapılan bazı bereket ritüellerinde kralın kendisini Tanrı yerine koyarak bereketle ilgili metinleri kullandığı ve Ay Tanrısı Nanna olarak veya Enlil'in oğlu olarak bazı isteklerde bulunduğu bilinmektedir. Burada kral daha sonra ortaya çıkacak olan "Tanrı'nın oğlu" unvanını sembolik olarak kullanmış sayılmaktadır.¹⁹⁷ Sümerler devrinde henüz ilâhî krallar tam olarak ortaya çıkmamıştır. Krallar kısmen ilâh veya ilâhî özelliklere sahip kişiler olarak kabul edilmiştir.

Mezopotamya'da hüküm sürmüş krallıklardan biri olan Akkadların krallarından Sargon savaşlardaki başarısını Tanrı'nın desteğine bağlamıştır. Bunun yanında önceki dönemlerde sadece Anu, Enlil ve Şamaş gibi Tanrılara yönelik söylenen "Dört yönün Kralı" unvanını da kendisi için kullanmaya başlamıştır. Sadece Tanrılar için kullanılan bu unvanın bir kral için kullanılması yeni kralın Tanrılar katındaki konumuna işaret etmekte ve onun hâkimiyetini halk nezdinde pekiştirmektedir.¹⁹⁸ Kral Sargon kendini ilâh olarak ilan etmemiştir. Ancak iktidarını sağlamlaştırmak için kendisini Tanrılara dayandırmıştır.

Mezopotamya'da kendini ilahlaştıran kralların ilk örneğini oluşturan Akkad kralı Naram-Sin'dir. Sargon'un torunu olan bu kral "Dört Yönün Kralı" unvanını "Ülkenin Tanrısı" unvanı ile beraber kullanan ilk kral olmuştur.¹⁹⁹ Naram-Sin isminin başına Tanrı adlarını belirtmek için konulan bir işaret ekletmiş ve stelinde (anıtında) kendisini, sadece ilâhî varlıklara özgü bir simge olan çift boynuzlu bir başlıkla

¹⁹⁵ Kürşat Demirci, **Eski Mezopotamya Dinlerine Giriş**, Ayışığıkitapları Yay. İstanbul 2013, s. 27.

¹⁹⁶ Kemalettin Köroğlu, **Eski Mezopotamya Tarihi (Başlangıcından Perslere Kadar)**, İletişim Yay. İstanbul 2008, s. 70.

¹⁹⁷ Altunay, **Paganizm-2 (Mezopotamya-Mısır)**, s. 58.

¹⁹⁸ Yusuf Kılıç, Şeyma Ay, "Eski Mezopotamya'da Siyasi Örgütlenmede Din Olgusu", **Turkish Studies**, Volume 8/5, Bahar- 2013, s. 395-396.

¹⁹⁹ Kılıç, Ay, "Eski Mezopotamya'da Siyasi Örgütlenmede Din Olgusu", s. 397.

betimletmiştir. Bu yönüyle Tanrı adına bütün dünyayı yönetmeyi hedeflemiştir.²⁰⁰ Naram Sin kendisini açıkça bir Tanrı olarak ilan etmiş ancak ondan sonra gelen Akkadlı yöneticiler Tanrılık vasfını bir daha kullanmamıştır. Onlar sadece Tanrı tarafından görevlendirilme vasfını kullanmışlardır.

Mezopotamya'daki bir diğer krallık olan Babil döneminde kral tek söz sahibi ve muktedir olmuştur. Zira kralın yetkiyi Tanrı'dan direkt aldığına inanılmıştır. Kral Tanrı tarafından görevlendirilen ve Tanrılarla ilişkisini belli ritüellerle devam ettiren mutlak idareci konumundadır. Bu açıdan kral, tek kanun koyucu olan şahsiyettir. Babil İmparatorluğu'nun en kudretli kralı olan Hammurabi, kanun koyucu olarak bu yetkiyi ileri sürmüştü, hatta bu durumu abartarak yargıyı ve tüm idari işleri de kendi elinde tutmuştur.²⁰¹ Babil inancına göre kral olacak kişileri belirleyen Tanrı, o devrin en güçlü Tanrısı olarak kabul edilen Tanrı Marduk'tur. Kral Hammurabi'nin de idare yetkisini Tanrı Marduk'tan aldığı ileri sürülmüş; memleketin diline doğruluk ve adaleti koymak için Tanrı Marduk tarafından seçildiğine inanılmıştır.²⁰²

Babil kralları egemenlik hakkını kendi iradeleriyle elde edemezlerdi. Onlar başarıyı Tanrı'nın insiyatifi ile kazanırlardı. Başarıyı bu şekilde elde eden egemenlik hakkına sahip olur ve tebaası üzerinde mutlak söz sahibi olurdu. Bu nedenle Tanrı'ya/Marduk'a itaat, krala itaat veya krala itaat, Tanrı'ya/Marduk'a itaat anlamına gelirdi.²⁰³

Mezopotamya'da hüküm süren Asur kralları tıpkı Babil kralları gibi idare yetkisini doğrudan Tanrı'dan aldıklarını ileri sürmüşlerdir. Ancak Asur devletinde Tanrı Marduk'un yerini Tanrı Asur almıştır. Krallara yönetim erkini veren Tanrı Asur olduğuna inanılmıştır. Asurlulara göre krala kararlarını aldırılan ve buna mukabil ona zaferler kazandıran Tanrı Asurdur. Yapılan antlaşmalarda Tanrı adı zikredilir ve antlaşmaya karşı gelen Tanrı'ya karşı gelmiş olur. Asur kralı da onu Tanrı adına cezalandırırdı.²⁰⁴

²⁰⁰ Köroğlu, **Eski Mezopotamya Tarihi**, s. 84.

²⁰¹ Altunay, **Paganizm-2 (Mezopotamya-Mısır)**, s. 103.

²⁰² Kılıç, Ay, "Eski Mezopotamya'da Siyasi Örgütlenmede Din Olgusu", s. 393.

²⁰³ Demirci, **Eski Mezopotamya Dinlerine Giriş**, s. 33.

²⁰⁴ Altunay, **Paganizm-2 (Mezopotamya-Mısır)**, s. 165.

Mezopotamya krallarından Naram Sin dışında kendisini açık bir şekilde Tanrı ilan eden başka bir kral olmamıştır. Diğer krallar kendilerini Tanrı olarak ilan etmeseler de kendilerinin Tanrı tarafından görevlendirildiğini ileri sürerek kendilerine bir Tanrılık vasfı atfetmişlerdir. Bu da onların sıradan bir insan olmadıklarına inanıldığını göstermiştir.

1.1.6. Tanrısal Soy/Tanrısal Tezahür: Japon İmparatorları

Kralın ilahi bir statüde olduğu düşüncesi önceki toplumların birçoğunda olduğu gibi Japon imparatorlarında da söz konusudur. Zira Japon halkı, imparatorlarının Tanrıların soyundan geldiğine inanmaktadırlar. Geleneksel Japon dini olarak kabul gören Şintoizm’de bu hususta birçok mitolojik anlatım mevcuttur. Dünyanın yaratılışıyla ilgili anlatılan mitolojik bir öyküde ise hem Japon halkının hem de Japon adalarının kutsallığına değinilmektedir. Bu anlatıma göre her şeyden evvel gök ve yer birbirinden ayrılmış ve üç temel kami ortaya çıkmıştır. Bu kamiler evreni düzenledikten sonra sekiz çift kami yaratmıştır. Bu çiftlerin son kuşağı olan İzanagi ve İzanami Japon halkını ve Japon adalarını meydana getirmiştir. Japon halkının en gözde kamisi olan Güneş Tanrıçası Amaterasu da İzanagi’nin gözünden doğmuştur. Bu mitolojinin devamında Amaterasu’nun kaosun saldırısından kurtulmak için bir mağaraya sığınmasından ve diğer kamilerin onu mağaradan çıkarmasından bahseder.²⁰⁵ Mitolojinin son bölümlerinde Güneş Tanrıçası Amaterasu’nun torunu Ninigi No Mikoto, Amaterasu’nun emriyle yeryüzüne iner ve orada Yamata sülalesinin temellerini atar. Ninigi’nin torunlarından İmparator Jimmu ise Japonya’nın fethini tamamlar ve kesintisiz olarak bugüne kadar devam eden imparatorlar soyunu kurar.²⁰⁶ Böylece İmparator Jimmu, Japonya’nın ilk insan hükümdarı olur.²⁰⁷ Bu mitolojik öyküye göre yalnızca imparator değil hem Japon adaları hem de Japonlar ilahi bir kökene sahiptir.²⁰⁸ Bundan dolayı da Japonya, Japon halkı tarafından Tanrılar ülkesi olarak kabul edilmektedir. Nitekim Japon ırkının, tanrısal kökten gelen

²⁰⁵ Detaylı bilgi için bkz. Demirci, “Şintoizm”, s. 178.

²⁰⁶ Shuichi Kato, **Japon Edebiyatı Tarihi**, Çev. Oğuz Baykara, Boğaziçi Üniversitesi Yay. İstanbul 2012, s. 61.

²⁰⁷ Sokyō Ono, **Şinto Kamilerin Yolu**, Çev. Suat Ertüzün, Okyanus Yay. İstanbul 2004, s. 16. Bazı kaynaklarda Japonya’nın ilk insan hükümdarı olarak Ninigi gösterilmektedir. Bkz. Sarıçioğlu, **Başlangıçtan Günümüze Dinler Tarihi**, s. 204.

²⁰⁸ Aydın, **Anahatlarıyla Dinler Tarihi (Tarih, İnanç ve İbadet)**, s. 230.

ayrıcalıklı bir ırk olduğuna inanılmaktadır. Genelde Mikado ismiyle anılan imparator ise Güneş Tanrıçasının soyundan gelir ve ülkenin başrahibidir; tanrısal nesnenin cisimlenmiş halidir.²⁰⁹

Şinto öğretisine göre Japon imparatoru ve imparatorluk Güneş Tanrıçası Amaterasu'dan geldiği için imparator “görünür bir Tanrı” olarak değerlendirilmiştir. İmparatora “Tenno (Göklerin Kralı)”, “Tehci (Göklerin Oğlu)” ve “Shoja (Yüce Efendi)” gibi unvanlar verilmiştir. İmparatorun tanrısallığı ile ilgili Yazar Omachi 1906 yılında şunları kaleme almıştır: “*İmparatorluk ailesi Japonya'nın tanrısıdır, Buda'sıdır. Japonya İmparatorluk ailesine sahip olduğu sürece hiçbir dine gereksinim duymaz. İmparator onun tanrısıdır, gözle görülebilen bir Tanrı. Majesteleri nerede durursa, oraya hiçbir fani ayağını basma cüretinde bulunamaz. Beygirinin bastığı yeri dahi kutsal toprak sayılacak ve hiç kimse ayak basmaya kalkışmayacaktır.*”²¹⁰ Bu ifadeler yazarın imparatora bakış açısını açık bir şekilde göstermektedir. Yazar, krala Tanrılık vasfını vermektedir. Öte yandan sadece kralı Tanrı olarak kabul etmekle kalmayıp kralın ailesini de Tanrı olarak gördüğünü ifade etmektedir.

Japon imparatorlarının kutsal ve ilâhî olarak görülmesi halk tarafından da benimsenmekteydi. İmparator sarayda olmasa dahi alınan tedbirler Tanrı karşısındaymışçasına devam etmekteydi. İmparatorla ilgili olan her şey kutsal kabul edilmekteydi.²¹¹ İmparator, Japon imparatorluk ailesinin başı ve Japonya'nın lideri konumunda olduğu için bir Japon bütün hallerde imparatorun iradesine uymak zorundaydı. Hükümdara kayıtsız şartsız itaat ederdi. İmparator ve ülkesi uğruna her şeyini, bütün malını, canını, hürriyetini, hatta ailesini dahi feda etmeye her zaman hazır olmak durumundaydı.

Japonların kutsal kitapları olarak kabul edilen Kojiki ve Nihon Şoki adlı yapıtlarda, bütün bölgesel Tanrıların tekbir sistem içinde birleştirilme gayreti bulunduğu gözlemlenmektedir. Bunun temel nedeninin imparatorlar ve Tanrılar arasında bir kan bağı kurarak onları Tanrı soyundan gelen insanlar gibi göstermek ve

²⁰⁹ Challaye, **Dinler Tarihi**, s. 90.

²¹⁰ Sedat Veyis Örne, “Japonya ve Türkiye'deki Dini, Kültürel ve Sosyal Reformlara Bir Bakış”, Çev. Özlem Akgök, **Folklor/Edebiyat Dergisi**, c. 21, Sayı 82, 2015/2, s. 493.

²¹¹ Örne, “Japonya ve Türkiye'deki Dini, Kültürel ve Sosyal Reformlara Bir Bakış”, s. 494.

Yamata vilayetindeki imparatorluk iktidarını meşrulaştırmak olduğunu söylemek yanlış olmaz. Bu iki eserin derlenmesi için emir verdiği rivayet edilen İmparator Temmu'nun, o sıralarda böyle bir meşruiyete şiddetle ihtiyacı olduğu aşikârdır. Kojiki'nin önsözünde İmparator Temmu hakkında ayrıntılı bilgi verilir ve onun bu eserlerin derlenmesi için emir çıkarttığı kendi sözleriyle açıklanır. İmparator, "Elinizde tuttuğunuz bu eser, devletimizin yapısını, imparatorluğumuzun gücünü ve bekasını gösteren bir kanıt olarak biline!" demiştir.²¹²

Hiç şüphesiz kutsallığa dayalı bir devlet yapısı toplumu kontrol altında tutup düzeni sağlamanın en etkili yollarından biri olmuştur. Şintoizm içerisindeki devlet kültürü de imparatora sınırsız bir güç katmış ve onu ilah konumuna getirmiştir. Bu sayede imparator toplumu rahatlıkla kontrol altında tutabilmiştir.

1.2. SEÇİLMİŞLİK VE TANRISAL KRALLIKLARIN Şİİ İMAMET NAZARİYESİYLE MUKAYESESİ

Kadim din, kültür ve medeniyetler tetkik edildiğinde hükümdarlar ile Tanrılar arasında iki türlü ilişki görülmektedir. Bunlardan bir tanesi kralların tanrısallaştırılması, diğeri ise Tanrı ile insan arasında ara bir form olma ile Tanrı'nın nuru veya elçisi olma ya da yetkisini Tanrı'dan alma şeklindeki yaklaşımdır.

1.2.1. Kral-İmamların Tanrısallaştırılması veya Tanrının Tezahürü Olarak Kabul Edilmesi

Kadim din, kültür ve medeniyetlerde kralların tanrılaştırılmasının temeli dikkatlice tetkik edilirse aslında Tanrı'nın yeryüzündeki temsilcisi şeklinde tezahürden bir evrilme söz konusudur. Nitekim Sümerler tarafından başlangıçta ilâh kral kavramı kullanılmamış sadece kralların Tanrı'nın yeryüzündeki temsilcisi olduğu kabul edilmiştir. Ancak bunun zamanla çeşitli derecelerde arttırıldığını görmekteyiz.

Kralların tanrısallaştırılmasının bir çeşidi kendisini mutlak Tanrı ilan etmedir. Nitekim Mezopotamya krallıklarından olan Akkadlar'da kral Sargon'un torunu Naram Sin'in kendini ilahlaştırdığı görülmektedir. Ayrıca kralların kimi zaman Tanrılara yönelik sıfatları kullandıkları da bilinmektedir. Mesela Sargon'un yalnızca Anu, Enlil

²¹² Kato, **Japon Edebiyatı Tarihi**, s. 58.

ve Şamaş gibi Tanrılara yönelik kullanılan “Dört Yönün Kralı” unvanını kendisi için de kullandığı, Naram Sin’in ise bu unvanı “Ülkenin Tanrısı” unvanı ile birlikte kullandığı²¹³ görülmektedir.

Krala ilâh gözüyle bakılması sadece kadim Mezopotamya uygarlıklarında rastlanan bir durum değildir. Antik Mısır’da da krallar, ilk zamanlarda Tanrı olarak kabul edilmese de sonraki dönemlerde ilâh olarak kabul edilmiş; hatta ilâh olarak kabul edilen yalnızca krallar olmamıştır. Eski hanedanın ilk kralı olan Zoser’in başveziri İmhotep de sonraki dönemlerde Tanrı olarak görülmüştür.²¹⁴ Keops’un oğlu Cedefhor da kral olmadığı halde eski krallığın sonlarına doğru kendisine Giza’da bir Tanrı olarak tapılmıştır.²¹⁵

Kadim din, kültür ve medeniyetlerde kralların bir Tanrının soyundan gelme vurgusu da güçlüdür. Nitekim Japon imparatorlarının, Güneş Tanrıçası Amaterasu’nun soyundan geldiğine inanılmıştır.²¹⁶ Güneş Tanrıçası Amaterasu’dan geldiğine inanılan imparator, “görünür bir Tanrı” olarak değerlendirilmiştir.²¹⁷ Eski Fars kültüründe de Erdeşir ve ondan sonra gelen Sâsâni krallarının Tanrı soyundan geldiklerini ifade eden yazılar bulunmuştur.²¹⁸

Kralların tanrısal olarak algılanmasına sebep olan diğer bir yön ise kralların, Tanrı’nın oğlu olarak takdim edilmeleridir. Nitekim Antik Mısır’da krallar Tinitler devrinden itibaren Tanrı’nın oğlu kabul edilmiştir. Kral tamamıyla ilâh konumunda olduğu için Tanrı Horus lakabıyla anılmıştır.²¹⁹ Mezopotamya hükümdarları da çoğu zaman Tanrı’nın oğlu olarak kabul görmüştür.²²⁰ Sümerler devrinde yapılan bazı ritüellerde kralın Ay Tanrısı Nanna veya Enlil’in oğlu olarak bazı isteklerde bulunduğu

²¹³ Kılıç, Ay, “Eski Mezopotamya’da Siyasi Örgütlenmede Din Olgusu”, s. 395-397.

²¹⁴ İnan, **Eski Mısır Tarih ve Medeniyeti**, s. 64.

²¹⁵ Hornung, **Mısır Tarihi**, s. 31.

²¹⁶ Challaye, **Dinler Tarihi**, s. 90.

²¹⁷ Örnek, “Japonya ve Türkiye’deki Dini, Kültürel ve Sosyal Reformlara Bir Bakış”, s. 493.

²¹⁸ Ahmetoğlu, “İslam Mezhepler Tarihinde Karizmatik Liderlik Anlayışı: Hz. Ali Örneği”, s. 172.

²¹⁹ İnan, **Eski Mısır Tarih ve Medeniyeti**, s. 166.

²²⁰ Eliade, **Dinsel İnançlar ve Düşünceler Tarihi (Taş Devrinden Eleusis Mysteria’larına)**, s. 95-96.

bildirilmiştir.²²¹ Moğolların da Cengiz Han'ı Tanrı'nın oğlu olarak gördüklerine dair bazı mektuplar bulunmuştur.²²²

Tüm bu veriler, Kadim din ve kültürlerde genelde ilk başlarda Tanrı tarafından görevlendirilen kral anlayışının daha sonraları Tanrı kral, Tanrı'nın oğlu veya Tanrı soyundan gelme inanışına dönüştüğünü göstermektedir, denilebilir.

Kralların tanrısallığının yanı sıra Tanrı'nın tezahürü şeklinde görülen varlıklar da söz konusu olmuştur. Mesela Hinduizm düşüncesindeki avatara kavramına göre Tanrı Vişnu muhtelif sebeplere binaen insan veya hayvan suretine bürünüp yeryüzüne inmektedir.²²³ Bu bağlamda Budizm'in kurucusu olan Buda'nın da tanrısız ruhun avataralarından biri olduğuna inanılmaktadır.²²⁴ Tanrı'nın tezahürü olarak kabul edilen bu varlıkların da tanrısız yönü olduğu görülmektedir.

Kadim din, kültür ve medeniyetlerde kralların tanrısız yönüne vurgu yapmak için çeşitli mitolojik anlatımlar da zikredilmiştir. Mesela Japonlarda dünyanın yaratılışıyla ilgili anlatılan mitolojik bir öyküde Japon halkının ve Japon adalarının kutsallığına değinilmekte ve Japon imparatorunun Tanrı soyundan geliş hikayesi²²⁵ anlatılmaktadır.

Yukarıdaki veriler bağlamında Şia'nın imametle ilgili inanışlarını tetkik ettiğimizde Gulat Şiası'nın imam veya liderlerini tanrılaştırması gibi bir durumu görmekteyiz. Nitekim Gulat bir fırka olan Sebeiyye'ye göre Ali, hem Allah, hem rab hem de yaratıcı konumundadır. Ali ölmez ve onu hiçbir şey kuşatamaz.²²⁶

Batınî karakterli ve Şifî kökenli²²⁷ bir fırka olan Nusayriliğe göre Ali, Tanrı'nın tecessüm etmiş halidir. Nitekim Ali, tarihin çeşitli dönemlerinde “Habil”, “Aristo”, “Yuşa” ve en nihayetinde de Ebû Talib'in oğlu Ali'nin hüviyet ve suretine bürünmüş ve onda tecessüm etmiştir. Nusayrî düşünceye göre Tanrı'nın müşahade âleminde

²²¹ Eliade, **Dinsel İnançlar ve Düşünceler Tarihi (Taş Devrinden Eleusis Mysteria'larına)**, s. 95-96.

²²² Roux, **Türklerin ve Moğolların Eski Dini**, s. 91.

²²³ Kutlutürk, **Hinduizm'de Avatar İnanç**, s. 37.

²²⁴ Yitik, **Doğu Dinleri**, s. 84.

²²⁵ Demirci, **Şintoizm (Geleneksel Japon Dini)**, s. 178; Kato, **Japon Edebiyatı Tarihi**, s. 61.

²²⁶ Sıddık Korkmaz, **Tarihin Tahrifi İbn Sebe Meselesi**, Araştırma Yay, Ankara 2016, s. 140.

²²⁷ Halil İbrahim Bulut, **İslam Mezhepleri Tarihi**, DİB Yay. Ankara 2016, s. 361.

insan şekline bürünüp görünmesinin temel sebebi insanları daha kolay ve rahat bir şekilde doğru yola sevk etmek içindir.²²⁸ Dolayısıyla kadim din, kültür ve medeniyetlerin bir kısmında olduğu gibi bazı Gulat Şîî fırkalarda da Tanrı insanları doğru yola iletmek ve yeryüzünde adaleti tesis etmek için bazı insanların suretine bürünerek müşahede âlemine inebilmektedir. Bu manada Hinduzim'deki avataraların Gulat fırkalardaki karşılığı Ali olmaktadır.

Dürziler'de de benzer bir durum Hakim Biemrillah için de söz konusudur.²²⁹ İnanışlarına göre Tanrı, Hakim Biemrillah'ın bedeninde tecelli etmiştir. Dolayısıyla Hakim Biemrillah'ın lahûtî ve nasutî olmak üzere iki farklı özelliği vardır. Dürziler onun bu özelliklerinin de tam olarak kavranamayacağına inanmaktadırlar.²³⁰

Dürzilik, Nusayrilik, Sebeiyye ve diğer Gulat Şîî fırkalara bakıldığında imama ilahlık atfetme veya tecessüm noktasında kadim din, kültür ve medeniyetlerdeki krallar ile benzerlikler bulunduğu görülmektedir.

İmâmiyye Şîası (Oniki İmamcı Şîîlik)'nda ise her ne kadar imama bazı hususlarda beşer üstü nitelikler verilse de yine de bu fırkanın imamet anlayışında Tanrı ile imam arasındaki sınırlar keskindir. Bu sebeple İmâmiyye Şîası (Oniki İmamcı Şîîlik)'nda Gulat fırkalarda olduğu gibi imamlara herhangi bir ilâhî husus atfedilmez. İmamlar insanların varabileceği en yüce statüde mükemmel "İnsan-ı Kâmil" birer beşer olarak görülür ve Allah tarafından tayin edildiğine inanılır.

²²⁸ Bulut, **İslam Mezhepleri Tarihi**, s. 372.

²²⁹ Dürzilik, Fatımi halifelerinden Hâkim Biemrillah döneminde İsmaililik içinden doğan dinî-siyasî bir mezhep niteliği taşımaktadır. Dürzilik, Hâkim Biemrillah'ın uluhiyetine ve onun yaratmış olduğu ulvi varlıklar hiyerarşisine inanan, kapalı cemiyet özelliğini koruyarak günümüze kadar ulaşan ve kendisinden önceki bütün dinleri yanlış kabul eden bir mezheptir. Ahmet Bağlıoğlu, "Dürzilik", **İslam Mezhepleri Tarihi El Kitabı**, (269-297), Grafiker Yay. Ankara 2012, s. 269. Dürzilik hususunda daha detaylı değerlendirmeler için ayrıca bkz. Ahmet Bağlıoğlu, "Dürziliğin Felsefesi ve Dini Arka Planı", **FÜİFD**, S.8, 2003, s. 215-228; Ahmet Bağlıoğlu, **İnanç Esasları Açısından Dürzilik**, Ankara Okulu Yay. Ankara 2018.

²³⁰ Hakim Biemrillah'ın lahûtîlik ve nasutîlik yönleriyle ilgili açıklamalar için bkz. Bağlıoğlu,, "Dürziliğin Felsefesi ve Dini Arka Planı", s. 225; Bağlıoğlu, "Dürzilik", **İslam Mezhepleri Tarihi El Kitabı**, s. 281- 282.

1.2.2. Kralların-İmamların Tanrı'nın Elçisi Olması ve Yetkisini Tanrı'dan Alması

Kadim din, kültür ve medeniyetlerde karşılaşılan yönlerden birisi de Tanrı'nın elçisi olma durumudur. Bu inanişâ göre kimi toplumlarda kral Tanrı ile insan arasında bir ara formdur. Yani tanrısal özellikler de taşıyan bir beşerdir. Nitekim Fars kültüründe şahların ve kisraların bir beşer olarak algılanmakla beraber birtakım üstün meziyet ve vasıflara sahip oldukları düşünülmüştür.

Fars inanişına göre şahlara, Tanrı tarafından krallık verilirdi. Nitekim Büyük Kral Darius I, Bisütun'da Ahuramazda'nın yeryüzünde düzeni sağlamak için krallığı ona verdiğini²³¹ ve Nakş-ı Rüstem kitabesinde Ahuramazda'nın izniyle kral olduğunu²³² ifade etmiştir. Bu anlayış neticesinde kralın Tanrı tarafından sınırsız bir güç ve kudretle donatıldığına inanılmış ve onun için Şehinşah (Krallar Kralı) unvanı kullanılmıştır.²³³ Öte yandan Şehinşah'ın tanrısal ruhun bir tecessüdü olduğu ve şahlık kurumunun babada oğula geçtiği düşünülmüş;²³⁴ krala tanrısal ruhun bir sembolü olarak şeritli bir yüzük verildiğine inanılmıştır. Diğer taraftan şahlar ve kisralar, diğer insanlardan çok daha üstün kişiler olarak görülmüştür. Sâsâni kisralarından Hüsrev Perviz'in huzuruna çıkmak isteyen bir kimsenin ağzını Pitidan adı verilen bir mendille kapatması ve ona "siz ilahi varlık veya ilk insan" şeklinde hitap etmesi talep edilmiştir.²³⁵ Şahların bu üstünlüğü yalnızca manevi yönden değil fiziki yönden de olmuştur. Onlar her açıdan üstün ve mükemmel varlıklar olarak kabul edilmiştir.²³⁶ Görülmektedir ki, Fars kralları bir Tanrı olmamakla ve Tanrı kabul edilmemekle beraber birçok tanrısal özelliği kendilerinde barındırmış bulunmaktadırlar. Diğer taraftan yeryüzünde hüküm süren bu krallar Tanrı'nın isteği ve rızası doğrultusunda hüküm sürmekte ve bizzat Tanrı tarafından belirlenip seçilmektedirler. Bu sebeple onların ağzından çıkan her şey kanun hükmünde kabul görmektedir.²³⁷ Halkın menfaat ve maslahatlarına uygun olarak seçilen şahlar, ilâhî bir ruh tarafından desteklenip korunmaktadırlar. Çünkü şahlar, Allah'ın yeryüzündeki gölgeleridirler. Şah bu

²³¹ Günaltay, **İran Tarihi**, s. 261.

²³² Tezcan, "Eski İrânlılarda Xvarenah Anlayışı Ve Bunun Türklerdeki Kut İle Münasebeti", s. 178.

²³³ Topaloğlu, "Eski İrân'daki Yarı Tanrı-Kral Anlayışının Şii İmamet İnançına Etkisi", s. 76.

²³⁴ Wellhausen, **İslamiyetin İlk Devrinde Dinî-Siyasî Muhalefet Partileri**, s. 148.

²³⁵ Mansel, **Eski Doğu ve Ege Tarihinin Ana Hatları**, s. 191.

²³⁶ Topaloğlu, "Eski İrân'daki Yarı Tanrı-Kral Anlayışının Şii İmamet İnançına Etkisi", s. 75.

²³⁷ Ammara, **İslam Devleti**, s. 13-14.

anlamda mutlak bir otorite sayılmaktadır. Halkın mukadderatıyla ilgili bütün kanunlar ve emirler kendisi tarafından çıkarılır ve yürürlüğe konulurdu. Halkın bu emirlere uyması ve onlara itaat etmesi zorunlu tutulurdu.²³⁸ Dolayısıyla tek başvuru kaynağı bu durumda şah olmaktadır.

Eski Türk hükümdarlarına gelince onlarda da hükümdar Tanrı'nın atadığı bir vazifedar olarak görülmekteydi. Zira onlara Tanrı tarafından devlet idare yetkisi (Kut) verildiğine inanılmaktaydı. Bu açıdan onlar göğün yeryüzündeki temsilcisi konumundaydılar.²³⁹ Diğer yandan bu hükümdarların soylarının tanrısal bir kaynağa dayandığı düşünülmekteydi. Hakanlar yetiştirmiş olan bütün Türk ve Moğol hanedanları kendilerini böyle bir soya dayandırmış ve hanların gökten gelen bir ışıktan gebe kalan bir prensesin çocukları olduğuna inanmışlardır. Böylelikle han soyunun kutsal olduğu kabul edilmişti.²⁴⁰ Bu yönüyle hükümdarlar karizmatik bir yapıya; olağanüstü bazı özelliklere ve istidatlara sahiptiler. Bununla birlikte hükümdar olmak için han soyundan gelmek gerekmekteydi. Nitekim hükümdarlardaki karizma bu soyun kanında bulunan bir özellik nedeniyledi. Saltanatın babadan oğula geçmesi de söz konusu nedenden dolayıydı.²⁴¹ Öte yandan hakana verilen tüm özellikler Tanrı vergisi olarak düşünölmüştü. Hakanın da tanrısal hâkimiyeti elinde bulundurmak için akıllı, bilgili, güçlü, erdemli ve cesaretli olma gibi vasıfları taşıması gerekmekteydi.²⁴² Moğollarda da Türk hükümdarlarında olduğu gibi Cengiz Han'a Tanrı tarafından cihan hâkimiyetinin verildiğine ve onun semavi bir nurdan doğduğuna inanılmaktaydı.²⁴³

Kadim Mezopotamya krallıklarına baktığımızda seçilmişlik ve Tanrı tarafından tayin edilme düşüncesinin onlarda da hâkim olduğunu görmekteyiz. Kral daha dünyaya gelmeden yazgısı Tanrı tarafından belirlenmekte ve Tanrı'nın yeryüzündeki temsilcisi olarak kabul görmekteydi. Kralın adalet ve barışı sağlamak üzere Tanrı tarafından görevlendirilmiş olan "halkın çobanı" olduğuna inanılmaktaydı.

²³⁸ Emin, **Fecrü'l-İslâm**, s. 180.

²³⁹ Genç, **Karahanlı Devleti Teşkilatı**, s. 66.

²⁴⁰ İnalçık, "Osmanlılar'da Saltanat Veraseti Usulü ve Türk Hâkimiyet Telakkisiyle İlgisi", s. 75.

²⁴¹ Arslan, "Eski Türk Devlet Anlayışı ve Kutadgu Bilig", s. 104.

²⁴² Ögel, **Türklerde Devlet Anlayışı (13. Yüzyıl Sonlarına Kadar)**, s. 204-208.

²⁴³ Turan, **Türk Cihân Hâkimiyeti Mefkûresi Tarihi**, s. 119.

Kral, Tanrılar dünyası ile insanlar dünyası arasında bir aracı olarak görülmekteydi.²⁴⁴ Kral, Tanrı tarafından görevlendirildiği için her eylemi Tanrı'nın iradesiyle gerçekleşmekte ve yaptığı her şey kutsal kabul edilmekteydi.²⁴⁵ Bu suretle krala itaat, Tanrı'ya itaat anlamına gelmekteydi.²⁴⁶ Bu anlamda krallar ilâhî özelliklere sahip kişiler olarak görülmekteydiler.

İmâmiyye Şîası (Oniki İmamcı Şîilik)'na bakıldığında ise Farslar, eski Türkler ve Mezopotamya krallıklarıyla paralellikler arz eden birtakım hususların olduğu görülmektedir. Tanrı tarafından seçilme düşüncesi, Şîî-İmâmî gelenekte imamın Allah tarafından belirlenip atanması şeklinde karşımıza çıkmaktadır. Zira İmâmîler, imam olacak kişinin nas ve tayinle belirlendiğini öne sürmüşlerdir.

İmamiyye Şîası (Oniki İmamcı Şîilik) bunu gerekçelendirirken bir devlette, adil bir düzenin tesis edilebilmesi ve Allah'ın rızası doğrultusunda hareket edilebilmesi; ancak Allah tarafından atanan birisi sayesinde gerçekleştirilebileceğini savunmaktadır.²⁴⁷ Bu çerçevede imam veya imamet (dolayısıyla yöneticilik) insanlar tarafından belirlenebilecek kadar basit bir mesele değildir. Dolayısıyla imam seçiminde nas ve tayin zorunludur.²⁴⁸ Yani imametın ilahî menşeli olması zaruridir.

İmâmî düşüncede imam Allah tarafından atanınca onun otoritesini tanımak ve ona boyun eğmek vacip yani zorunlu olmaktadır.²⁴⁹ Bu durumda da İran kisralarında ve Mezopotamya krallarında olduğu gibi imamlara karşı da itaatsizlik yapılamamakta, onlara karşı gelinememektedir. Zira onlara itaatsizlik Allah'a itaatsizlik olarak görülmektedir.²⁵⁰

Kadim din ve medeniyetlerde krallar, Tanrı'nın yeryüzündeki temsilcisi olarak görülür. İmâmiyye Şîası (Oniki İmamcı Şîilik)'nda da benzer şekilde imamlar Allah'ın yeryüzündeki halifesi olarak kabul edilir. Çünkü onlarda olduğu gibi İmamlar da kanunların uygulayıcısıdır, halkın menfaat ve yararına uygun olarak Allah

²⁴⁴ Eliade, **Dinsel İnançlar ve Düşünceler Tarihi (Taş Devrinden Eleusis Mysteria'larına)**, s. 95-96.

²⁴⁵ Altunay, **Paganizm-2 (Mezopotamya-Mısır)**, s. 165.

²⁴⁶ Demirci, **Eski Mezopotamya Dinlerine Giriş**, s. 33.

²⁴⁷ Bozan, **İmâmiyye'nin İmâmet Nazariyesinin Teşekkül Süreci**, s. 119.

²⁴⁸ Abdülhamid, **İslâm'da İ'tikadî Mezhepler ve Akaid Esasları**, s. 41.

²⁴⁹ Onat, "İmamiyye Şîası", **İslam Mezhepleri Tarihi El Kitabı**, s. 203-204.

²⁵⁰ Onat, "Şîî İmamet Nazariyesi", s. 101.

tarafından seçilmektedirler. Bu minvalde ülkenin güvenliği, askeri sevkiyatlar, hadleri uygulama ve adaletin tevziî gibi hususlar²⁵¹ Allah'ın rızası doğrultusunda imam tarafından gerçekleştirilmektedir. Allah'ın muradını gerçekleştirme sebebiyle de imamlar Allah'ın yeryüzündeki halifeleridirler.²⁵²

Kadim din, kültür ve medeniyetlerin bir kısmında hükümdarların bazı özel sıfatlara sahip olması gerekmektedir. İmâmiyye Şîası (Oniki İmamcı Şîilik)'na bakıldığında onların da imamlarında bazı vasıflar aradığı görülmektedir. Masumiyet, cesaretli olma, tebaasının en faziletlisi, cömerdi ve olgunu olma bunlara örnek olarak verilebilir.²⁵³ Yine kadim din, kültür ve medeniyetlerde olduğu gibi imamın da özel bir soydan gelmesi zarureti bulunmaktadır.²⁵⁴ Öte yandan Eski İran'da şahlık kurumunun, eski Türklerde ise hükümdarlığın babadan oğula geçmesi gibi Şîî düşüncede de imamet babadan oğula geçme durumu söz konusudur.²⁵⁵ Nitekim İmâmiyye Şîası (Oniki İmamcı Şîilik)'na göre imamet Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin'den sonra kardeşten kardeşe intikal etmemiştir.²⁵⁶ Tüm bu verilerden anlaşılmaktadır ki, İmâmiyye Şîası (Oniki İmamcı Şîilik)'nın imamlar için öne sürdüğü unsurların bir kısmının önceki din, kültür ve medeniyetlerdeki krallarla paralellikler arz ettiği görülmektedir.

²⁵¹ Kâdî Abdulcebbar, **Şerhu'l-Usûli'l-Hamse Mu'tezile'nin Beş İlkesi**, Çev. İlyas Çelebi, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yay. c. 2, İstanbul 2013, s. 690.

²⁵² Onat, "Şîî İmamet Nazariyesi", s. 91-92.

²⁵³ Onat, "İmamiyye Şîası", **İslam Mezhepleri Tarihi El Kitabı**, s. 203-204.

²⁵⁴ Kâdî Abdulcebbar, **Şerhu'l-Usûli'l-Hamse Mu'tezile'nin Beş İlkesi**, s. 692.

²⁵⁵ Kummi, Nevbahti, **Şîî Fırkalar Kitâbu'l-Makâlât ve'l-Fırak/ Fıraku's-Şîa** s. 264-265; Topaloğlu, "Eski İran'daki Yarı Tanrı-Kral Anlayışının Şîî İmamet İnancına Etkisi", s. 78.

²⁵⁶ Bozan, **İmâmiyye'nin İmâmet Nazariyesinin Teşekkül Süreci**, s. 138 vd.

İKİNCİ BÖLÜM

İMAMET NAZARİYESİ BAĞLAMINDA İLİM, MASUMİYET VE KURTARICI ŞAHSİYET/MEHDİ TASAVVURLARI

2.1. KRALLARDA İLİM VE MASUMİYET

2.1.1. İlmin Kaynağı ve Kapsamı

Tarih boyunca çeşitli din ve kültürlerde yöneticiler veya din adamları genelde toplumdaki bilgili kişiler arasından seçilmiştir. Bu şahsiyetlerin sahip oldukları bilginin (ilmin)²⁵⁷ kaynağı²⁵⁸ incelendiğinde farklı kaynaklardan esinlendikleri görülmektedir. Bazı bilgilerin kaynağı beşerî faktörler (duyular vs.) iken çoğunlukla bilgi kaynağının ilahî olduğu iddia edilmiştir. İlahî kaynaklı bilgi kimi zaman direkt Tanrı tarafından verilirken kimi zaman bu, bir aracı vasıtasıyla gerçekleşmiştir. Yöneticilere veya din adamlarına verilen bu bilgi, bazen hem dinî hem de beşerî bütün yönleri kapsarken bazen de bu iki alandan sadece biriyle sınırlı kalmıştır.

Bu tutum Kadim din, kültür ve medeniyetlerde de kendisini göstermiştir. Ancak kral-bilgi ilişkisi iki boyutta tahlil edilebilir. Bunlardan birincisi Tanrı olarak kabul edilen hükümdarlardır. Nitekim Antik Mısır uygarlığında firavunlar, bütün işlerinde Tanrı tarafından yönlendirilen krallar veya bizzat Tanrı (bazen Tanrı'nın oğlu)'nın kendisi olarak algılandıkları için bilgilerinin kaynağı olarak yine kendileri gösterilebilir. Bununla birlikte firavun, Mısır'ın bütün idari, adli, askeri ve dini yetkileri elinde bulunduran²⁵⁹ şahsiyeti olduğu için her konuda bilgi sahibi olduğunu

²⁵⁷ Türkçede genellikle bilgi ve bilim karşılığında kullanılan ilim kavramı sözlüklerde bir şeyi gerçek yönüyle kavramak, bir nesnenin şeklinin zihinde oluşması, nesneyi olduğu gibi bilmek anlamlarında kullanılmıştır. İlhan Kutluer, "İlim", **DİA**, TDV Yay. c. 22, İstanbul 2000, s. 109.

²⁵⁸ Bilginin kaynağı konusunda farklı görüşler ortaya atılmıştır. Bu hususta vahiy, akıl, duyular (gözlem ve deney) ve sezgi bilgi kaynakları arasında yer almıştır. Ahmet Arslan, **Felsefeye Giriş**, Adres Yay. Ankara 2010, s. 21; Necip Taylan, "Bilgi", **DİA**, TDV Yay. c. 6, İstanbul 1992, s. 158.

²⁵⁹ Harman, "Firavun", s. 119.

söylemek de mümkün görünmektedir. Tanrı ile özdeşleştirilen Japon imparatorlarının da bu vasıflarından dolayı beşerî ve dinî bütün ilimlere sahip oldukları söylenebilir. İmparator bütün ilimlere sahip olduğu için verdiği bütün kararlarda Japonlar imparatorun iradesine uymak zorunda kalmıştır.²⁶⁰

Tanrı ile ilişkili olduğuna inanılan ya da gücünü Tanrılardan alan diğer hükümdarlarda ise durum biraz farklıdır. Buna göre hükümdarlar bilgilerini de Tanrılardan almaktadırlar. Sözelimi eski Türk inancına göre Türk hakanı halkı, akıl ve bilgiyle idare etmektedir. Bu sebeple hakanın bilgili ve akıllı olması gerekmektedir.²⁶¹ Kutadgu Bilig’de hükümdarın dünyayı elde tutmak, kötülüğü yok etmek, fitneyi bastırmak, hâkimiyetin devamlılığını sağlamak ve halkı itaat altında tutmak için de bilgili olması gerektiği belirtilmiştir.²⁶² Söz konusu hükümdarların bilgisinin kaynağı Tanrı olarak görülmüş; hakanlara verilen bilgi “Tanrı vergisi” olarak kabul edilmiştir.²⁶³ Yani hakanlar, Tanrı tarafından bilgiyle donatılmış üstün niteliklere sahip kişiler konumunda olmuşlardır.

Eski Mezopotamya’da da krallara, Tanrı’nın yeryüzündeki temsilcisi nazarıyla bakıldığı için dünyevî ve uhrevî her bilgiye sahip olmaları gerektiğine inanılırdı. Tanrı’nın yeryüzündeki temsilcisi ve dünyevi iktidarın reisi olan kral, bu sayede genel olarak dünyevî ve uhrevî bağlamda halk kitlelerini harekete geçirecek, yönlendirecek ve onları kapsayıp kuşatacak bir donanımına sahip olurdu. Bu suretle krallar ile Tanrılar arasında sürekli bir bilgi aktarımı meydana gelirdi. Bu bilgi aktarımı kimi zaman rüyalarda gerçekleşirdi. Aktarılan bilginin gizli ve yalnızca iki kişi arasında olması önemli bir husustu. Krallar ve Tanrılar arasında gerçekleştiğine inanılan bu bilgi aktarımı sayesinde kral, siyasî, iktisadî, dinsel ve toplumsal alanlara ait her türlü bilgiyi kendi iktidarına katkı sağlayacak biçimde kullanırdı. Kral, Tanrıların emirleri doğrultusunda hareket ettiğinden uygulamalarında hiçbir suretle başka şahıslarca

²⁶⁰ Challaye, **Dinler Tarihi**, s. 90.

²⁶¹ Arsal, **Türk Tarihi ve Hukuk**, s.102. Eski Türklerde kağan olacak kişinin en bilgili olması vazgeçilmez bir prensip haline gelmişti. Mesela İşbara Kağan, seçim kurultayında dört kağanın oğulları arasında en bilgisi olduğu için kağan olarak tahta çıkarılmıştır. Ögel, **Türklerde Devlet Anlayışı**, s. 245.

²⁶² Öz, “Kutadgu Bilig’de Türk Cihan Hakimiyet Düşüncesi”, s. 32.

²⁶³ Ögel, **Türklerde Devlet Anlayışı**, s. 241.

büyük bir karşı çıkış söz konusu olmazdı.²⁶⁴ Eski İran’da şahların Tanrı’yla doğrudan ilişkisi göz önüne alındığında onların bilgilerini de doğrudan Tanrı’dan aldıkları söylenebilir.

2.1.2. Masumiyet

Masumiyet/yanılmazlık inancı tanrısal yardım ve yakınlık ile hata yapmaktan korunmuş olma anlamına gelmektedir. Başta peygamberler ve din kurucularına ait bir vasıf olarak yazılı-sözlü literatürde yer eden yanılmazlık, sonraki dönemlerde bir şekilde dinî-siyasî konum ve yetkilerini sürdürmek isteyen bazı liderler ve din adamları için kullanılan bir vasıf olarak örtülü veya açık bir şekilde yer almıştır.²⁶⁵

Yönetirken hakikatin bilgisine sahip olan yöneticilerin aynı zamanda hata ve günahattan da uzak olması gerekmektedir. Bu bağlamda Japon, eski Mısır veya eski Mezopotamya dinlerine baktığımızda masumiyete değinilmediği görülmektedir. Zira onlar zaten Tanrı olarak kabul edildikleri için her tasarruflarının kaynağı yine kendileri olduğundan hata yapmaları mümkün değildir.

Masumiyet, hükümdarlarını direkt Tanrı kabul etmeyen diğer kadim din, kültür ve medeniyetlerde söz konusudur. Mesela Zerdüştlükte din adamları, Tanrı ile doğrudan irtibat ve yakınlıklarından ötürü hata yapmaz ve yanılmaz kabul edilmiştir.²⁶⁶ Aynı şekilde İran kralları da direkt olarak Tanrı tarafından atandıkları ve mutlak adil olarak görüldükleri için onların da hata yapmayacaklarına inanılmıştır. Eski Hint düşüncesinde de imamlara Tanrı tarafından doğrudan atanmış gözüyle bakıldığı için imamlar, hatasız ve yanılmaz kabul edilmiştir.²⁶⁷

Masumiyet inancının en bariz örneği Hıristiyanlıkta mevcuttur. Çünkü onlara göre Hıristiyan din adamı olan Papa²⁶⁸ yanılmazdır. Buna göre Hıristiyan din adamları

²⁶⁴ Gökhan Kağnıcı, “Eski Mezopotamya’da Bir İktidar ve Rıza Üretim Aracı Olarak Tarihyazımı”, **Cogito Dergisi**, S. 73, 2013, s. 307-308.

²⁶⁵ Mürsel Özalp, “Katolik Kilisesi ve İmamiyye Şiası’nın Yanılmazlık/Masumiyet Anlayışlarının Mukayesesi”, **Turkish Studies**, Volume 12/27, 2017, s. 376

²⁶⁶ Mehmet Bayraktar, **İslam Felsefesine Giriş**, TDV Yay. Ankara 2011, s. 66.

²⁶⁷ Cemil Hakyemez, “İmâmiyye Şiası’nda İsmet İnancı”, **Marife Dergisi**, S. 1, Bahar-2007, s. 171.

²⁶⁸ Papa, Grekçe Pappas kelimesinde türetilen, Roma Katolik kilisesinin en yüksek ruhani lideri ve Vatikan Devleti’nin başkanı olan şahsa verilen dinî-siyasî unvandır. Mehmet Aydın, Ahmet Hikmet Eroğlu, “Papalık”, **DİA**, TDV Yay. c. 34, İstanbul 2007, s. 160.

Papa unvanı aldıktan sonra masumiyet sıfatına haiz olmaktadır. Geleneksel Katolik öğretisine göre İsa kendisinden sonra yerine bütün yetkileriyle birlikte Petrus'u²⁶⁹ bırakmış ve bu yetkiler Petrus'tan Roma piskoposuna (papa) geçmiştir. Bu sebeple Petrusçu idare sistemi olarak da bilinen Papalık kurumu İsa'nın yerine vekil olarak bıraktığı havari Petrus'un makamı olarak kabul edilmiştir.²⁷⁰

Kilise geleneğinde yaklaşık on iki yüzyıl boyunca belli belirsiz yer edinen papanın yanılmazlığı anlayışının net bir şekilde dile getirilişi ise XIII. yüzyılın son çeyreğinde olmuştur. Bu anlayışı ortaya koyan ilk kişi Fransisken tarikatı mensubu, İtalyan teolog Peter Olivi olarak gösterilmiştir. Olivi, papanın, Kilise'nin başı ve İsa'nın vekili olması sebebiyle yanılmazlık garantisine sahip olduğunu, inanç ve ahlak konularında hata yapmayacağını ve yanılmaz olduğunu iddia etmiştir.²⁷¹

II. Vatikan Konsili'nde mahiyet biraz değiştirilmiş; papanın yanılmazlığı kararı sınırlandırılmış ve 1964 yılında kabul edilen "Lumen Gentium" kararına göre papanın yanılmazlığı ilkesi papanın kilisedeki konumu, kilisenin yanılmazlığı ve piskoposlarla birlik halinde olmasıyla ilişkilendirilerek açıklanmıştır.²⁷² Böylelikle yanılmazlık doktrini kiliseden ayrı olarak sadece papa için değil tüm kilise için oluşturulmuş bir doktrin haline gelmiş ve kilisenin yanılmazlık sıfatının kullanılmasında tüm piskopos sınıfının yetkili olduğu beyan edilmiştir.²⁷³ Bunun yanı sıra papanın, kiliseyle ilgili aldığı kararlarda ve iman meselelerinde yaptığı açıklamalarda yanılmaz ve tek otorite oluşuna da açıkça vurgu yapılmıştır. Bu

²⁶⁹ Hıristiyan geleneğinde 12 havari listesinde ilk sırada yer alan Petrus, "Havarilerin Prensi" olarak adlandırılır. Petrus'un, İsa'nın yükselişinden sonra cemaatin liderliğini üstlendiği ve 25 yıl kadar Roma'da yaşadığı iddia edilir. Katolikler Roma kilisesinin havarilerin başı olan Petrus tarafından kurulduğu iddiasıyla kendi kiliselerinin bütün kiliselerin üzerinde üstünlüğe sahip olduğunu ileri sürerler. Gündüz, **Din ve inanç Sözlüğü**, s. 305.

²⁷⁰ Kilise tarihinde kendi makamının Petrus makamı olduğunu ilan eden ilk kişi 3. yüzyıl başlarında papa I. Calix olmuştur. Katoliklerce Petrus'un makamında oturan Papa, İsa Mesih'in vekili sayılmış ve dinsel alanda alınacak kararlar için en yüksek mercii olarak kabul edilmiştir. Gündüz, **Din ve inanç Sözlüğü**, s. 301.

²⁷¹ Özalp, "Katolik Kilisesi ve İmamiyye Şiası'nın Yanılmazlık/Masumiyet Anlayışlarının Mukayesesi", s. 381-382.

²⁷² Aydın, Eroğlu, "Papalık", s. 160.

²⁷³ Ali İsra Güngör, "Papa'nın Yanılmazlığı Konusundaki Tartışmalar ve Katoliklerin Yaklaşımları", **Dini Araştırmalar Dergisi**, c. 12, S. 34, Haziran-2009, s. 20.

yanılmazlık anlayışı birçok Hıristiyan mezhebi tarafından eleştirilmiş, mezhepler arasında ayrılıklara ve tartışmalara sebebiyet vermiştir.²⁷⁴

II. Vatikan Konsili ile yanılmazlığı sınırlandırılan papa, bir teolog veya piskoposluk bölgesinin bir piskoposu olarak inanç ve ahlak konuları dışında mesela politik veya bilimsel bir konuda görüş ileri sürdüğü zaman yanılmaz değildir. Roma Katolik otoritelerce hataya düşmeme, hataya düşmenin imkânsızlığı, hem aktif hem de pasif bozulmaya karşı himaye olarak tanımlanan yanılmazlık, kilisenin dinî ve ahlakî meselelerle ilgili bir konu hakkında tayin ve tespitinde bulunması halinde Kutsal Ruh'un rehberliği sayesinde hataya düşmekten uzak olması anlamına gelmektedir. Böylece papanın yanılmazlığının kaynağı onu hatadan koruyan Kutsal Ruh'un mucizevi yardımı olarak görülmektedir.²⁷⁵

Papanın yanılmazlığı bütün Hıristiyanlar tarafından kabul edilen bir doktrin değildir. Hatta Roma Katolik kilisesi tarafından geliştirilen bir doktrin olmasına rağmen bazı Katolikler tarafından da benimsenmemiş ve bazı konularla sınırlı tutulmuştur. Ancak yine de Hıristiyan dünyasında papa önemli bir konuma sahip tanrısal bir şahsiyet olarak görülmüştür.

2.1.3. Kralların İlim ve Masumiyet Tasavvurlarının İmamet Nazariyesiyle Mukayesesi

Kadim din ve kültürler incelendiğinde hükümdarların, ilim sahibi şahsiyetler olmasının mühim bir nitelik olduğu görülmektedir. Bu hususta onlar, verdikleri emirlere itaat edilmesi için çoğu zaman bilgilerinin kaynağı olarak Tanrı'yı göstermişlerdir. Japon imparatorları ve Mısır Firavunları herhangi bir bilgi kaynağına ihtiyaç duymamıştır. Çünkü onlar Tanrı ile özdeşleştirildiklerinden bilgilerinin kaynağı yine kendileri olmuştur. Tanrılar adına hareket ettiğine inanılan eski Türk hakanları, İran şahları, eski Mezopotamya kralları ise Tanrı'nın yeryüzündeki vekili ve temsilcisi olarak görüldüklerinden onların bilgilerini doğrudan ya da dolaylı olarak Tanrı'dan aldıkları ileri sürülmektedir. Bilginin kapsam ve sınırına gelince, Eski Türk hakanları, Eski Mezopotamya kralları, İran şahları, Japon imparatorları ve antik Mısır

²⁷⁴ Aydın, Eroğlu, **Aynı yer.**

²⁷⁵ Özalp, "Katolik Kilisesi ve İmamiyye Şiası'nın Yanılmazlık/Masumiyet Anlayışlarının Mukayesesi", s. 383.

Firavunlarının çoğunlukla hem dinî hem de dünyevî bütün ilimlere sahip oldukları düşünölmekteydi.

İmâmiyye Şîası (Oniki İmamcı Şîilik)'na bakıldığında onların da benzer şekilde imamın doğru karar vermek için toplumun en bilgili kişisi olmasını zorunlu gördüğü anlaşılmaktadır. Kapsam ve sınırlılıkta ise çoğu kere imamın beşerî ve dinî bütün ilimlere sahip olması gerektiğini savunmaktadırlar.²⁷⁶ İmâmiyye Şîası (Oniki İmamcı Şîilik)'na bakıldığında imamların ilimlerinin kaynağı olarak başlarda yalnızca Kur'an ve Sünnet (naklî kaynaklar) gösterilirken süreç içerisinde onların gayb âlemiyle bağlantı kurmak suretiyle de bilgi aldıkları rivayet edilmiştir. İmâmîler ilk zamanlarda imamların kendilerinden önceki imamdan bilgileri aldığını söyleyerek bunu tevarüs yoluyla Hz. Ali'ye ondan da Hz. Peygamber'e kadar götürmüşlerdir. Bunu Hz. Âdem'e kadar götürenler dahi olmuştur. Daha sonraları ise imamların gayb âlemiyle bağlantı içerisinde olduğu öne sürölmüştür. İmamların gayb âlemiyle bağlantı kurarken meleği ne gerçekte ne de rüyada göremediğı, sadece sesini işittiğı söylenmiştir. İmamların bu şekilde bilgi alma faaliyeti "Tahdis" olarak adlandırıldığı gibi bazı rivayetlerde "ilham" hatta "vahiy" de denmiştir. İmamlara tahdis olunan bu bilgi genellikle meleğın sesini duyma şeklinde ifade edilmesine rağmen tek bilgi alma yöntemi bu değildir. Kulağına çınlama, kalbe işleme, sadık rüya gibi yollarla da bu bilgi elde edilebilmektedir.²⁷⁷ Burada Eski Mezopotamya uygarlıklarındaki bilgi aktarımı akla gelmektedir. Çünkü eski Mezopotamya uygarlıklarına göre Tanrı ile kral arasında sürekli bir bilgi aktarımı bulunmakta ve bu aktarım İmâmiyye Şîası (Oniki İmamcı Şîilik)'nda olduğu gibi kimi zaman rüyada gerçekleşmekteydi. Bu hususta paralellik arz ettikleri görölmektedir.

Masumiyet/yanılmazlık inancı tarih boyunca bazı din adamları ve liderler için kullanılan bir vasıf olmuştur. Mısır Firavunları ve Japon imparatorlarına baktığımızda masumiyet konusuna değinilmediğı çünkü onların zaten Tanrı olarak göröldüğü için hata yapmaktan uzak olduklarına inanıldığı anlaşılmaktadır. Zerdüştlükte ise din adamlarının Tanrı'ya olan yakınlıklarından ötürü masum oldukları²⁷⁸ ve İran

²⁷⁶ Tûsî, "İmâmet Risâlesi", s. 187.

²⁷⁷ Bozan, **İmamiyye Şîasının İmamet Tasavvuru (4. ve 5. asırlar)**, s. 128-133.

²⁷⁸ Mehmet Bayraktar, **İslam Felsefesine Giriş**, TDV Yay. Ankara 2011, s. 66.

şahlarının da mutlak adalet kapsamında hata yapmayacakları düşünülmektedir. Yine Hıristiyanlıkta da papanın yanılmaz olduğuna inanılmaktadır. İmâmiyye Şîası (Oniki İmamcı Şîilik)'nda ismet inancı, fırkanın en belirgin özelliklerinden biridir. Hatta ismet, nass ve vasiyet inancı ile beraber imamet anlayışının esasını oluşturmaktadır.²⁷⁹ İmâmiyye Şîası (Oniki İmamcı Şîilik)'nın bir kısmı, imamların küçüklüklerinden ölümlerine kadar masum olmalarını bir zorunluluk olarak kabul etmektedirler.²⁸⁰ Onlara göre imamların sahip olduğu olağanüstü yetenekler ve bilgiler yalnızca imamet döneminde değil imametten önce de bulunmaktadır. Ancak genelde imam olduktan sonra masumiyete haiz olduklarına inanılmaktadır.²⁸¹

Burada kadim din, kültür ve medeniyetlerde masumiyet inancını verdikleri kararların kutsiyetinde ve tartışmasız olduğunda görmekteyiz. Ancak özellikle Hıristiyanlıkta açık bir şekilde görülen yanılmazlık anlayışı, Şîa'nın masumiyet anlayışıyla paralellikler arz etmektedir. Bununla birlikte bazı farklı noktaları da bulunmaktadır. Hıristiyanlıkta papanın sadece inanç ve ahlak konularında verdiği kararlarda yanılmaz olduğu, diğer konularla (politik, bilimsel vs.) ilgili verdiği kararlarda yanılmaz olmadığı²⁸² ifade edilmiştir. Ancak İmâmîlerin bir kısmı, imamların dinî ve dünyevî bütün bilgilerle donatıldıklarını iddia ettikleri için onların yalnızca imametle ilgili konularda değil, hiçbir konuda hata yapmayacaklarını söylemişlerdir. Bu kesime göre imam verdiği dinî ve siyasî hiçbir kararda asla yanılmaz, hata yapmaz ve her şeyi bilir.²⁸³ Fakat diğer bir kısmı masumiyeti de dini hükümlerle sınırlanmışlardır.²⁸⁴ Yine papanın, papalık görevini almadan önce masumiyetine dair bir bilgi bulunmazken, İmâmî âlimlerin bir kısmı imamların masumiyetinin sadece imamet döneminde olmadığını ve imamların bütün hayatlarını ihtiva ettiğini savunmaktadır. Çoğunluk İmâmîler ise masumiyetin imametle başladığı görüşündedir.²⁸⁵

²⁷⁹ Hakyemez, "İmâmiyye Şîası'nda İsmet İnancı", s. 167.

²⁸⁰ Kâtib, **Şiada Siyasal Düşüncenin Gelişimi Şûrâdan Velâyet-i Fakîhe**, s. 78; Keskin, **Kendi Kaynakları Işığında Şia İnanç Esasları**, s. 135.

²⁸¹ Bozan, **İmamiyye Şîasının İmamet Tasavvuru (4. ve 5. asırlar)**, s. 137.

²⁸² Özalp, "Katolik Kilisesi ve İmamiyye Şîası'nın Yanılmazlık/Masumiyet Anlayışlarının Mukayesesi", s. 383.

²⁸³ Hakyemez, "İmâmiyye Şîası'nda İsmet İnancı", s. 172.

²⁸⁴ Bozan, **İmamiyye Şîasının İmamet Tasavvuru (4. ve 5. asırlar)**, s. 121.

²⁸⁵ Bozan, **Aynı yer**.

2.2. KURTARICI ŞAHSİYET/MEHDİ TASAVVURLARI

Kurtarıcı şahsiyet/mehdi tasavvuru insanlık tarihi boyunca neredeyse bütün büyük toplumlarda varlığını göstermiş “müşterek bir fenomen”dir.²⁸⁶ Mehdi kavramı ahir zamana yakın bir vakitte zulümle dolmuş dünyayı adaletle doldurmak için gelmesi beklenen kurtarıcıya verilen isimdir. Beklenen bir kurtarıcı fikri neredeyse bütün din ve kültürlerde sahip olunan ve yaşatılan bir umut ve kurtuluş idealidir.²⁸⁷

Tarihte sosyal bozulmaların başladığı ve zulmün fazlaştığı devirlerde toplum bir kurtarıcı beklentisi içine girmiştir. Daha sonraları bu, dini bir kisve altında mehdi inancını ortaya çıkarmıştır. Mehdi inancı, sosyal sarsıntılara ve zulme maruz kalan toplumlar için bir nevi sığınma mekanizması ve moral kaynağı olmuştur.²⁸⁸ Bu yüzden mehdi inancının bir bakıma tarihte meydana gelen pek çok dinî-siyasî hareketin güç kaynağı olduğu söylenebilir.

Mehdilik kavramının içeriğindeki ahir zaman, kurtarıcılık gibi bazı temel kavramlar aynı olmakla beraber içinde bulunduğu dinin ve kültürün yapısına göre ayrıntılarda farklılıklar bulunmakta, bu kavramı belirten kelimeler dedin ve kültürlere göre değişiklik arz etmektedir. Mesela Yeni Gine ve çevresinde bulunan toplumlarda görülen mehdilik hareketleri için “kargo kültü”²⁸⁹, Kuzey Amerika yerlileri için “ghost-danc”²⁹⁰ ifadeleri kullanılmıştır. Eski Amerika yerlilerinden Aztekler mehdilerine “quetzalcoatl”²⁹¹, Eski Mısırlılar “ameni” demişlerdir. Mehdi kavramı için Hinduizm “kalki”, Budizm “maytreya (maitreya, metteya) ”, Mecusilik “saoşyant”, Yahudi ve Hıristiyanlar “mesih” kavramını kullanmışlardır. Kullanılan bu kavramların hepsi kurtarıcı bir şahsiyeti ifade etmektedir.

²⁸⁶ Ethem Ruhi Fırlalı, “Mesih ve Mehdi İnancı Üzerine (Mezhepler Tarihi Açısından Bir Bakış)”, **AÜİFD**, S. 27, 1981, s. 178.

²⁸⁷ Fırlalı, “Mesih ve Mehdi İnancı Üzerine”, s. 197.

²⁸⁸ Yusuf Şevki Yavuz, “Mehdi”, **DİA**, TDV Yay. c. 28, İstanbul 2003, s. 372.

²⁸⁹ Kargo, gemi yükü anlamına gelmektedir. Yeni Gine yerlileri bir kült kahramanın ata ruhları ile birlikte zenginliklerle dolu bir gemi ile gelecekte geleceğine ve kendilerini yabancı istilasından kurtaracağına inanmaktaydılar. Ekrem Sarıkçıoğlu, **Dinlerde Mehdi Tasavvurları**, Sidre Yay. Samsun 1997, s. 13.

²⁹⁰ Kuzey Amerika yerlilerinin mehdileri için bu adı kullanmasının sebebi olarak yerlilerin ilkel mehdilerini beklerken ibadet esnasında bol bol dans etmeleri ve eğlenmeleri gösterilmektedir. Ayrıca Kuzey Amerika yerlilerinden Algonkilerin Montagnai kabilesi mehdi için “Tsekabec” ismini kullanmaktaydılar. Sarıkçıoğlu, **Aynı yer**.

²⁹¹ Quetzalcoatl, yeşil tüylü, kanatlı yılan anlamına gelmektedir. Bunun mayalardaki karşılığı ise “Kukulkan”dır. Sarıkçıoğlu, **Aynı yer**.

Kurtarıcı şahsiyet, çeşitli din ve kültürlerle göre dünya hayatının sonunda (ahir zaman) Tanrı tarafından dünyaya gönderilip yeryüzünde hâkimiyet kuracak ve içinde bulunduğu halka cennet saadetini yaşatacaktır. Bu kurtarıcı ideal bir devlet adamı, sosyal bir reformcu, dini kuralları hayata geçirecek bir peygamber, dini bir lider veya Hinduizm’de olduğu gibi bir Tanrı olarak tasavvur edilmektedir. Mehdiler genellikle her dinin kurucusunun soyundan gelirler. Mehdilerin yaşayıp faaliyet gösterecekleri alanlar da mensubu oldukları dinin merkezi yayılma alanı olacaktır. Bütün dünyada hâkimiyet kuracakları söylene de yer adları dinlerin bilinen coğrafyalarının dışına çıkmaz.

Mehdi kavramının ortaya çıkışı ve gelişmesi ile ilgili Batılı araştırmacılar tarafından iki görüş ortaya atılmıştır. Bunlardan biri mehdi inancının Sümerlerde doğup Babillilerde ve Mısırlılarda geliştiği ve bu iki kanaldan dünyaya yayıldığı fikridir. Bunun ilk örneklerine ise Kral I. Sargon’da ve Hammurabi’de rastlanmaktadır. Diğer görüşe göre ise mehdi inancı her dinin kendi tarihi, psikolojik ve sosyolojik şartlarına göre doğup gelişmiştir.²⁹² Bu görüşe göre bir dindeki veya kültürdeki mehdi tasavvurunun diğer dinlere tesiri yoktur. Her din kendi içerisindeki duruma göre mehdi tasavvuru oluşturmuştur. Bu iki görüşten yola çıkarak mehdi kavramının menşei ile ilgili kesin bir tespit bulunmak pek mümkün görünmemektedir. Ancak insanlığın en eski dönemlerinden itibaren bu düşüncenin insan zihninde var olduğu söylenebilir. Bu bölümde mehdi inancının Fars, Hint, Mısır, Hıristiyanlık, Yahudilik ve Sâbilikteki tezahürleri irdelenecek ve Şîî imamet nazariyesi ile mukayesesi yapılmaya çalışılacaktır.

2.2.1. Fars Kültüründe Kurtarıcı Şahsiyet

Fars kültüründe kurtarıcı düşüncesinin en önemli örneğine Zerdüştlük veya Mecusilikte rastlanmaktadır. Zerdüştlükteki Düalizm (ikicilik) ilkesi gereği iyiliğin temsilcisi Ahuramazda ile kötülüğün temsilcisi Ehrimen arasındaki mücadelede Ahuramazda’ya yardımcı olmak için “Saoşyant”²⁹³ diye tabir edilen bir kurtarıcının

²⁹² Ekrem Sarıkçıoğlu, “Mehdi”, **DİA**, TDV Yay. c. 28, İstanbul 2003, s. 369-370.

²⁹³ Saoşyant tabiri “fayda” manasına gelen bir kelimden türemiş olup “fayda sağlayan kişi” anlamına gelmektedir. Söz konusu bu şahıs tüm dünyaya fayda sağlayacağı için kendisine bu isim verilmiştir. Ömer Faruk Harman, “Beklenen Kurtarıcı İnançının İslam Öncesi Dinî Arka Planı”, **Beklenen Kurtarıcı İnanç**, (41-59), Kuramer Yay. İstanbul 2017, s. 46.

geleceği ve bu kurtarıcının iyilik tarafının galibiyeti için uğraşıp insanların kurtuluşunu sağlayacağına inanılmaktadır.²⁹⁴

Zerdüştlüğün kitabı olan Avesta'nın özü niteliğindeki Gathalar'da yardımcı, kurtarıcı manalarında mehdi Saoşyant'ın varlığından söz edilmektedir. Avesta'nın bölümlerinden olan Yasna IX, 2'de "...beni müstakbel Saoşyantların övecekleri gibi öv" denilmekte, yine Yasna LXI, 5'te "Acaba biz yalan ve kötülük taraftarlarını kendimizden uzaklaştırabilir miyiz?" sorusu sorularak buna karşılık "Saoşyantlar olarak Druy taraftarlarını uzaklaştıracağız" cevabı verilmektedir. Yasna LXX,4'te ise "Çünkü biz kutsal kelamın istekli taşıyıcıları olarak ülkenin Saoşyantları gibi hizmet etmek istiyoruz... Saoşyantlar olmak istiyoruz..." denilir. Bu ayetlerde yer alan Saoşyant kelimesi yardımcı, kurtarıcı manalarında kullanılmıştır. Bu anlamda kullanılan kişiler ise Mecusiliğin hizmetinde olan samimi müminlerdir.

Geleceğe yönelik bir kurtarıcı tasavvurunun izine ise Yasna XXVI, 10'da geçen "İlk insan Gaya'dan muzaffer Saoşyant'a kadar bütün Aşa müminlerinin, bütün iyi, güçlü, kutsal Fravaşiler'ini tazim ediyoruz." ayetinde rastlanmaktadır. Burada "ilk insan Gaya'dan muzaffer Saoşyant'a kadar" ifadesiyle dolaylı olarak ilk devrin insanı karşısında son devirde ortaya çıkacak olan kişinin Saoşyant olduğu düşünülebilir.

Avesta'nın daha sonraki bazı ayetlerinde mehdi tasavvuru açık bir şekilde kendini göstermektedir. Yaşt XIII, 129'da "Ona muzaffer Saoşyant ve Astvatereta denecek bütün maddi varlığa fayda verecek, bundan dolayı o Saoşyant olacak... İki ayaklılardan olan Druy'a karşı duracak, Aşa mümini düşmanlığına karşı duracak" denilmektedir. Yaşt XIX, 89'da ise "Şaoşyantlar arasındaki muzaffere özel olacak ve O'nun yenilediği yaşlanmayan, ölmeyen, yok olmayan, çürümeyen, daima yaşayan, daima yetişen, şehit düşen diğer dostlarına ayrılacak. Eğer ölümler tekrar dirilirse, yaşayan Saoşyant gelirse, O'nun arzusuna göre insanlık yeniden suret bulacaktır." denilmektedir. Sonraki dönemlerde ise Avesta'ya dâhil edildiği düşünülen Videvdat adlı kitapta ise daha gelişmiş bir Saoşyant tasavvuruna rastlanmaktadır. Videvdat XIX, 5'te Zerdüş, sınamak maksadıyla Angra Mainyu'ya "Ey hilekâr Angra Mainyu! Muzaffer Saoşyant'ın Kasava suyundan, doğu tarafından, doğuncaya kadar Devalar'ca

²⁹⁴ Abdurrahman Küçük, **Dönmeler Tarihi**, Rehber Yay. Ankara1990, s. 142.

meydana getirilen yaratıkları vuracağım...” demiştir. Bu metinlerde mehdi Saoşyant tasavvuru açık bir şekilde görülmektedir. Onun nereden görüneceği, neler yapacağı da detaylı bir şekilde anlatılmaktadır.²⁹⁵

Saoşyant tasavvuru zamanla dinin temel unsurları arasına girdiği için müfessirler ve yorumcular tarafından teferruatlı tasvirler yapılmıştır. Bu tasvirlere göre Saoşyant gelmeden önce dünyada küfür ve ahlaksızlık artacak, yeryüzüne yalan ve kötülük hâkim olacaktır. İnsanlar mukaddes sözler yerine parayı ve malı tercih eder duruma geleceklerdir. Bu korkunç devirde Horasan taraflarından ortaya çıkacak olan sayısız küfür ehli, İran’a hücum edecek ve her şeyi yakıp yıkacaktır. Bu arada bellerine meşin kuşak kuşanan kişiler diye tabir edilen Türkler zulüm ve sapıklıklarını öyle arttıracaklar ki insanlar ölümü, yaşama tercih edecektir. Şehir merkezleri köylere, köyler ise bir aile çadırına dönecektir. Ülkenin hâkimiyeti İranlı olmayan kölelere ve barbar olarak tarif edilen Türk, Roma ve Arap kavimlerine geçecektir.

Bu devirde zenginlik, zanaat, refah, nehir ve kaynaklar İranlı olmayan kişilerin eline geçecektir. Yerden mücevher ve madenler çıkacak, insanlar dünyevi zenginliklerin peşine düşecektir. Ülkede emniyetsizlik ve sadakatsizlik had safhaya çıkacaktır. Dostlar arasında gruplaşmalar olacak; yeryüzünden saygı, sadakat ve ümit kaybolacaktır. Babalar evlatlarına, kardeşler birbirlerine yabancılaşacaklardır. Farklı mezhepler zuhur edecek ve dine zarar vermeye başlayacaktır. İnsanlar vahyi küçümseyecektir. Tabiatın dengesi bozulacak, güneşin ışıklarından çok lekeleri görünecektir. Yıllar, aylar ve günler her geçen gün kısalacak, toprak verimsiz hale gelecek ve ekinler büyümeyecektir. İnsanların da vücutları küçülecek, güçleri ve yetenekleri azalacaktır. En sonunda Dicle kaynağı ahalisinden Arumayık (Romalı) adı verilen bir topluluk çıkacak; bu topluluğun ellerinde kızıl silah, başlarında külah olacaktır. Tüm bu alametlerden sonra güneş kararacak ve zelzeleler art arda gelecektir. Ülkede fakirlik ve felaket yaygın hale gelecektir. Şeytan soyu ise doğudan siyah bir işaretle görülecektir.

²⁹⁵ Ekrem Sarıkçıoğlu, “Mecusi Dininde Mehdi İnancı”, **ATÜİFD**, S. 7, İstanbul 1986, s. 2-3.

Kurtarıcı gelmeden evvel tıp öylesine gelişecek ki ölüm zorlaşacak, insanlar birbirine bıçakla vursalar bile kimse ölmeyecektir. Bu durumdan cesaret alan Ehriman, İran efsanesine göre Feridun adlı bir kahraman tarafından zorlu bir mücadele sonucu mağlup edilerek bağlanan ve Demavend Dağı altında hapsedilen Azi Dahak adlı Dabbetü'l-Arz'ı uyandırarak bağlarını çözecek ve onu özgür bırakacaktır. Dabbetü'l-Arz (Azi Dahak) da tüm hiddetiyle yeryüzüne saldırarak, sayısız cinayetler işleyip insanların üçte birini yutacaktır. Ayrıca suya, ateşe ve bitkilere zarar verecektir. Bu olaylar üzerine insanlar Tanrı'ya, Feridun'u yeniden hayata döndürmesi ve canavarı öldürmesi için dua edeceklerdir. Tanrı Ahuramazda'nın emriyle Karşasp (Feridun'un başka bir) ölümden uyanacak ve Saoşyant Devri'nden evvel Azi Dahak'ı gürzüyle öldürecektir.²⁹⁶

Mecusi inancına göre dünyanın ömrü var oluşundan kıyamete kadar birbirlerine eşit dört döneme ayrılan 12.000 sene olarak hesaplanmıştır. Bu devrilerin sonuncusu olan ahir zamanda Zerdüş, peygamber olarak gönderilmiştir. Ahir zamana tekabül eden bu dördüncü devir Zerdüş sonrasında da devam edecek ve bu dönemin sonlarında Zerdüş'ün soyundan olduğuna inanılan kurtarıcı Saoşyant gelecektir.²⁹⁷ Saoşyant dünyaya geldikten sonra otuz yaşına girince, güneş otuz gün ve otuz gece gökyüzünün ortasında duracak ve sonrasında yerine geri dönecektir. Saoşyant'ın vücudu güneş gibi parlayacak ve etrafı altı gözle görecektir. Ona Mecusiliğin kutsal kitabı Avesta yol gösterecektir. Avesta bir ışık gibi yolunu aydınlatacaktır. Saoşyant Zerdüş'ün öğretilerini tamamen öğrenecek ve şeriatın yasaklarına uymayanlarla mücadele edecektir. Avesta'da çözümünü bulamadığı hususlarda ise Ahuramazda, vahiy yoluyla ona yardım edecektir. O, ideal bir kral olacak ve bütün dünyada hâkimiyet kuracaktır. Ülkesini en güzel şekilde yönetecek; hastalıkları, ihtiyarlığı ve ölümü dünyadan kaldıracaktır. İnsanlara Ahuramazda dinini öğretecektir. Zamanının bitimine elli yedi sene kala insanlar arasındaki şeytanî varlıkların tamamını ortadan kaldıracak ve sonunda hâkimiyeti Ahuramazda'ya devredecektir. Ardından umumi

²⁹⁶ Sarıkçıoğlu, "Mecusi Dininde Mehdi İnanıcı", s. 4-5.

²⁹⁷ Gündüz, "Mecusilik", s. 282. Saoşyant, Zerdüş'ün soyundan gelip üstün niteliklere sahip olmakla beraber o, bir insan olarak tasavvur edilmektedir. Harman, "Beklenen Kurtarıcı İnanıcının İslam Öncesi Dinî Arka Planı", **Beklenen Kurtarıcı İnanıcı**, s. 46.

haşir ve hesap günü gelecektir.²⁹⁸ Artık dünya son bulacak ve Ahuramazda tarafından haşir başlayacaktır.

Eski İran'da kurtarıcı düşüncesine sahip olan başka bir din ise Mitraizm'dir. Mitraizm'de kurtarıcı olarak kabul edilen varlık bir insan değildir. Yüce Tanrı ile insanlar arasında aracılık eden ve ruhların kurtarıcısı olarak görülen yardımcı Tanrı Mithra'dır. İnanişâ göre Tanrı Mithra ateş kılığında bütün dünyanın yanıp tutuşmasını yönetecektir. Böylelikle ateş, karanlıkları tamamıyla ortadan kaldırıp ölüleri diriltecektir. Mitraizm bu yönüyle evrensel kurtuluşu vadeden bir din haline gelmiş ve sayısız umutlar da bu kurtuluş vaadine yönelmiştir.²⁹⁹

Fars kültüründe önemli bir yeri bulunan dinlerden biri olan Maniheizm'de de mehdi inancının olduğu görülmektedir. Bu dinin kurucusu olan Mani'ye göre ruhların beden hapisanesinden kurtularak ışık âlemine yükselmesiyle yeryüzünde kötülükler ve zulümler artacaktır. Çünkü bedene hapsedilen ışık unsurları dünyayı terk ettikçe dünyadaki ışık unsurları da azalacaktır. Işık unsurlarının azalmasıyla onlardan kaynaklanan iyilik ve barış da yavaş yavaş yok olacaktır. Ona göre dünyanın sonlarına doğru yalancı peygamberler ortaya çıkacaktır. Bunlardan biri de Yalancı Mithra (Deccal) olacak ve insanları doğru yoldan saptırmak için uğraşacaktır.

Ahir zamanda dünya hayatının sonuna yaklaşıldığının habercisi olan büyük bir savaş meydana gelecektir. Bu savaştan sonra yeryüzüne sadece günah ve kavga hâkim olacaktır. Bundan sonra ışık elçisi İsa Mesih ikinci kez dünyaya gelecek ve insanları yargılamaya başlayacaktır. İyiyi kötüden ayıracak ve o zaman dek dünyada bulunan Maniheiztler ona katılarak sağ tarafında yer alıp kazananlardan olacak ve meleklerle dönüştürülecektir. İsa Mesih'in sol tarafında yer alan günahkârlar ise cehenneme atılacaktır. Bundan sonra o, Samanyolu biçimindeki ilâhî varlığa ve kainatı ayakta tutan beş ışık ruhuna buldukları yerlerden ayrılmalarını emredecektir. Onların ayrılmaları sonucu yeryüzü çökecek ve 1468 sene devam edecek olan büyük bir ateş çıkacaktır. Nihayetinde savaşı kaybeden karanlık güç ve taraftarları büyük bir çukura

²⁹⁸ Sarıkçıoğlu, "Mecusi Dininde Mehdi İnancı", s. 6.

²⁹⁹ Challaye, **Dinler Tarihi**, s. 101-102.

atılacak ve çukurun deliği kapatılacaktır. Böylelikle iyilik ile kötülük arasındaki mücadele tamamlanmış olacaktır.³⁰⁰

Fars kültüründe ortaya çıkan dinlerin neredeyse tamamında kurtarıcı veya mehdi düşüncesi sarıh bir şekilde görülmektedir. Bu dinlere göre dünyanın sonunda kötülükle dolmuş dünyaya iyiliğin hâkimiyetini tekrar tesis edecek bir kurtarıcı gelecektir.

2.2.2. Hint Dinlerinde Mehdi Tasavvuru

Hint alt kıtasında ortaya çıkan dinlerde de diğer dinlerde olduğu gibi mehdilik tasavvuru mevcuttur. Özellikle Hinduizm ve Budizm'deki kaynaklara bakıldığında bunu açık bir şekilde görmek mümkündür.

Daha önce Hinduizm'in önemli Tanrılarından Vişnu'nun her devirde yeryüzüne inerek çeşitli formlarda görüldüğünü ve Hindu geleneğe göre on avatarının benimsendiğini belirtmiştik. Hindu inanç sistemine göre bu avatarlardan dokuzu yeryüzüne gelmiş sonuncu avatara olan Kalki ise ahir zamanda gelecektir.

Kalki terimi Arya dilinin bir ürünü olup bazen "Kalkin" ya da "Kalkih" şeklinde kullanılmaktadır. Bu kelimenin Arya dilinde bulunan kir, leke veyahut herhangi bir şeyi kirletmek manasındaki "kalka" kavramından türediği düşünülmektedir. Söz konusu kirletme ya da kirlenme aynı zamanda günah işleme ve günah manalarını da kapsamaktadır. Kalki kelimesi bir mehdinin ismi olarak kullanıldığında dünyanın kirlerini, günahlarını temizleyecek kimse anlamına gelmektedir.³⁰¹

Hindu geleneğine göre mehdi Kalki öncesindeki devir Kali Yuga'dır. Bu devir kötülüklerin had safhaya çıktığı ahir zamandır. 12.000 ilâhî yıl (432.000 insan yılı) süreceği düşünülen bu devrin sonunda mehdi Kalki'nin geleceğine inanılmaktadır.³⁰²

³⁰⁰ Sarıkçıoğlu, **Başlangıçtan Günümüze Dinler Tarihi**, s. 135-136.

³⁰¹ Sarıkçıoğlu, **Dinlerde Mehdi Tasavvurları**, s. 14; Küçüköner, **"Mirza Gulam Ahmed ve Ahmedîlerin Mirza Gulam Ahmed Telakkisi"**, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), s. 34-35.

³⁰² Hindu inancına göre Kali Yuga sonunda evren çözülecek ve yeni bir evren doğacaktır. Kıyamet ise yalnızca bu dünyanın sonu olacaktır. Hinduizm'e göre bütün varlıklar gibi evren de ruh göçü sistemine tabi olduğundan bu evren yok olduktan sonra yeni bir evren doğacak ve bu süreç sonsuza dek sürecektir. Hindular şu an içinde yaşanılan dönemin Kali Yuga yani ahir zaman olduğunu düşünmektedir. Gündüz, **Din ve inanç Sözlüğü**, s. 211

Kalki gelmeden önce bazı olaylar yaşanacaktır. Hindistan barbarlar tarafından istila edilecek ve dinin öğretisi (dharma) kaybolacaktır. Cinler her tarafı saracaktır. Hindistan'da Sakalar, Kuşanlar, Hunlar gibi yabancı milletler hâkimiyet kuracak, Budizm ve İslamiyet burada yayılacaktır. Ülke, Sudralar ve barbarlar tarafından ele geçirilecektir. Bundan sonra halkın kıymetli eşyaları ellerinden alınacak, çocuklar ve inekler öldürülecektir. Ülkede adaletin tek şartı zenginlik olacak, adaleti sağlamaya çalışan hükümdarlar çok yaşamayacaktır. Tabiatın düzeni bozulacak, yağmur yağmayacak veya yağın yağmur kum ve fırtınayla karışık yağacaktır. İnsanlar kıtlık korkusuyla yaşayacak, tarlalar az mahsul verecek ve lezzetli yiyecekler tadını kaybedecektir. Dönemin sonuna doğru ağaçlar otlara dönüşecektir. İnsan ömrü kısalacak, çoğu kişi doğmadan ölecek ve doğanların da büyük bir kısmı yaşamayacaktır.

Ahlakî bir çöküş yaşanacak, Brahman kanunları kaybolacaktır. Her yere küfür, zulüm ve ahlaksızlık hâkim olacaktır. Hindu kutsal kitaplarından Vedalar artık para ile öğretilecek, kutsal mekânlar para ile gezdirilecektir. Ahirete kimse inanmayacaktır. Sudralar Budizm'e girecek ve Brahmanizm'in kutsal mekânlarını bırakıp Budizm'in kutsal mekânları ziyaret edeceklerdir. Aile bağları çözülecek, kimse kastlara dikkat etmeyecek ve herkes istediği kasttaki kişiyle evlenecektir. Aileye kadın hâkim olacak ve kadınların sayısı erkeklerden fazla olacaktır.³⁰³

Hukuki davalarda yalancı şahitler artacak, insanlar doğruyu söylemekten ve haklının yanında olmaktan çekineceklerdir. Toplum hayatında dolandırıcılık ve hile had safhaya ulaşacaktır. Yapılan bağış ve yardımlar Tanrı rızası için değil çıkar sağlamak için yapılacaktır. Dini ritüeller de bilinçsizce ve gelişigüzel yapılacaktır. Bütün bunlar olurken bir kurtarıcının gelmesi beklenecektir. Kali Yuga'nın sonunda cehalet, bütün dünyaya hâkim olacaktır. İnsanlar dünyevi işlere o kadar dalacak ki dünyadaki asıl gayelerini unutacaklardır. Adak sunma teknikleri de dâhil dini prensipleri hakkıyla uygulayacak kimse kalmayacaktır. İnsanlar hayatın gerçek amacını, nihai mutluluğun hangi eylem ve prensipler sonucunda gerçekleşeceğini

³⁰³ Sarıkçıoğlu, **Dinlerde Mehdi Tasavvurları**, s. 27-28.

bilemeyecektir.³⁰⁴ Kalki gelmeden önceki dönem tamamen karanlık bir dönem olacaktır.

Hinduizm'e göre mehdi gelmeden önce bazı olağandışı olaylar meydana gelecektir. Kalki, Kali Yuga'nın sonunda görüldüğünde güneş ve ay, Tisya ve Jüpiter birbirine kavuşacaklardır. Başka bir rivayete göre ise Kalki görüldüğünde güneş kova burcunda olacaktır. Mehdi Kalki, Brahmanların tüm düşmanlarını yok ettikten sonra Krita Yuga'yı³⁰⁵ açacaktır.³⁰⁶

Hindulara göre Kalki, Hindistan'ın Sambhala şehrinde Yajnavalkya mezhebine ait bir brahman ailesinden dünyaya gelecektir. Babasının adı Vişnuyavaş, annesinin adı Sumati ya da Vişnukirti olacaktır.³⁰⁷ Kalki'nin anne rahmine düşmesiyle tabiat varlıkları, Tanrılar ve ata ruhları mutluluk gösterilerinde bulunacaktır. Kalki gençlik çağına gelince evlenecek ve çocukları olacaktır. Bin senelik bir ömür yaşadktan sonra Tanrılar ona yeryüzünü bırakmasını, Vaykuntha semasına yükselmesini ve en yüce hakikatleri onlara da öğretmesini isteyeceklerdir. Bunun üzerine Kalki hâkimiyeti çocuklarına bırakıp Himalayalarda inzivaya çekilecek ardından gökyüzüne yükselecektir.³⁰⁸

Vişnu'nun avatarası olarak yeryüzüne gelecek olan mehdi Kalki yeryüzünde uzun bir süre dolaşacak ancak insanlar onun Vişnu'nun bedenleşmesi olduğunu uzun süre fark edemeyeceklerdir. Kalki otuz iki yaşına gelince mücadelesine başlayacak ve yeryüzünde vazifelerini bitirene kadar mücadelesine devam edecektir.³⁰⁹

³⁰⁴ Kutlutürk, **Hinduizm'de Avatar İnanç**, s. 147; Konu hak. detaylı bilgi için bkz. Küçüköner, "**Mirza Gulam Ahmed ve Ahmedilerin Mirza Gulam Ahmed Telakkisi**", (Yayınlanmamış Doktora Tezi), s. 36.

³⁰⁵ Hinduizm'in zaman tasavvuru döngüselidir. Hindu inancına göre evrenin yaratıcısı Tanrı Brahma'nın hayatı 311.040.000.000.000 Brahma senesi sürer. Bu uzun zaman dilimi her biri kalpa ismi verilen uzun sürelerden oluşur. Her bir kalpa ise bin büyük dünya yaşını kapsar ve bunların her biri de yuga ismi verilen dört devreden oluşur. Bunlar sırasıyla Krita Yuga, Treta Yuga, Dvapara Yuga ve Kali Yuga olarak adlandırılır. Bu devrelerden Krita Yuga başlangıç ve altın devirdir. İnsanlar bu devirde 4000 yıl yaşarlar. Kast ayrımı ve çalışma yoktur. Arzu ettikleri şeyler hemen olur. Diğer devreler de yaşanıp mehdi Kalki ile birlikte Kali Yuga da sona erince dünyanın kaderi değişecek ve bozulan ilişkiler ideal haliyle Krita Yuga'da tekrar geri dönecektir. Sarıkçıoğlu, **Dinlerde Mehdi Tasavvurları**, s. 19-20.

³⁰⁶ Sarıkçıoğlu, **Dinlerde Mehdi Tasavvurları**, s. 31.

³⁰⁷ Sarıkçıoğlu, **Dinlerde Mehdi Tasavvurları**, s. 59.

³⁰⁸ Küçük, Tümer, Küçük, **Dinler Tarihi**, s. 205-206

³⁰⁹ Kutlutürk, **Hinduizm'de Avatar İnanç**, s. 150; Küçüköner, "**Mirza Gulam Ahmed ve Ahmedilerin Mirza Gulam Ahmed Telakkisi**", (Yayınlanmamış Doktora Tezi), s. 36.

Hindulara göre Kalki'ye, hocası Rama tarafından Vedalar ve diğer kutsal belgeler öğretildikten sonra dünyaya geliş amacı ve görevi açıklanacaktır. Ayrıca kendisine Tanrı Şiva tarafından bir at, papağan ve savaş aleti verilecektir. Kalki görevine başladıktan sonra mücadelesinde kardeşleri ve akrabaları yanında olacaktır. Kalki'ye verilen papağan onun elçisi ve habercisi olarak dünyanın çeşitli yerlerine uçacak ve bilgi toplayıp Kalki'ye getirecektir. Kalki, Hindularca Şiva'nın kendisine verdiği beyaz at üstünde silahlı, etrafına korku saçan bir süvari olarak tasavvur edilmekle birlikte ruhu açıklık, hikmet ve iyilikle dolu bir kişi olarak görülmektedir.

Kalki, mücadelesi boyunca cesur ve güçlü bir kral olarak hükümdarlık tacını giyecek ve herkesi kendine tabi kılacaktır. Atına binerek delalette olan ülkelere seferler düzenleyecek ve bu ülkelerdeki kötülükleri son verip dünyayı kötülüklerden kurtaracaktır. Hinduizm'in yayılmasını sağlayacak ve bozulan kast sistemini yeniden tesis edecektir. Dünyada barışı gerçekleştirecek, yeni dharmayı (düzen) ortaya koyacak, kaybolan Brahmasutralar, Vedaları ve Puranaları yeniden ortaya koyup açıklayacaktır.³¹⁰ Onun yaşadığı dönemde yeryüzünde bolluk ve bereket olacak, yağmurlar vaktinde yağacak ve mahsul artacaktır. Sular sağlık kaynağı haline gelecek, mehdiyle takipçileri kutsal sularda yıkanacaklardır. Kutsallaşan bu sulardan biri de şu anda ziyaret edilen Naimisa ormanındaki Cakratirtha gölü olacaktır.³¹¹

Kalki bir kral olarak hüküm sürmesinin yanında hayatta olduğu süre içerisinde bir rahip gibi de davranacak; kurban takdimlerinde bulunacak, babasının cenaze merasimini bizzat kendisi yapacak, insanların ibadet görevini yerine getirmelerini, kurban sunmalarını sağlayacaktır. Kutsal kanunlara uymayanlara, ibadeti terk edenlere savaş açacak ve dini, hayata hâkim kılacaktır.³¹² Kalki de tıpkı diğer mehdiler gibi kötülüğün her tarafa yayıldığı bir dönemde ortaya çıkacak ve dünyada bozulan nizamı yeniden kuracaktır.

Budizm'de gelmesi beklenen kurtarıcıya Maytreya (Metteya)³¹³ adı verilmiştir. Bu kelime Sanskritçe mâytri kelimesinden türemiştir. Bu kelime dostluk, merhamet

³¹⁰ Küçük, Tümer, Küçük, **Dinler Tarihi**, s. 206.

³¹¹ Sarıkcıoğlu, **Dinlerde Mehdi Tasavvurları**, s. 42.

³¹² Sarıkcıoğlu, **Dinlerde Mehdi Tasavvurları**, s. 84.

³¹³ Bazı Budist metinlerinde geçen şu ifadeler Maytreya'nın geleceğine işaret etmektedir. "*Ananda, mukaddes kişiye şöyle dedi: Sen gittiğin zaman bize kim öğretecek? Mukaddes kişi cevapladı: ben*

manasındadır. Maytreya kelimesi de benzer manada merhametli, sevimli anlamlarına gelmektedir. Ayrıca bu kelime takdis olunmuş, mesut, hamd eden manalarını da kapsamaktadır.³¹⁴

Maytreya kelimesi kurtarıcının soy/aile adıdır. Esas adı yenilmez, şefaatçi anlamlarına gelen Ajita'dır. Budist inancına göre Maytreya, şu anda "Devalar Âlemi"nde "Tusita Cenneti"ndedir. Gelecekte ise Ketumati kentinin kralı Sankha'nın başrahibi olan Brahmayu/Subrahma ve karısı Brahmavati'nin çocuğu olarak dünyaya gelecektir.³¹⁵

Budist inancına göre dünya her geçen gün kötüye gitmektedir. Bu kötüye gidiş o kadar ilerleyecektir ki ahlak tamamen yozlaşacak; dünyanın her tarafı hırs, öfke, cahillik ve sapıklıkla dolacaktır. İnsanların anne-babalarına da din adamlarına da saygısı kalmayacaktır. Rahip olmak isteyen kimse kalmayacak ve kutsal metinlerin manası kaybolacaktır. Sosyal ve dini hayatta bozulmalar başlayınca tabiatın düzeni de bozulacak ve yağmurlar yağmayıp ekinler büyümeyecektir. İnsanların ömürleri kısalacak ve aralarında genel bir düşmanlık olacaktır. Dünyada yedi gün süren bir savaş olacak, insanlar birbirlerini hayvanlar gibi boğazlayacak, kalanlar dağlara çekilecek ve hayatlarını yabani bitki ve ağaçlarla sürdürecektir.³¹⁶ Dünyanın tamamen kötüleştiği bu dönemlerde Mehdi Maytreya gelecek ve bunlara son verecektir.

Maytreya'nın gelişi hakkında Budist kaynaklardaki rivayetler çelişkilidir. Bir rivayete göre mehdinin dünyaya gelişi Buda'nın nirvanaya ulaşmasından beş bin yıl

*yeryüzüne gelen ilk Buda değilim, son da olmayacağım. Zaman içinde dünyaya başka bir buda gelecek. Bu kişi kutsal, tam anlamıyla aydınlatılmış ve davranışları hikmet dolu bir kişidir. Hayırlı, kâinatı bilen ve eşi olmayan bir önderdir. Meleklerin ve ölümlülerin efendisidir. Size, benim de öğrettiğim ebedi hakikati açıklayacaktır. Dinini ve amacını bildirecektir. Benim şimdi ilan ettiğim şekilde en mükemmel ve saf dinî hayatı ilan edecektir. Onun şakirtlerinin sayısı binlerce olacaktır. Oysa benimki yüzlercedir. Ananda sordu: Onu nasıl bileceğiz? Mukaddes kişi cevapladı: O Maitreya olarak bilinecek..." A. H. Viyarthi, U. Ali, **Doğu Kutsal Metinlerinde Hz. Muhammed**, Çev. Kemal Karataş, İnsan Yay. İstanbul 1997, s. 91-92'den; Harman, "Beklenen Kurtarıcı İnançının İslam Öncesi Dinî Arka Planı", **Beklenen Kurtarıcı İnanç**, s. 46.*

³¹⁴ Rivayet göre geleceği düşünülen bu kurtarıcı bizzat Buda tarafından müjdelendi. Maytreya kelimesinin burada geçen manalarından hareketle bazı İslam âlimleri Buda tarafından müjdelenen bu kurtarıcının Hz. Muhammed olduğu görüşünü savunmaktadırlar. Bkz. Ekrem Sarıkçıoğlu, "Buda Dininde Mehdi İnanç ve Buda'dan Bir Rivayet", **AÜİİFD**, S. 4, 1980, s. 77; Mehmet Aydın, "Beşairü'n-Nübüvve", **DİA**, TDV Yay. c. 5, İstanbul 1992, s. 550; Gündüz, **Din ve İnanç Sözlüğü**, s. 243.

³¹⁵ Küçük, Tümer, Küçük, **Dinler Tarihi**, s. 293.

³¹⁶ Sarıkçıoğlu, "Buda Dininde Mehdi İnanç ve Buda'dan Bir Rivayet", s. 78.

sonra (M.S. 4457) olacaktır. Bir başka rivayete göre Maytreya, dünyanın tekrar iyiye gitmesinden ve insanların ömrünün 80.000 veya 84.000 yıla yükselmesinden sonra dünyaya gelecektir ki Budistlerin hesaplarına göre bu, Buda Sakyamuni'den 5.670.000.000 yıl sonra olmaktadır. Maytreya'nın dünyadaki ömrü 60.000 veya 84.000³¹⁷ yıl olacaktır. Bu süre zarfında vazifesini yapacaktır. Onun devrinde yeryüzünde bolluk ve bereket artacak, yağmurlar yağacak ve su kaynakları bolluşacaktır. Nehirlerin ve kaynakların suları hastalıklara şifa olacaktır. Kurtarıcının yaşayacağı şehir olan Ketumati, güzel kokulu Lotus çiçekleriyle dolacak, şehrin girişinde dilek çiçekleri olacak ve herkese dilediği şeyleri vereceklerdir. Yine şehrin ortasında da bir dilek ağacı yükselecek ve insanların isteğine göre her şeyi verecektir.³¹⁸

Budistlere göre Maytreya, kâmil bir aydınlatıcı, sonsuz bir merhamet sahibi, ilimlerin ve doğru yolların tamamının bilgisine sahip bir Buda'dır. O, sadece insanların değil Tanrıların da kurtarıcısıdır. Onun vücudunda 32 esas ve pek çok işaret vardır. Mükemmel bir güzelliğe sahiptir. Cildi altın rengindedir ve vücudu etrafa ışık saçmaktadır. Buda gibi refah içinde büyüyecek ve insanlara Budizm'in dört kutsal hakikatini ilan edecektir.

Onun hayatının dönemleri Buda'nınki ile benzer olarak geçecektir. Buda nasıl ki siyasi faaliyetlerle uğraşmadıysa Maytreya da uğraşmayacaktır. Bu faaliyetleri onun yerine dönemin kralı Sankha ve çocukları gerçekleştirecektir. Bunlar ülkenin düşmanlarıyla savaşıp onları yok edecektir. Onun döneminde ülkeye adalet ve barış hâkim olacak, ülke zenginlik ve ihtişamla dolacaktır. Maytreya inzivaya çekilecek bu inzivadan sonra önce kendisi hakikate kavuşacak sonra da insanlara bu hakikatleri tebliğ edecektir ki bu hakikatler sadaka vermek, ahlakî kurallara uymak, tefekkür, mukaddes şeylere saygı göstermek, dünyaya sırt çevirmek gibi davranışlardır. O, tebliğiyle milyarlarca insanın hidayete kavuşmasını sağlayacaktır. Onun merhameti sadece döneminin insanlarıyla sınırlı kalmayacak daha önce cehenneme gitmiş

³¹⁷ Budistlerin zaman tasavvuru Hinduların zaman tasavvuruna benzemektedir. Onlara göre Maytreya'dan sonra öğreti 60.000 veya 80.000 yıl daha yaşayacak, sonrasında devirler yavaş yavaş bozulacak, öğreti eksilecek ve bu durum Kali Yuga'da zirveye ulaşacaktır. Zamanın bu şekilde iyilikten kötülüğe, kötülükten iyiliğe doğru periyodik akışı ebediyen sürüp gidecektir. Sarıkçıoğlu, **Dinlerde Mehdi Tasavvurları**, s. 36.

³¹⁸ Sarıkçıoğlu, "Buda Dininde Mehdi İnancı ve Buda'dan Bir Rivayet", s. 79.

varlıkları da kapsayacak ve onların ızdıraplarına da çözüm bularak onları cehennemden kurtaracaktır. Hatta Budistlerin en büyük düşmanı olarak kabul edilen Mara'yı bile imana getirip Budizm'in hizmetine sokacaktır.³¹⁹

Gelecek olan kurtarıcı ile ilgili bu inançlar Budist mesihçiliği ya da mehdiliği olarak Budist ülkelerde mühim bir mevzu olmuştur. Tibet ve Moğolistan dağlarındaki kayalara "Gel Maitreya, gel" yazısı kazınmıştır. Buda'nın kendisi de dini kemale erdiremediğini, kendisinden sonra âlemlere rahmet (Metteya) bir kimsenin gelip dini tamamlayacağını belirtmiştir.³²⁰ Bu sebeple Budistler Siddharta Gautama'nın tamamlanmamış öğretilerini tamamlayacak yeni bir Buda ve kurtarıcının (Maytreya) geleceğine inanmış ve bu onlar için bir kurtuluş ümidi olmuştur.

2.2.3. Antik Mısır'da Kurtarıcı Şahsiyet

Antik Mısır'da Tanrı tarafından gönderileceğine inanılan kurtarıcıya (mehdi) Ameni adı verilmektedir.³²¹ Ameni'nin, ülkenin kötüye gittiği bir dönemde ortaya çıkacağına, ülkeyi ve insanları kurtaracağına inanılmaktadır.

Eski Mısır inancına göre Ameni gelmeden önceki dönemde Nil nehri kuruyacak ve insanlar nehri yürüyerek geçecektir. Göller, içindeki her şeyle birlikte kaybolacaktır. Sosyal felaketler çoğalacak, ülke bedeviler ve Asyalılar tarafından istila edilecek, her tarafta kargaşa çıkacak ve hiç kimse birbirini tanımayacaktır. Herkes sadece kendisini düşünecektir. İnsanlar babalarına düşman ve kardeşlerine muhalif olacaktır. Ölenlere kimse merhamet etmeyecektir. Güneş insanlardan uzaklaşacak, günde bir saat kendini gösterecek ve kimse öğle vakti olduğunu fark edemeyecektir.

322

Mehdi Ameni Yukarı Mısır'da Hn-hn'da dünyaya gelecektir. O, kendisine Memphis'i başkent seçecek ve saltanatını Mısır'da sürecektir. Onun döneminde şehir refah ve mutlulukla dolacaktır.³²³ Yukarı Mısır ile Aşağı Mısır'ı birleştirecek ve

³¹⁹ Sarıkçıoğlu, "Buda Dininde Mehdi İnanıcı ve Buda'dan Bir Rivayet", s. 80-82; Küçük, Tümer, Küçük, **Dinler Tarihi**, s. 293-294.

³²⁰ Küçük, Tümer, Küçük, **Dinler Tarihi**, s. 294.

³²¹ Gündüz, **Din ve inanç Sözlüğü**, s. 29.

³²² Sarıkçıoğlu, **Dinlerde Mehdi Tasavvurları**, s. 27.

³²³ Sarıkçıoğlu, **Dinlerde Mehdi Tasavvurları**, s. 52.

Mısır'a göz diken Asyalılar ile Libyalıları yok edecektir. Hâkimiyetini etrafındakilere öyle kabul ettirecek ki kimse saldırma cesaretinde bulunamayacaktır. Kalelerde asker olmayacak ve çeşmeler açık bulunacaktır.³²⁴ Yağmurlar yağacak, Nil Nehri'nin suları yükselecek, güneş ve ay yeniden parlayacak, her taraftan mahsul fişkiracaktır. Ameni ülkede adaleti sağlayacak ve zulmü ortadan kaldıracaktır. Ülkeye barış ve sükûnet hâkim olacak, sığırlar tarlalarda çobansız dolaşacak ve ülkede üzüntülü kimse kalmayacaktır. Ameni Mısır'da bozulan düzeni yeniden tesis edecektir.³²⁵ Mehdi'nin gelişi ile ülkede huzurlu bir hayat başlayacaktır. Önceki dönemde görülen bütün kötü hadiseler de sona erecektir.

2.2.4. Yahudilikte Mesih İnancı

Mesih inancı denince akla ilk gelen dinlerden biri Yahudiliktir. Çünkü Mesih akidesi Yahudiliğin vazgeçilmez inanışları arasındadır ve tıpkı Mehdi gibi beklenen kurtarıcıya verilen bir sıfattır.

Kelime anlamı yağla mesh edilmiş olan Mesih (İbranice Maşiah, Aramice Meşia)³²⁶ kavramı başlangıçta peygamber veya kohen³²⁷ tarafından yağlanmak (kutsanmak) suretiyle görevlendirilen veya doğrudan Tanrı tarafından görev verilen kral, kohen ya da başkohen gibi şahıslar için kullanılmış, daha sonra uhrevî manada kurtarıcı Mesih şekline dönüşmüştür.³²⁸

Kitab-ı Mukaddesteki anlamına bakıldığında Mesih kelimesi genel olarak “kutsal” anlamına gelmekte ve mukaddes bir yetkiye sahip olan tüm insanlar, krallar ve peygamberler için kullanılmaktadır. Özel olarak ise günü geldiğinde yeryüzüne inerek İsrailoğullarını kurtaracak, bozulan düzeni yeniden tesis edecek ve dünyayı adaletle dolduracak olan “ilahî bir elçiye” işaret etmektedir. Yahudilik inancına göre

³²⁴ Sarıkçıoğlu, **Dinlerde Mehdi Tasavvurları**, s. 78.

³²⁵ Sarıkçıoğlu, **Dinlerde Mehdi Tasavvurları**, s. 42, 82.

³²⁶ Meşiah kelimesi ilk defa Kitab-ı Mukaddes'in bölümlerinden olan Levililerde (4/3-5) geçmektedir. Bu kelime Tevrat'ta dört, Neviim'de yirmi, Ketubim'de on dört olmak üzere toplamda otuz sekiz defa geçmektedir. Jacques Waardenburg, “Mesih”, **DİA**, TDV Yay. c. 29, İstanbul 2004, s. 306.

³²⁷ Kohen, Yahudilikte Levililer sınıfından olan din adamı, rahip için kullanılan bir kelimedir. Gündüz, **Din ve inanç Sözlüğü**, s. 221.

³²⁸ Ömer Faruk Harman, “Yahudilik (İnanç Esasları)”, **DİA**, TDV Yay. c. 43, İstanbul 2013, s. 205.

kendilerini kurtarmak üzere gelecek olan bu elçi, Allah tarafından Davud soyundan gönderilecektir.³²⁹

Bazı kaynaklarda gelecek olan bu Mesih'in İlyas (İlya) peygamber olduğu söylenmektedir. İlyas peygamberin aslında ölmediği, göğe yükseltildiği, ahir zamanda hak ve adaleti yeniden tesis etmek üzere dünyaya geri geleceğine inanılmaktadır.³³⁰ İlyas peygamberin beklenen Mesih olduğunu rivayet edenlerin yanı sıra onun, Mesih gelmeden önce Mesih'in bir habercisi olarak geleceği de rivayet edilmektedir. Yahudi inancına göre İlya, Mesih gelmeden üç gün önce Filistin dağlarında zuhur edecek ve Mesih'i müjdeleyecektir. Mesih geldiğinde ona hizmet edecek ve Yahudilerin aile hayatlarını düzenleyip dinî ve şer'î meseleleri halledecektir. Ayrıca İlya, kudret helvasını, kutsal mesh yağını, kutsal suyu ve Harun'un değneğini de geri getirecektir.³³¹

Yahudi amentüsünün temel unsurlarından biri olan Mesih telakkisi gerek Eski Ahit'te (Tevrat) bulunan ve muhtelif kişiler tarafından ileride gelecek bir kurtarıcı müjdesine gerekse Yahudilerin seçilmiş halk oldukları inancı ve bu inançla çelişen birtakım tarihi olaylara bağlı olarak oluşmuştur.³³²

İsrailoğulları tarihte yaşadıkları Babil sürgünü, Süleyman mabedinin yıkılması gibi olayları Tanrı'nın kendilerine vermiş olduğu bir ceza olarak görürler. Ancak bu cezanın bir gün biteceğine ve kendilerini esaretten ve sürgünden kurtarıp "Arz-ı Mev'ud"a tekrardan kavuşturacak ve "Mabed"i tekrardan kuracak bir kurtarıcının geleceğine inanırlar. Onlara göre yeniden dirilme vakti gelmeden evvel İsrailoğulları, kendilerine gönderilecek bir Mesih sayesinde sürgünden kurtulacaktır. Yahudiler, Tanrı'nın adil olduğunu dolayısıyla günahlarından ötürü ülkelerinden ve bağımsızlıklarından mahrum edilmek suretiyle verilen cezanın bir gün sona erdirilmesi gerektiğini savunurlar. Onlar bu inancın akla da aykırı olmadığını, Mesih'in gelip Yeruşalim'i düşmanlarından temizleyeceğini, kavmi ile oraya yerleşeceğini, Mabed'i

³²⁹ Küçük, Tümer, Küçük, **Dinler Tarihi**, s. 341.

³³⁰ Avni İlhan, **Mehdilik**, Beyan Yay. İstanbul 1993, s. 48; Emin, **Fecrü'l-İslam**, s. 387; Fığlalı, "Mesih ve Mehdi İnancı Üzerine", s. 199.

³³¹ Küçük, **Dönmeler Tarihi**, s. 161.

³³² Waardenburg, "Mesih", s. 306.

yeniden inşa edeceğini ve bütün İsraililere peygamberlik nuru ihsan edileceğini ileri sürerler.³³³

İsa b. Meryem'in İsrailoğulları içinden çıkmış bir peygamber olmasına rağmen İsrailoğullarını buldukları esaretten kurtarıp Mabedi yeniden inşa etme faaliyetleri yerine yumuşak davranması, sevgi ve adaleti aşılama çalışması İsrailoğulları'nın onu Mesih olarak tanımamalarına, dolayısıyla yeniden kendilerini kurtaracak bir Mesih beklentisi içine girmelerine sebep olmuştur. Onlar gerçek Mesih'in, Davud oğlu Mesih olduğuna fakat ondan evvel Yusuf oğlu Mesih'in geleceğine inanmaktadırlar. O, İsrailoğullarını etrafına toplayıp Yeruslüm'e (Kudüs) yürüyecek ve düşmanları yendikten sonra Mabet ibadetini yeniden kuracak ve hâkimiyeti sağlayacaktır. Bunun üzerine bazılarına göre Armilus bazılarına göre Ye'cüc ve Me'cüc, yardımcılıyla Kudüs önlerine gelip onunla savaşacak ve onu öldürecek. Cesedi de bazılarına göre Mesih gelene kadar melekler tarafından saklanacaktır.³³⁴

Davud soyundan geleceğine inanılan Mesih Yahudilerce dünya tarihinin sonunda İsrail'in düşmanlarını yenmek suretiyle İsrailoğullarını kutsal topraklara döndürecek, ardından mabeti inşa edip İsrail'i Tevrat'a göre yönetecek ve Tanrı krallığını kuracak olan bir savaşçı, öğretmen ve peygamber kimliklerini de taşıyan eskatolojik bir kral olarak tasavvur edilmektedir.³³⁵ Böylece Mesih inancı Yahudiler için gelecekle ilgili bir kurtuluş ümidi olmaktadır.

Diğer dinlerde olduğu gibi Yahudilikte de Mesih gelmeden önce birtakım olayların gerçekleşeceğine inanılmaktadır. Onlara göre zaman ilerledikçe dinsizlik ve ahlaksızlık artacak, insanlarda utanma ve saygı duyguları azalacaktır. Doğal ve sosyal felaketler birbiri ardınca gelecektir. İnsanlar savaş ve hastalıklarla sarılacak, topraklar verimsizleşip ülkeler çöl haline gelecektir. Yahudilerce mukaddes olarak kabul edilen Kudüs harabeye dönecek ve sürüler için otlak yeri haline gelecektir. Mesih'in gelme vakti yaklaştığı zaman güneş kararacak, Ürdün nehrinde sular kana dönüşecek ve bir dünya savaşı meydana gelecektir. Hahamlara göre Mesih M.S. 240 ya da 471 senesinde gelecek ve 400 yıl saltanat sürecektir. Ancak bu senenin 2000 yıl süreceğini

³³³ Fırlalı, "Mesih ve Mehdi İnancı Üzerine", s. 180-181.

³³⁴ Fırlalı, "Mesih ve Mehdi İnancı Üzerine" s. 181-182.

³³⁵ Baki Adam, "Yahudilik", **Yaşayan Dünya Dinleri**, (205-275), DİB Yay. Ankara 2010, s. 259.

söyleyenler olduğu gibi 70 veya 40 yıl süreceğine inanlar da vardır. Mesih'in gelmesi beklenen günde ise çöllerden sular fışkıracak ve çöller cennet bahçelerine dönüşecektir. Ay ışığı güneş ışığı kadar parlak olacak ve güneş ışığı şimdikinden yedi kat daha fazla olacaktır. Ağaçlar sürekli meyve verecek, yeryüzünde vahşi hayvan kalmayacak, aslanla kuzu dost olacaktır.

Mesih geldiği zaman Tanrı Evini (Mabedi) Kudüs'te Siyon tepesi üstünde kuracak; Kudüs ilahi rahmet sonucu bir sahil şehri olacak ve etrafını 12 kapısı bulunan ateşten bir sur kuşatacaktır. Dağılmış olan cemaat burada toplanacaktır. Mesih Betlehem'de doğacak ve doğumunu Mikail ilan edecektir. Mesih, Tanrı'nın dünyadaki vekili olarak yeryüzündeki bütün insanlara hâkimiyet kuracaktır. Bir dünya lideri olarak Yahudilere Tanrı'nın merhametini, diğer insanlara ise lanetini ulaştıracaktır. Mesih, Davud tahtından adil bir hükümdar olarak ülkeyi idare edecek, Romayı fethedecek, Mısırlıları ve Arapları vergiye bağlayarak ülkesini Tanrı'nın kanunlarına göre yönetecektir. Onun sayesinde bütün insanlar barış ve refah içerisinde yaşayacaktır. Bütün milletlere Tevrat'ı öğretecektir. Dünyadan harbi kaldıracak, kılıç ve mızrağı zirai aletlere dönüştürecektir. Yeryüzünde mutsuz kimse kalmayacaktır. Kudüs'ü kuşatan Ye'cüc ve Me'cüc de hastalık, ateş ve dolu ile imha edilip leşleri vahşi hayvanlara temizletilecektir.

Mesih'in hâkimiyeti dünyanın altıncı bin yılında³³⁶ bitecek ve yeryüzünde hiçbir canlı kalmayacaktır. Dünyanın Yedinci bin yılında ise kıyamet kopacak ve insanlar haşır ve hesap günü için yeniden diriltilecektir.³³⁷

Yahudiler için Mesih akidesi geçmişte yaşadıkları acıların bir bedeli gibidir. Geçmişte yaşadıkları olumsuzluklar, başka milletlerin boyunduruğunda yaşamak zorunda kalmaları onları Tanrının krallığını kuracak bir kurtarıcı beklentisi içine

³³⁶ Yahudi âlimlerine göre bir hafta yedi gün olduğu gibi dünyanın ömrü de her günü bin sene olan yedi gündür. Bu günlerden altı gün çalışma yedinci gün ise dinlenme günüdür. Aynı şekilde dünyanın ilk altı bin yılı dinamik iken, yedinci bin yılı sakin geçecektir. Zira insanların dönemi altı bin yıldır. Kalan yedinci bin yıl ise sabatın (cumartesinin) karşılığıdır ve o Rabbin yılıdır. Eliyyahu ekolüne göre dünyanın ömrü olan altı bin yılın ilk iki bin yılı *karışıklık devri*, ikinci iki bin yılı *hikmet ve şeriat devri*, üçüncü iki bin yılı ise *Mesih devridir*. Dünyanın ömrü 4250 seneden az olmayacak ve sonunda Mesih gelecektir. Sarıkçıoğlu, **Dinlerde Mehdi Tasavvurları**, s. 21.

³³⁷ Sarıkçıoğlu, **Başlangıçtan Günümüze Dinler Tarihi**, s. 240-241.

sürüklemiştir. Bu nedenle daima bir kurtarıcının gelip düşmanlarını cezalandıracağı ve kendilerini zafere ulaştıracağı günü beklemişlerdir.

2.2.5. Hıristiyanlıkta Mesih İnancı

Mesih inancına sahip olan semavi dinlerden biri de Hıristiyanlıktır. İlk Hıristiyanlar Yahudilerin Mesih ile ilgili fikirlerinin birçoğunu alıp Hz. İsa'ya uygulamış ve Hz. İsa, Yeni Ahitte (İncilde) Yahudi toplumundaki Mesih beklentilerinin gerçekleşmesi şeklinde tanımlanmıştır. Havariler döneminde ise Mesih Hz. İsa'nın adı olmuştur. Yeni Ahit'e göre her ne kadar Hz. İsa kendisini Mesih olarak tanıtmamışsa da bu kendiliğinden gelişen bir olgudur. Onun gerek sözleri gerekse mucize ve uygulamaları çevresindekiler tarafından Mesih olarak algılanmasını sağlamıştır. Hz. İsa'nın beklenen Mesih olarak algılanmasındaki en büyük etken ise Havarilerin onun ölümünden sonraki inanç ve telakkileri olmuştur.³³⁸ Onlara göre İsa Mesih'in geleceği Tevrat'ta açık bir şekilde yazılmıştı ancak Yahudiler bu metinleri değiştirerek onu tasdik etmekten kaçınmışlardır. Hz. İsa Yahudiler tarafından şikâyet edilince, Romalılar onu çarmıha germiş ve insanların günahları için orada ölmüştür. Gömüldükten üç gün sonra yeniden dirilmiş; havarileriyle görüşüp yemek yemiş ve nihayet Tanrı'nın katına çıkıp onun sağına yerleşmiştir.³³⁹ Bu inanç daha sonra bütün Hıristiyanlar tarafından benimsenmiştir.

Hıristiyanlarca Hz. İsa yeniden diriltildikten sonra Tanrı katına yükseltildiği için mesihlik görevini tamamlamadan dünyadan ayrılmıştır. Bu sebeple o yeniden geri dönecek ve "Tanrısal Mesih" devletini kuracaktır. İlk zamanlarda dönüş günlük olarak beklenirken zaman içerisinde yerini haftalık bekleyişe ve pazar gününe bırakmıştır. Daha sonra üzerinden asırların geçmesiyle bu bekleyiş yerini her sene bilinmeyen bir paskalya bayramına bırakmıştır. Büyük kiliseler söz konusu paskalyanın vaktini Allah'a bırakırken yeni dini akımlar, İsa Mesih'in geri geleceği gün hakkında yakın zaman kehanetlerinde bulunmuşlardır.³⁴⁰

Hıristiyanlara göre İsa Mesih'in gelişi ile birlikte peygamberlerin bildirdiklerinin gerçekleşmesi, kötülüklerin yerini iyiliklerin alması, adaletin hâkim

³³⁸ Waardenburg, "Mesih", s. 307-308.

³³⁹ Fırlı, "Mesih ve Mehdi İnancı Üzerine", s. 182.

³⁴⁰ Sarıkçıoğlu, **Başlangıçtan Günümüze Dinler Tarihi**, s. 264.

olması, kurt ile kuzunun beraber otlaması ve özlenen düzenin kurulması sağlanacaktır. Özlenen yeni düzen, İsa Mesih'in ikinci defa gelişi ile gerçekleşecektir. Ancak bu ikinci defa gelişin muhtevası hakkında Hıristiyanlar arasında görüş birliği yoktur. Bir kısmına göre o kişisel ve görünür tarzda gelecekken diğer bir kısma göre onun gelişi bedensel formda gerçekleşmeyecektir.

Hıristiyan inancına göre İsa Mesih yeryüzüne geldiğinde Bin yıllık (Milenyum) “Tanrı Krallığı” kuracak, ölümler diriltilecek ve Tanrı'nın bütün düşmanları yok edilinceye kadar hüküm sürecektir.³⁴¹ Mesih'in geldiği günde gündüz karanlık olacak, gece ise hava aydınlık olacaktır. Yine aynı gün hiç beklenmeyen bir soğuk, arkasından beklenmeyen bir sıcaklık meydana gelecektir. Onun beklenen devri açmasıyla birlikte Hıristiyanlıktan nasibi olmayan kişiler ölecektir.³⁴² Hıristiyanlarca İsa Mesih'in faaliyet alanları Betlehem, Galile ve Kudüs olduğu için yeniden dönüşü de bu bölgede olacak ve Tanrısal krallığı Yahudilerde olduğu gibi Kudüs'te kuracaktır.³⁴³ Hıristiyanlara göre Mesih'in düşmanı Deccal'dir ancak bu Deccal bir şahıs olmaktan ziyade İsa'ya muhalefet eden herkesi ihtiva etmektedir. Onun gelecekteki düşmanları şeytanın hizmetkârları olarak kabul edilen dünyevi hükümdarlar ve hayvanlardır. Bunlar Mesih'in yardımcıları olan melekler tarafından yok edilecektir. Mesih'in saltanatı bin yıl sürecek, bu saltanat süresince şeytan bir melek tarafından hapsedilecek ve insanları aldatmasına mani olunacaktır. Bin yıllık hâkimiyetin ardından şeytan bağlarından kurtularak serbest kalacaktır. Şeytan yeniden taraftarlar kazanıp onlarla Kudüs'ü kuşatacaktır. Ancak dünyanın süresi dolduğu için Tanrı şeytanın askerlerini imha edecek ve şeytanı da ateşe atıp yok edecektir.³⁴⁴ Dünyanın sona ermesiyle umumi haşır ve hesap günü başlayacaktır.

Hıristiyanlar Mesih'in ikinci defa gerçekleşecek olan gelişini büyük bir özlemlerle beklemektedirler. Onun gelişinin daha çabuk gerçekleşmesi için Evharistiya ayininde “Gel Ya Rab” diye dua ederler.³⁴⁵

³⁴¹ Küçük, Tümer, Küçük, **Dinler Tarihi**, s. 418-419.

³⁴² Sarıkçıoğlu, **Dinlerde Mehdi Tasavvurları**, s. 33.

³⁴³ Sarıkçıoğlu, **Dinlerde Mehdi Tasavvurları**, s. 53.

³⁴⁴ Sarıkçıoğlu, **Dinlerde Mehdi Tasavvurları**, s. 93

³⁴⁵ Harman, “Beklenen Kurtarıcı İnançının İslam Öncesi Dinî Arka Planı”, **Beklenen Kurtarıcı İnanıcı**, s. 53.

2.2.6. Sâbiîlikte Mesih İnancı

Sâbiîlikte³⁴⁶ de diğerk dinlerde olduğu gibi Sâbiî geleneğe göre şekillenen bir mehdi tasavvuru bulunmaktadır. Sâbiîlere göre dñyanın ömrñ Hz. Âdem'in yaratılışından kıyamete kadar 480.000 sene olarak hesaplanır. Bu süre dört devre ayrılır.³⁴⁷ İçinde bulunduğumuz dönem dördñncñ ve son dönemdir. Bu devrin son 2000 senesi (bu dönem Hz. Nuh'tan 6000 sene sonra Kudñs'ñn kuruluşu ile başlayarak dñyanın sonuna kadar sürecek olan süredir) dñyanın sonu olan ahir zamanı temsil etmektedir. Sâbiî inancına göre 2000 yıllık bu son dönem kötñlñđñ, fitnenin, savaşların, zulñm ve baskıların (Sâbiîlere karşı) arttığı bir devirdir. Bu dönemde Sâbiîlere karşı sistematik bir işkence, ardından büyük bir katliam yapılacaktır. Katliamdan kurtulanlar başka bölgelere yerleşecek ancak çok kısa süren rahatlık dönemleri hariç sürekli yeni yeni işkencelere ve zulñmlere maruz kalacaklardır. Böylece zaman sürekli kötñlerin lehine iyilerin (Sâbiîlerin) aleyhine işleyecektir. Tüm bunların yanında tabiatın dengesi ve yeryñzñnñn nizamı bozulacak, sular yeryñzñnden çekilip kuraklık başlayacak ve şiddetli rñzgârlar görñlecektir. İnsanlar hızla çoğalmaya başlayacak, nüfus artacak ve asker sayısında hızlı bir artış yaşanacaktır. Yeryñzñnde kıtlık baş gösterecek, dolu ve yıldırım gibi doğal afetler çoğalacaktır. Bu arada insanlara dñyanın sonunun yaklaştığıyla ilgili bir ses, bir işaret ulaşacaktır.

Dñyanın sonuna doğru bir savaş meydana gelecek ve insanların çoğu bu savaşta ölecektir. Bu zamanda yalancı bir Mesih ortaya çıkacak ve dñnyaya hâkim olacaktır. Bundan sonra yeryñzñndeki bela ve felaketler daha da artacak, salgın hastalıklarda da bir artış görñlecektir. Ahir zamanda hem fiziki hem de ahlaki bir çöküş yaşanacaktır. Bu dönemde bir yandan ahlaki yapı ve sosyal düzen bozulup çökerken

³⁴⁶ Sâbiîlik, M.Ö. son iki yñzyıl içerisinde Filistin-Ürdñn bölgesinde bulunan heterodoks Yahudi akımlarından Nasuralar ekolñ içerisinde filizlenmiştir. Sâbiîler kutsal kitaplarında atalarından Nasuralar olarak bahsetmiş ve onların Yahudilerle olan mñcadelelerini anlatmıştır. Bu yñzden onlar Arap komşuları tarafından Sâbiî olarak isimlendirilmelerine rağmen gerek kutsal kitaplarında gerekse kendi aralarında bu ismi kullanmazlar. Onlar kendilerini **Mandenler** (arifler, bilenler) veya **Nasuralar** (kutsal öğretileri koruyup gözetenler) olarak adlandırmaktadırlar. Gñndñz, **Din ve inanç Sözlñđñ**, s. 326.

³⁴⁷ İlk dönem Hz. Adem ile başlar ve 216.000 yıl sürer. Bu dönem insanlığın kılıç ve hastalık tarafından yok edilmesi ile devam eder ve sadece bir çift insanın hayatta kalması ile son bulur. İkinci dönem 156.000 yıl sürer ve insanlığın ateş ile yok edilmesi sonucu yine bir çift insanın kalmasıyla son bulur. Üçñncñ dönem 1000 yıl sürer ve bu dönemde insanlığın su ile yok edilmesi sonucu sadece "Nuh" ve ailesinin hayatta kalmasıyla son bulur. Dördñncñ dönem ise 8000 yıl sürecek ve Nuh ile başlayıp kıyamete kadar sürecek olan dönemdir. Kñçñk, Tñmer, Kñçñk, **Dinler Tarihi**, s. 187.

diğer yandan doğal yapı ve tabii denge bozulacak ve her şey ters yüz olacaktır. Görülen bu felaket ve ahlaki bozulmaların artması dünyanın sonunun yaklaştığının habercisi olmakla birlikte ahir zamanın sonlarına doğru dünyanın sonunun yaklaştığını açıkça gösteren bazı işaretler de görülecektir. Gökyüzünden bir yıldız kayarak okyanusa düşecek, yedi denizde sular kırmızı akacak ve bu sulardan içen kadınlar kısır kalıp akıllarını oynatacak, nihayetinde büyük bir fırtına çıkıp her tarafı toz kaplayacaktır. Bu işaretlerden sonra ahir zaman kahramanı veya mehdi olarak ifade edilen “Praşai Siva” ortaya çıkacaktır.

Kral Burzin’in oğlu Kral Praşai Siva geldiğinde yeryüzüne hâkim olacaktır. İsmi anlamı son savaşçı veya son kral olan bu kral, yeryüzünde altın bir devir başlatacaktır. Onun döneminde ahlaki ve fiziki her türlü kötülük son bulacak, yeryüzüne adalet ve mutluluk hâkim olacaktır. Kendisinden önce görülen ahlaksızlık, zulüm ve düzensizlik gibi şeyler onun döneminde ortadan kalkacak, tabii âlemde de her şey iyi ve güzel olacak hatta kış hiç olmayacaktır.

Mehdinin hükümdarlığı dünyanın sonuna kadar (kıyamete) devam edecektir. Dünyanın sonu geldiğinde yeryüzünde vaftiz için kullanılan ve ilâhî ışık âleminden getirildiğine inanılan Yardna (Hayat suyu veya yaşayan su) adı verilen vaftiz suyu yeryüzünden çekilecek ve bu suyun yerine okyanuslardan kaynaklanan yeşil su akacaktır. Yeşil suyun yaydığı koku havayı zehirleyecek ve bu kokunun yayıldığı havayı teneffüs eden ruhlar bedenlerinden ayrılacaktır. Böylece yeryüzündeki herkes öldürülecek ve tüm hayat son bulacaktır.³⁴⁸

2.2.7. Kadim Din, Kültür ve Medeniyetlerdeki Kurtarıcı Şahsiyet/Mehdi Tasavvurlarının İmamet Nazariyesiyle Mukayesesi

Yukarıda bahsi geçen inanç ve kültürlerde olduğu gibi birçok toplumda ahlaki çöküşün yaşandığı, kötülüklerin ve zulmün arttığı dönemlerde bir kurtarıcı (mehdi) beklentisi daima var olmuştur. Daha çok ezilen kitleler arasında ortaya çıkan kurtarıcı düşüncesi toplumlara göre birtakım yönleriyle benzerlik gösterirken bazı yönleriyle

³⁴⁸ Şinasi Gündüz, **Son Gnostikler-Sâbiüler (İnanç Esasları ve İbadetleri)**, Vadi Yay. Ankara 1995, s. 123-129; Sarıkçıoğlu, **Başlangıçtan Günümüze Dinler Tarihi**, s. 124-12; Küçük, Tümer, Küçük, **Dinler Tarihi**, s. 187-188.

ise farklılık arz etmektedir. Burada farklı kültürlerdeki kurtarıcı tasavvurlarının imamet nazariyesi ile mukayesesi yapılacaktır.

2.2.7.1. Soy ve İsimlendirilme

Dinlerde gelmesi beklenen kurtarıcı, genellikle bağlı olduğu dinin kurucusunun soyundandır. Mehdi, mensup olduğu dinin kurucusunun özelliklerini kendisinde barındırır ve soyu, onun soyuna dayandırılır. Zerdüştlükte beklenen kurtarıcı olan Saoşyant'ın, Zerdüştlük dininin kurucusu olan Zerdüş'tün soyundan geleceğine inanılmaktadır. Yahudilikteki Mesih inancına göre ise bozulan düzeni yeniden tesis etmek üzere gelecek olan Mesih, Davud soyundan olacaktır.³⁴⁹ Şia'ya bakıldığında ise gelmesi beklenen mehdinin İslam dininin Peygamberi olan Hz. Muhammed'in soyundan olacağı görülmektedir.³⁵⁰ Gelecek olan bu mehdinin kimliği firkalara göre³⁵¹ farklılık gösterse de soyu, çoğu zaman kızı Fatıma vasıtasıyla Hz. Muhammed'e dayandırılmaktadır.

Beklenen kurtarıcıya verilen isimlere gelince, bu isimler buldukları coğrafyalardaki din ve kültürler göre değişiklik göstermektedir. Her dinin ve kültürün kendi yapısına göre isimlendirmeler yapılmaktadır. Önceki dinlerde görülen Mesih, Mehdi, Saoşyant, Kalki, Ameni, Maytreya, Praşai Siva gibi kullanımların tamamı beklenen kurtarıcıyı ifade etmek için kullanılan terimlerdir. İmâmiyye Şîası (Oniki İmamcı Şîilik)'na göre ise mehdi³⁵² olarak geri gelmesi beklenen kişi Hasan el-Askerî'nin gaybete giren oğlu Muhammed'dir. İmamîler tarafından on ikinci imam olarak kabul edilen Muhammed b. Hasan için el-Mehdi el-Kaim, Sahibu'z-Zaman, el-

³⁴⁹ Sarıkçıoğlu, **Mehdi**, s. 370.

³⁵⁰ Fırlı, "Mesih ve Mehdi İnanıcı Üzerine", s. 20; Selman Kuzu, **Mehdi Deccal Mesih**, Merkur Yay. İstanbul 2001, s. 91; İlhan, **Mehdilik**, s. 8; Sarıkçıoğlu, **Dinlerde Mehdi Tasavvurları**, s. 61.

³⁵¹ Şîi firkalardan İsmailiyye'ye göre zuhur edecek olan mehdi, İsmail b. Cafer, Keysaniyye'ye göre Muhammed b. Hanefiyye, bazı Zeydilere göre ise Muhammed b. Abdullah el-Mehdi en-Nefsüzzekiyye'dir. Detaylı bilgi için bkz. Yavuz, "Mehdi", s. 372; Mustafa Öz, **İmâmiyye Şîası'nda Onikinci İmam ve Mehdi İnanıcı**, MÜFV Yay. İstanbul 1995, s. 37-40; Abdülbâki Gölpınarlı, **Tarih Boyunca İslam mezhepleri ve Şîilik**, Kapı Yay. İstanbul 2016, s. 493-494.

³⁵² Şia'da kurtarıcı fikrinin doğuşu diğer dinlerde olduğu gibi halk kitleleri tarafından karşılaşılan zulümler, adaletsizlikler, siyasî ve içtimâî karışıklıklar neticesinde olmuştur. Önce Hz. Ali sonra da Hz. Hüseyin'in şehit edilişi yalnızca Ehl-i Beyt'e mensup olanlarla onlara aşırı bağlılık gösterenleri değil, Haşimoğullarını da ye's ve ümitsizliği sevk etmişti. Ümeyyeoğullarının ve daha sonra Abbasilerin Şia'ya karşı tutumu ve yaşanan olumsuz durumlar kurtarıcı fikrini meydana getirmiş ve mehdilik, Şia akaidinin kilit taşlarından biri haline gelmiştir. Fırlı, "Mesih ve Mehdi İnanıcı Üzerine", s. 203-204.

Hüccet (kesin delil), el-Muntazar (beklenen) gibi isimler kullanılarak kurtarıcı yönüne vurgu yapılmıştır.³⁵³

2.2.7.2. Kimlik ve Geliş Sayısı

Dinlerde kurtarıcı olarak görülen şahsiyetler çoğunlukla insan olarak tasavvur edilmesine rağmen kimi zaman Mitraizm’de olduğu gibi bir Tanrı³⁵⁴ kimi zaman da Hinduizm’de olduğu gibi Tanrı’nın bir tezahürü³⁵⁵ olarak düşünülmektedir. İmâmiyye Şîası (Oniki İmamcı Şîilik)’nda ise mehdi, üstün vasıflara sahip bir kişi olarak tasavvur edilmesine rağmen o bir insandır.

Dinlerde genelde mehdiler tek bir defa gelecekken Hıristiyanlık, Maniheizm gibi bazı dinlerde ikinci geliş söz konusudur. Bu dinlerde Mesih’in öldükten sonra ikinci defa geri geleceğine inanılmaktadır. Bu bağlamda İmâmiyye Şîası (Oniki İmamcı Şîilik) mehdisinin ölmeden yeryüzünden çekilmesi yönüyle diğer dinlerden oldukça farklılık arz etmektedir. İmâmî düşüncede mehdi, ne dinlerin çoğunda olduğu gibi ilk ve tek bir defa gelecek ne de bazı dinlerde olduğu gibi öldükten sonra geri gelecektir. Mehdi, şu anda bir gizlilik hayatı yaşamaktadır ve zamanı geldiğinde dünyada adaleti sağlamak için ortaya çıkacaktır.³⁵⁶

2.2.7.3. Zuhuru

2.2.7.3.1. Ortaya Çıkacağı ve Faaliyette Bulunacağı Yer

Mehdilerin genelde her dinin kendi merkezi olan bölgede ortaya çıkacağına inanılmaktadır. Onların tüm dünyaya hâkimiyet kuracakları ifade edilse de faaliyette bulunacakları yerler, mensubu oldukları dinin coğrafyası dışına çıkmaz.

Hinduizm’in mehdisi Kalki, Hindistan’da Sambhala şehrinde doğup burayı kendisine başken başkent seçecek³⁵⁷ ve burada faaliyetlerini sürdürecektir. Mısır inancına göre mehdi Ameni, Yukarı Mısır’da doğacak, Yukarı ve Aşağı Mısır’ı birleştirip Memphis’i kendisine başkent yapacak ve Mısır’da hâkimiyetini devam

³⁵³ Ethem Ruhi Fırlalı, **İmâmiyye Şîası (Caferiyye Mezhebi) Doğuşu, Gelişmesi ve Görüşleri**, Selçuk Yay. Ankara 1984, s. 171.

³⁵⁴ Challaye, **Dinler Tarihi**, s. 101-102.

³⁵⁵ Kutlutürk, **Hinduizm’de Avatar İnanıcı**, s. 150.

³⁵⁶ Hakyemez, **Şîa’da Gaybet İnanıcı ve Gaib On İkinci İmam**, s. 27-28.

³⁵⁷ Sarıkçıoğlu, **Dinlerde Mehdi Tasavvurları**, s. 52.

ettirecektir.³⁵⁸ Yahudilerce Mesih, Bethlem’de doğacak, doğumunu Mikail ilan edecek ve kutsal olarak kabul edilen Kudüs’te Siyon tepesi üzerinde kurulun Tanrı Evi’nden³⁵⁹ tüm dünyaya hükmedecektir. Hıristiyanlara göre İsa Mesih’in faaliyet alanları Betlehem, Galile ve Kudüs’tür. Bu sebeple yeniden döndüğü zaman yine buralarda faaliyet gösterecek ve Tanrısal krallığı Kudüs’te kuracaktır.³⁶⁰

İmâmiyye Şîası (Oniki İmamcı Şîilik)’na bakıldığında gaybette bulunan mehdinin faaliyette bulunacağı yer Şîa’nın ortaya çıktığı coğrafya olacaktır. Zira İmâmiyye Şîası (Oniki İmamcı Şîilik)’na göre mehdi, Mekke-i Mükerrreme’de zuhur edecek, Kabe’de Rûkn ile Makam arasında kendisine biat edilecektir. Onun kuracağı devlet bütün dünyaya hâkim olacaktır.³⁶¹ Mehdi ordusuyla birlikte Kûfe’ye yürüyecek, oradan Necef’e inecektir. Mehdinin evi Kûfe’de olacak ve ölene kadar burada yaşayacaktır.³⁶²

2.2.7.3.2. Zuhur Zamanı ve Dünyadaki Hâkimiyet Süresi

Her dinde dünya hayatı çeşitli evrelere ayrılmıştır. Mehdi ise bu evrelerin sonuncusu olan ve ahir zaman olarak tanımlanan dönemde gelecektir. Zerdüştlüğe göre dünyanın ömrü her biri dört devre ayrılan 12000 yıldır. Mehdi Saoşyant dördüncü devrin sonlarına doğru gelecektir.³⁶³ Hindu zaman dilimine göre mehdi Kalki dünya hayatının son devri olan ve 12000 ilahî yıl sürecek olan Kali Yuga’nın sonlarında ortaya çıkacaktır.³⁶⁴ Budizm’in zaman tasavvuru Hinduizm’in zaman tasavvuruna benzemekle beraber mehdi Maytreya’nın ortaya çıkış zamanı ile ilgili farklı görüşler ortaya atılmıştır. Dünyadaki hâkimiyet süresinin ise 60.000 veya 84.000 yıl süreceğine³⁶⁵ inanılmıştır. Dünyanın ömrünü dört döneme ayıran Sâbîiler ise mehdinin, dördüncü dönemin son 2000 yılında geleceğine ve hâkimiyetinin dünyanın sonuna kadar süreceğine inanmaktadırlar.³⁶⁶ Yahudilikte ise Mesih’in geliş zamanı hakkında kesin bir zaman dilimi yoktur. Bu konuda çeşitli rivayetler bulunmaktadır.

³⁵⁸ Sarıkçıoğlu, Aynı yer.

³⁵⁹ Sarıkçıoğlu, **Başlangıçtan Günümüze Dinler Tarihi**, s. 240.

³⁶⁰ Sarıkçıoğlu, **Dinlerde Mehdi Tasavvurları**, s. 53.

³⁶¹ İlhan, **Mehdilik**, s. 98.

³⁶² Öz, **İmâmiyye Şîası’nda Onikinci İmam ve Mehdi İnancı**, s. 84.

³⁶³ Gündüz, “Mecusilik”, s. 282.

³⁶⁴ Gündüz, **Din ve İnanç Sözlüğü**, s. 211.

³⁶⁵ Sarıkçıoğlu, **Dinlerde Mehdi Tasavvurları**, s. 36.

³⁶⁶ Gündüz, **Son Gnostikler-Sâbîiler (İnanç Esasları ve İbadetleri)**, s. 123.

Ancak genel kanaate göre Mesih, dünyanın sonuna doğru gelecektir. Hristiyanlıkta da Hz. İsa'nın geri geleceği zamanla ilgili net bir bilgi bulunmamakla birlikte hâkimiyet süresinin bin yıl süreceği düşünülmektedir.³⁶⁷

Diğer Şii fırkalarda dünyanın evreleri³⁶⁸ varsa da İmâmiyye Şîası (Oniki İmamcı Şîilik)'nda böyle bir ayrıma rastlanmamaktadır. Bu hususta diğer dinlerden farklılık arz eden İmâmiyye Şîası (Oniki İmamcı Şîilik), imamın ortaya çıkış vakti ile ilgili görüşünde de diğer dinlerden ayrılmaktadır. Çünkü diğer dinlerde mesih'in geliş zamanı ile ilgili bazı tarih ve bilgiler verilirken İmâmiyye Şîası (Oniki İmamcı Şîilik)'nda mehdinin çıkacağı vakti tespit etmek veya zaman belirtmek yasaklanmış, vakit belirtenlerin yalancı oldukları ifade edilmiştir.³⁶⁹ Bu suretle İmâmiyye, imama vakit tayin etmenin yasak olması yönüyle diğer dinlerden ayrılmaktadır.

İmâmiyye Şîası (Oniki İmamcı Şîilik)'nda mehdinin ortaya çıkış vaktini tespit etmek yasaklanmış olsa da hâkimiyet süresi hakkında böyle bir yasak bulunmamaktadır. Kaynaklarda bu konu ile ilgili farklı rivayetler yer almaktadır. Beş, yedi, dokuz veya on dokuz yıl hüküm süreceği rivayet edilmektedir.³⁷⁰ Başka bir rivayette hâkimiyet süresinin her bir yılı on yıl kadar uzun olan yedi yıl süreceği bildirilmektedir. Muhammed Bâkır'dan geldiği iddia edilen rivayete göre Ashab-ı Kehf'in mağarada kaldıkları süre olan 309 yıl veya 322 yıl dünyaya hâkim olacaktır. Cafer es-Sadık'tan gelen bir rivayete göre ise mehdi, kıyamından sonra 19 yıl yeryüzünde hâkimiyet kuracaktır.³⁷¹

³⁶⁷ Küçük, Tümer, Küçük, **Dinler Tarihi**, s. 418-419.

³⁶⁸ Şii fırkalardan olan İsmâîliyye döngüsel/devrîsel zaman anlayışına sahipti. Onlara göre insanlığın dinî tarihi yedi devirden meydana gelmiş olup her bir devreyi yeni bir şeriat getiren ve nâtık adı verilen bir peygamber başlatmaktaydı. Her bir nâtık da esâs, vasiy veya sâmit adı verilen bir vekile sahipti. Her bir devrenin vasisinden sonra yedi imam mevcuttu ve her devrin yedinci imamı bir sonraki devrin nâtığıydı. Altıncı devrin son imamı olan Muhammed b. İsmail, İslam'ın yasalarını ortadan kaldırıp yedinci ve son devri başlatacak olan kişiydi. Muhammed b. İsmail, yeni bir şeriat getirmeyip kaim ve nâtıkların sonuncusu olarak dünyayı adaletle doldurduktan sonra cismanî hayat sona erecekti. Muzaffer Tan, "Tarihsel Süreçte İsmâîlîlik ve Yaşadığı Farklılaşmalar", **FÜİFD**, S. 17/2, 2012, s. 118.

³⁶⁹ Mehdinin ortaya çıkma vakti yasaklanmış olmasına rağmen bazı yerlerde genel ifadelerin kullanıldığı görülür. Cafer es-Sâdık ve Muhammed Bâkır'a isnad edilen bir rivayette 1, 3, 5, 7, 9 gibi tekli senelerde ortaya çıkacağı bildirilmiştir. Bazı rivayetlerde Nevruz günü veya Hz. Hüseyin'in şehit edildiği on Muharrem aşure günü gibi işaretlere de yer verilmiştir. Öz, **İmâmiyye Şîası'nda Onikinci İmam ve Mehdi İnancı**, s. 83.

³⁷⁰ İlhan, **Mehdilik**, s. 98.

³⁷¹ Öz, **İmâmiyye Şîası'nda Onikinci İmam ve Mehdi İnancı**, s. 84-85; Kâtib, **Şiada Siyasal Düşüncenin Gelişimi Şûrâdan Velâyet-i Fakîhe**, s. 220.

2.2.7.3.3. Zuhur Öncesi Meydana Gelecek Olaylar

Mehdiler ortaya çıkmadan önce birtakım olayların meydana geleceğine inanılmaktadır. Bu konuda dinlerin kaynaklarında benzer tasvirler yer almaktadır. Yapılan bu tasvirlerde çoğunlukla mehdi gelmeden önceki devir karanlık devir olarak tahayyül edilir. Yeryüzünün kötülük ve zulümle dolması, ahlakî bir çöküşün yaşanması, ülkenin yabancılar tarafından istila edilmesi, hâkimiyetin dinin düşmanlarına geçmesi ve dinî değerlere hâlel gelmesi mehdinin gelişine delalet eden unsurlardır.

Zerdüştlükte mehdi gelmeden önce küfür ve ahlaksızlığın artacağına, ülkede emniyetsizlik ve hadsizliğin had safhaya çıkacağına, sosyal hayatta bozulmaların olacağına, dinî prensiplerin zarar göreceğine ve insanların dini unutup tamamen dünyaya dalacağına, farklı din ve mezheplerin çıkıp dine zarar vereceğine, güneşin kararacağına, felaket ve fakirliğin ülkeye hâkim olacağına, tabiatın dengesinin bozulacağına³⁷² inanılmaktadır. Hinduizm, Budizm, Sâbiîlik, Yahudilik gibi dinlerde de benzer şekilde tasvirler yer almaktadır. Yahudilerde diğer dinlerden farklı olarak Tanrı'nın kendilerini cezalandırdığına ve bir gün bu cezayı sona erdirmek üzere Mesih'in zuhur edeceğine³⁷³ dair bir inanış bulunmaktadır. İmâmiyye Şîası (Oniki İmamcı Şîilik)'nda da benzer şekilde yalan, haksızlık dinsizlik gibi kötü hasletlerin hüküm sürdüğü, dini emirlerin terk edilip haramların helal sayıldığı, Kur'an ve İslam'ın sadece adlarının kaldığı, zulmün ve adaletsizliklerin arttığı bozuk bir zamanda mehdinin geleceğine inanılmaktadır.³⁷⁴

Mehdiler gelmeden önce ülkenin yabancı istilasına maruz kalacağı ve bazı kötü varlıkların saldırısına uğrayacağı düşünülmektedir. Zerdüştlüğe göre Horasan tarafından sayısız küfür ehli ortaya çıkıp İran'a saldırarak, hâkimiyet İranlı olmayan köleler ve barbar olarak nitelenen Türk, Arap ve Romalı kavimlere geçecektir. Ayrıca mehdi gelmeden önce Demavend dağında bulunan Azi Dahak (Dabbetü'l-Arz), Ehriman tarafından serbest bırakılacak ve Azi Dahak dünyaya saldırıp Karşasp (Feridun) tarafından öldürülene kadar yeryüzünde büyük tahribatlara yol açacaktır.

³⁷² Sarıkçıoğlu, "Mecusi Dininde Mehdi İnancı", s. 4-5.

³⁷³ Fığlalı, "Mesih ve Mehdi İnancı Üzerine", s. 180-181.

³⁷⁴ Fığlalı, "Mesih ve Mehdi İnancı Üzerine", s. 207; Gölpınarlı, **Tarih Boyunca İslam mezhepleri ve Şîilik**, s. 499.

Dicle nehri ahalisinden askerleri kızıl silah ve başlarında külah taşıyan Arumayık (Romalı) isimli bir halk çıkacaktır. Şeytan soyu da doğudan siyah bir işaretle görünecektir.³⁷⁵ Maniheizm'e göre ahir zamanda yalancı peygamberler ortaya çıkacak ve insanları saptırmaya çalışacaklardır. Bunlardan biri de yalancı Mithra (Deccal)'dır.³⁷⁶ Sâbîlikte de ahir zamanda yalancı bir mesihin çıkıp dünyaya hâkim olacağı³⁷⁷ anlatılmaktadır. Hinduizm'e göre ise Hindistan'ı cinler saracak ve Sakalar, Kuşanlar, Hunlar gibi yabancılar istila edeceklerdir. Ayrıca Budizm ve İslamiyet burada yayılacak ve Hindistan, Sudralar tarafından ele geçirilecektir.³⁷⁸ Mısır'da ise mehdi gelmeden önce Mısır, bedeviler ve Asyalılar tarafından istila edilecektir.³⁷⁹ Yahudilere göre Davud oğlu Mesih gelmeden önce Yusuf oğlu Mesih gelecek, Kudüs'e yürüyüp yeniden hâkimiyeti tesis edecek ancak Armilus veya Ye'cüc ve Me'cüc'le yapılan savaşta öldürülecektir.³⁸⁰ Bu sebeple Mesih gelene kadar hâkimiyet yine Yahudilerin elinden çıkacaktır.

İmâmiyye Şîası (Oniki İmamcı Şîilik)'na göre mehdi gelmeden önce mehdilik davasından bulunan bazı şahıslar çıkacak ve halkı aldatacaktır.³⁸¹ Ayrıca Süfyanî, Horasanî ve Yemanî isminde üç şahsın zuhur edeceği ve Kûfe'nin Süfyanî tarafından kuşatılacağı rivayet edilmektedir. Arabistan'ın Türkler tarafından, Filistin'in ise Rumlar tarafından işgal edileceği de bildirilmektedir.³⁸²

2.2.7.3.4. Zuhur Esnasında Gerçekleşecek Olaylar

Dinlerde yapılan tasvirlerde mehdinin zuhurunu gösteren açık işaretler bulunmaktadır. Zerdüştlüğe göre Saoşyant, dünyaya gelip otuz yaşına girince güneş, otuz gün ve otuz gece göğün ortasında duracaktır.³⁸³ Hinduizm'e göre mehdi geldiği zaman güneş ve ay, Tisya ve Jüpiter birbirine yaklaştırılacaktır.³⁸⁴ Yahudi inancına

³⁷⁵ Sarıkçioğlu, "Mecusi Dininde Mehdi İnancı", s. 4-5.

³⁷⁶ Sarıkçioğlu, **Başlangıçtan Günümüze Dinler Tarihi**, s. 135-136.

³⁷⁷ Gündüz, **Son Gnostikler-Sâbîiler (İnanç Esasları ve İbadetleri)**, s. 125.

³⁷⁸ Sarıkçioğlu, **Dinlerde Mehdi Tasavvurları**, s. 27-28.

³⁷⁹ Sarıkçioğlu, **Dinlerde Mehdi Tasavvurları**, s. 27.

³⁸⁰ Fığlalı, "Mesih ve Mehdi İnancı Üzerine", s. 181-182.

³⁸¹ Fığlalı, "Mesih ve Mehdi İnancı Üzerine", s. 207.

³⁸² İmâmî kaynaklarda Mehdi'nin ortaya çıkışından önce meydana geleceği düşünülen yetmiş kadar alamet sayılmaktadır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Mustafa Öz, **İmâmiyye Şîası'nda Onikinci İmam ve Mehdi İnancı**, s. 78-83.

³⁸³ Sarıkçioğlu, "Mecusi Dininde Mehdi İnancı", s. 6.

³⁸⁴ Sarıkçioğlu, **Dinlerde Mehdi Tasavvurları**, s. 31.

göre Mesih geldiğinde çöllerden sular fişkıracak, ay ışığı güneş ışığı gibi parlak olacak, güneşin ışığı yedi kat fazlalaşacaktır. Hıristiyanlığa göre ise İsa Mesih'in geleceği gün ölümler diriltilecek, gün ortasında hava kararacak, gün ne geceye ne gündüze benzeyecek, gece de aydınlık olacaktır. Yine o gün beklenmeyen bir soğuk ardından beklenmeyen bir sıcaklık olacaktır.³⁸⁵ Sâbiîlikte mehdinin gelmesine çok yakın bir vakitte gökten bir yıldızın kayıp okyanusa düşeceği, yedi denizde suların kırmızı akacağı ve bu sulardan içen kadınların kısır kalacağı ve büyük bir fırtınanın çıkıp her tarafı toz kaplayacağı rivayet edilmektedir.³⁸⁶ Ayrıca Maniheizm, Yahudilik ve Sâbiîliğe göre mehdinin geliş zamanı yaklaştığında büyük bir savaş meydana gelecektir.³⁸⁷

İmâmî düşüncede de diğer dinlerde olduğu gibi mehdinin zuhurunda birtakım alametler görülmektedir. Kaynaklarda geçen rivayetlere göre mehdinin ortaya çıkışından önce doğaüstü olaylar gerçekleşecektir. Bu rivayetlere göre gezegenlerin hareketleri duraklayacak, güneş öğle vaktinden ikindi vaktine kadar hareketsiz kalacak, Ramazan ayının ortasında güneş tutulması, ayın sonunda da ay tutulması meydana gelecektir. Ayrıca güneşin batıdan, ay gibi parlaklık veren bir yıldızın ise doğudan doğacağı, çekirgelerin ortaya çıkacağı, kölelerin itaatsizlik ederek efendilerini öldüreceği ve efendilerinin ülkelerini ele geçireceği, bazı bidatçilerin maymunlara ve domuzlara dönüşeceği, yeryüzündeki herkesin kendi diliyle duyacağı bir sesin geleceği, bazı ölümlerin kabirlerinden çıkıp dünyaya geri dönecekleri (ric'at)³⁸⁸ de rivayet edilmektedir. Bazı rivayetlerde ise Mehdi'nin alametlerinden biri olarak günün 240 saat olacağı bildirilmektedir. İmam Mehdi'nin ortaya çıkışı ise kendisiyle birlikte olan sancağı ve kılıcının onunla konuşması ve o andan itibaren kıyam etmesinin bildirilmesiyle olacaktır.³⁸⁹

³⁸⁵ Sarıkçıoğlu, **Dinlerde Mehdi Tasavvurları**, s. 33.

³⁸⁶ Gündüz, **Son Gnostikler-Sâbiîler (İnanç Esasları ve İbadetleri)**, s. 127.

³⁸⁷ Gündüz, **Son Gnostikler-Sâbiîler (İnanç Esasları ve İbadetleri)**, s. 123; Sarıkçıoğlu, **Başlangıçtan Günümüze Dinler Tarihi**, s. 135, 240.

³⁸⁸ Ric'at, bir insanın veya bazı insanların öldükten sonra bir defaya mahsus olmak üzere kıyamet kopmadan önce bu dünyaya yeniden dönme inancına denir. Fığlalı, "Mesih ve Mehdi İnancı Üzerine", s. 198.

³⁸⁹ Kâtib, **Şiada Siyasal Düşüncenin Gelişimi Şûrâdan Velâyet-i Fakîhe**, s. 218-219.

2.2.7.4. Kurtarıcı/Mehdi Devrinde Hayat ve Kurtarıcı/Mehdinin Faaliyetleri

Mehdi devri toplumların felaha erecekleri bir devir olarak tasavvur edilmektedir. Mehdilerin yeryüzüne geldikten sonra bozulan düzeni yeniden tesis edeceklerine, zulüm ve kötülükleri ortadan kaldıracaklarına inanılmaktadır. Ayrıca düşmanlarını yenerek dini, tüm dünyaya hâkim kılacakları düşünülmektedir. Zerdüştlüğe göre mehdi Saoşyant dünyaya geldiğinde Avesta bir ışık gibi ona yol gösterecektir. Avesta'da çözümünü bulamadığı hususlarda Ahuramazda, ona yol gösterecektir. O, ideal bir hükümdar olup bütün dünyaya hâkimiyet kuracaktır. İnsanlara Ahuramazda dinini öğretip dünyadan tüm kötülükleri kaldıracak ve şeytanî varlıkları yok edecektir.³⁹⁰ Mitraizmde gelmesi beklenen kurtarıcı Tanrı Mithra'dır. O, ateş kılığına bürünerek bütün karanlıkları ve kötülükleri yok edecektir.³⁹¹ Maniheizmde ise beklenen mehdi yeryüzüne ikinci defa gelecek olan İsa Mesih'tir. O, iyilerle kötüler arasındaki mücadeleye son verecek, ona katılıp kazananlardan olan Maniheiztler meleklerle dönüşecek; günahkârlar ise cehenneme atılacaktır.³⁹²

Hindu inancına göre mehdi Kalki otuz iki yaşında mücadelesine başlayacak³⁹³ ve bu mücadele süresince kendisine akrabaları ve kardeşleri yardımcı olacaktır. Kalki'ye bir at, papağan ve savaş aleti verilecektir. Cesur ve güçlü bir hükümdar olarak herkesi hâkimiyeti altına alacaktır. Hinduizm'in kaybolan dinî prensiplerini ve kutsal kitaplarını yeniden ortaya koyacaktır.³⁹⁴ Dünya bolluk ve berekete kavuşacak, sular sağlık kaynağı haline gelecektir. Kalki aynı zamanda bir rahip gibi davranacak ve dini, yeniden hayata hâkim kılacaktır.³⁹⁵ Budizm'in mehdisi olan Maytreya da geldiğinde yeryüzünde bolluk ve bereketin artacağına, hastalıklara şifa olacak su kaynaklarının çıkacağına, insanların dileklerinin gerçekleşeceğine, ülkede barış ve adaletin hâkim olacağına, herkesin hidayete ereceğine ve mehdinin ölüp cehenneme giden insanlar dâhil herkese merhamet edeceğine inanılmaktadır. Budistlerin düşmanları olan Hindular ve Müslümanlarla büyük bir savaş yapılacak ve bu düşmanlar mağlup

³⁹⁰ Sarıkçıoğlu, **Mecusi Dininde Mehdi İnancı**, s. 6.

³⁹¹ Challaye, **Dinler Tarihi**, s. 101-102.

³⁹² Sarıkçıoğlu, **Başlangıçtan Günümüze Dinler Tarihi**, s. 135-136.

³⁹³ Kutlutürk, **Hinduizm'de Avatar İnancı**, s. 150.

³⁹⁴ Küçük, Tümer, Küçük, **Dinler Tarihi**, s. 206.

³⁹⁵ Sarıkçıoğlu, **Dinlerde Mehdi Tasavvurları**, s. 84.

edilecektir. Maytreya, Budizm'in en büyük düşmanı olan Mara'yı bile imana getirecektir.³⁹⁶

Mısır inancında mehdi Ameni güçlü bir devlet başkanı olarak tasvir edilmektedir. Ameni geldiğinde Mısır'a göz diken Asyalıları ve Libyalıları yok edecek ve herkese hâkimiyetini kabul ettirecektir. Hâkimiyetini öyle pekiştirecek ki kimse Mısır'a saldırmaya cesaret edemeyecektir.³⁹⁷ Ülkede bozulan düzeni, adaleti, barışı ve sükûneti yeniden sağlayacak ve zulmü ortadan kaldıracaktır. Ülkede bolluk ve bereket olacak, Nil nehrinin suları fişkıracak ve güneşle ay yeniden parlayacaktır.³⁹⁸

Yahudi inancına göre Mesih geldiği zaman Tanrısal krallığı kuracak ve Tanrı'nın bir vekili olarak bütün yeryüzüne hükmedecektir. Yahudilere vaat edilen toprakları ele geçirecektir. Yahudiler kendilerini seçkin bir halk olarak gördüklerinden Mesih'in sadece kendilerine merhamet edeceğine inanmaktadırlar. Yahudilere göre Mesih, Roma'yı fethedip Arapları ve Mısırlıları vergiye bağlayacak, bütün dünyada barışı sağlayacaktır. İnsanlara Tevrat'ı öğretip yeryüzünden savaşı kaldıracaktır. Yeryüzünde herkes mutlu olacak, Kudüs'ü kuşatan Ye'cüc ve Me'cüc de hastalık, ateş ve dolu sebebiyle yok edilecektir.³⁹⁹

Hıristiyanlıkta da Yahudilikte olduğu gibi Mesih geldiğinde Kudüs'te Tanrı krallığını kuracak⁴⁰⁰ ve Tanrı'nın bütün düşmanları yok edilinceye kadar hâkimiyetine devam edecektir. Ayrıca onun devrinde ölümler diriltilecek, yeryüzüne iyilik ve adalet hâkim olacak, kurtla kuzu birlikte otlayacak ve özlenen düzen yeniden tesis edilecektir.⁴⁰¹ Hıristiyanlar, İsa Mesih'in düşmanın Deccal (ona muhalefet eden herkes) olduğuna inanmaktadırlar. Mesih'in gelecekteki düşmanları olan dünyevi hükümdarlar ve hayvanlar, Mesih'in yardımcıları olan melekler tarafından yok edilecektir.⁴⁰²

³⁹⁶ Sarıkçıoğlu, "Buda Dininde Mehdi İnancı ve Buda'dan Bir Rivayet", s. 80-82.

³⁹⁷ Sarıkçıoğlu, **Dinlerde Mehdi Tasavvurları**, s. 78.

³⁹⁸ Sarıkçıoğlu, **Dinlerde Mehdi Tasavvurları**, s. 42.

³⁹⁹ Sarıkçıoğlu, **Başlangıçtan Günümüze Dinler Tarihi**, s. 240-241.

⁴⁰⁰ Sarıkçıoğlu, **Dinlerde Mehdi Tasavvurları**, s. 53.

⁴⁰¹ Küçük, Tümer, Küçük, **Dinler Tarihi**, s. 418.

⁴⁰² Sarıkçıoğlu, **Dinlerde Mehdi Tasavvurları**, s. 93

Sâbîlikte Mesih, bir kral olarak tasavvur edilmekte ve geldiğinde yeryüzüne hâkim olacağına inanılmaktadır. Sâbîlere göre onun döneminde altın bir devir yaşanacak, yeryüzünden her türlü kötülük silinecek ve dünyaya adalet ve iyilik hâkim olacaktır. Sosyal ve tabîî hayatta yaşanan bütün bozulmalar son bulacak ve her şey iyi ve güzel olacaktır.⁴⁰³

İmâmiyye Şîası (Oniki İmamcı Şîilik) da tıpkı diğer dinler gibi mehdinin zuhuruyla birlikte zulüm ve haksızlıkla dolan dünyanın adaletle dolacağına⁴⁰⁴ inanılmaktadır. Bu düşünce, İmâmiyye Şîası (Oniki İmamcı Şîilik) için bir inanç esası olarak görülmektedir.⁴⁰⁵ Mehdi geldiğinde kırklı yaşlarda olacak ve Deccal'i Kûfe çöplüğüne astıracaktır.⁴⁰⁶

İmâmî âlimler, İmam Mehdi'nin Allah'ın düşmanlarını yok edeceğine, Allah'ın hükmüyle hükmedeceğine ve Allah'ın nurunun dünyayı saracağına, insanların güneş ışığıyla müstağni olacağına ve bütün karanlıkların yok olacağına inanmaktadırlar.⁴⁰⁷ Onlara göre Mehdi'nin gelişiyle birlikte yeryüzü bütün hazinelerini ortaya çıkaracak, insanlar refah ve mutluluğa erişecek ve fakirlik ortadan kalkacaktır. Mehdi insanları yeniden İslam'a çağırarak ve onları hidayete erdirecektir. Sadece İslam kalıncaya kadar mücadele edecek ve diğer dinleri ortadan kaldıracaktır. İman etmeyen tek bir kişi kalmayacak, bid'atleri ortadan kaldıracak, Konstantiniyye, Çin ve Deylem dağlarını fethedecek, otoritesini her tarafa yayacaktır.⁴⁰⁸ Böylelikle dünyada beklenen ve özlenen ideal düzen gerçekleşmiş olacaktır.

Mehdi döneminde hayat hem diğer dinlerde hem de İmâmiyye Şîası (Oniki İmamcı Şîilik)'nda mutluluk ve refahın en üst seviyeye çıktığı, dinî hükümlerinin yeniden ortaya konduğu mükemmel bir dönem olarak görülmektedir. Mehdilerin devri

⁴⁰³ Gündüz, *Son Gnostikler-Sâbîler (İnanç Esasları ve İbadetleri)*, s. 128.

⁴⁰⁴ Kâtib, *Şiada Siyasal Düşüncenin Gelişimi Şûrâdan Velâyet-i Fakîhe*, s. 223; Keskin, **Kendi Kaynakları Işığında Şia İnanç Esasları**, s. 149.

⁴⁰⁵ Fığlalı, *İmâmiyye Şîası (Caferiyye Mezhebi) Doğuşu, Gelişmesi ve Görüşleri*, s. 172.

⁴⁰⁶ Öz, *İmâmiyye Şîası'nda Onikinci İmam ve Mehdi İnancı*, s. 83-84.

⁴⁰⁷ Kâtib, *Şiada Siyasal Düşüncenin Gelişimi Şûrâdan Velâyet-i Fakîhe*, s. 219-220.

⁴⁰⁸ Öz, *İmâmiyye Şîası'nda Onikinci İmam ve Mehdi İnancı*, s. 86.

sona erdiğinde⁴⁰⁹ ise dünya hayatının sona ereceğine ve hesap gününün başlayacağına inanılmaktadır.



⁴⁰⁹ Genelde mehdi sonrası devirde dünya hayatının sona ereceğine dair bir inanç mevcuttur. Ancak Hinduizm ve Budizm’de döngüsel bir zaman anlayışı bulunduğu için durum daha farklıdır. Bu iki dine göre Mehdi, dinin öğretilerini insanlara anlatıp yeryüzüne iyiliği hâkim kıldıktan sonra onun devri kapanacak ancak bu dünyanın sonu olmayacak ve yeni bir devir başlayacaktır. Dünyanın iyilikten kötülüğe, kötülükten iyiliğe doğru bu şekilde akıp gitmesi sonsuza dek devam edecektir.

SONUÇ

İslam'ın doğduğu coğrafyada Hıristiyanlık, Yahudilik ve putperestlik gibi dinî inanışlar bulunmaktaydı. Bununla birlikte İslam, fetihler aracılığıyla Arap yarımadasının sınırlarını aşıp farklı coğrafyalara da yayılınca Müslümanlar birçok farklı din, kültür ve medeniyetlerle karşılaşmışlardır. Ne var ki güçlü din, kültür ve medeniyetler sıradan bir devletin yıkılıp yok olduğu gibi kaybolmaz ve tamamen ortadan kalkmazlar. Sonraki din, kültür ve medeniyetler içerisinde farklı form ve tarzda varlıklarını sürdürmeye çalışırlar. İşte fetihlerle gerçekleşen karşılaşmalar neticesinde İslam kültürü ile bu din, kültür ve medeniyetler birtakım etkileşimlere girmiş ve bazı dönüşümler meydana gelmiştir. Yani fethedilen bölgelerde bulunan Fars, Hint ve Türk gibi toplumlar, İslam'a girdiklerinde eski din, kültür ve medeniyetlerini tamamen bırakmamış; kendi din, kültür ve medeniyetlerinden bazı unsurları İslam'la uzlaştırmaya çalışarak yaşatmaya gayret etmişlerdir.

Aşırı Şîf fırkalarında görülen imamlara ilah vasfının verilmesinin veya Tanrı'nın imamlara tecessüm ettiği iddia edilmesinin yalnızca bu fırkalara özgü bir düşünce olmadığı; eski Mısır firavunları ve Japon imparatorlarının da birer ilah olarak kabul edildiği görülmektedir. Öte yandan Şîf fırkalarında nas ve tayin yani imamın Allah tarafından atandığı düşüncesi, önceki toplumlarda görülen kralların Tanrı tarafından idareye muktedir kılındığı düşüncesiyle paralellik arz etmektedir. Fars kültüründe, eski Türklerde ve eski Mezopotamya'da da Şîa'da olduğu gibi kralların Tanrı tarafından seçildiği inancı hâkimdir. Şîa, imamların Allah'ın yeryüzündeki halifesi olduğunu söylerken krallar da Tanrı'nın yeryüzündeki vekili ve temsilcisi olarak görülmüştür.

Söz konusu din, kültür ve medeniyetlerde karizmatik liderler olarak nitelendirilen bu şahsiyetler, kutsal olarak kabul edilmiş ve bunlarda bazı olağanüstü vasıfların bulunduğu inanılmıştır. Şîf düşüncede de karizmatik lider anlayışlarının

karşılığı Hz. Ali ve onun soyundan gelen imamlar olmuştur. Bu imamlara insanüstü bazı nitelikler verilmiştir. Şia mensuplarınca imamların masum oldukları, hiçbir suretle hata yapmadıkları ve bütün ilimlere sahip oldukları da ileri sürülmüştür.

Tanrı tarafından atanma ya da Tanrı'nın bizzat kendisi veyahut tezahürü olma düşüncesinin altında yatan temel saik, liderlerin kendilerini ilahi güçlere dayandırarak yönetimlerini meşrulaştırma çabası olmuştur. Nitekim dinî veya siyasî liderler kendilerini Tanrı'yla irtibatlandırarak otoritelerini Tanrı'ya dayandırmış ve bu dinî otorite sayesinde hâkimiyetlerini pekiştirmeye çalışmışlardır. Öte yandan meşruluğunu Tanrı'dan alan bir liderin tasarruflarına büyük bir karşı çıkış da söz konusu olmayacaktır. Ayrıca bu liderlere hatasızlık ve her şeyi bilme gibi vasıfların verilmesi de liderlerin tasarruflarında sorgulanmasının önüne geçmektedir. Çünkü liderler her şeyi bildikleri için verdikleri hiçbir kararda hata yapmayacaklardır. Tüm bunların yanı sıra Tanrı'nın vekili olan lidere itaat, Tanrı'ya itaat olarak görülmüş ve itaatsizlik edenler ağır bir şekilde cezalandırılmıştır.

Şîi düşüncede görülen mehdi inancı da bu fırkaya has olmayıp önceki din ve kültürlerin paylaştığı ortak bir payda olarak karşımıza çıkmaktadır. Ezilen ve zulme uğrayan toplumlar arasında görülen mehdi inancı bir kurtuluş ümidi içermektedir. Ezilen kitleler bozulan düzeni yeniden tesis edecek, zalimlerden intikamlarını alarak kendilerini karanlıklardan aydınlığa çıkaracak bir kurtarıcı beklentisi içinde olmuşlardır. Tarihte bu tür bir beklentinin örneklerine çokça rastlanmıştır. Nitekim İran ve Hint dinlerinde, Yahudilik, Hıristiyanlık ve Sâbiilikte bunun örnekleri görülmektedir.

Kadim din ve medeniyetlerde mehdinin ismi, soyu ve ortaya çıkacağı zaman hakkında bilgiler verilmiş; ortaya çıkmadan önceki dönemle ilgili ayrıntılı tasvirler yapılmıştır. Ayrıca ortaya çıktıktan sonra gerçekleştireceği faaliyetlere de yer verilmiştir. Şîi kaynaklarda da mehdi ile ilgili benzer bilgiler yer almıştır.

Şîi imamet nazariyesinde yer alan unsurlar sadece Şîa'ya mahsus değildir. Bir başka ifadeyle Şîa'nın imamlar için öne sürdüğü iddialar yeni ve yalnızca Şîa'da görülen iddialar değildir. Köklü medeniyet ve kültürlerin çoğunda dinî ve siyasî liderler için benzer iddialar ileri sürülmüştür. Şîa'nın doğduğu topraklarda bu

medeniyetlerin varlığını sürdürmüş olması Şîa'nın bunlardan etkilenmiş olabileceği ihtimalini de akla getirmektedir.



KAYNAKÇA

- ABDÜLHAMİD, İrfan, **İslâm'da İ'tikadî Mezhepler ve Akaid Esasları**, Çev. Mustafa Saim YEPREM, TDV Yay. Ankara 2015.
- ADAM, Baki "Yahudilik", **Yaşayan Dünya Dinleri**, DİB Yay. Ankara 2010.
- AHMETOĞLU, Şahin, "İslam Mezhepleri Tarihinde Karizmatik Liderlik Anlayışı: Hz. Ali Örneği", **Milel ve Nihal İnanç, Kültür ve Mitoloji Araştırmaları Dergisi**, Eylül-Aralık 2010, c.7, S. 3, ss. 167-188.
- AKYÜZ, Niyazi, "Dinlerin Teşekkülünde Dini Liderlerin Karizması", **AÜİFD**, 2000, c. 41, ss. 275-291.
- ALTUNAY, Erhan, **Paganizm-2 (Mezopotamya-Mısır)**, Hermes Yay. İstanbul 2015.
- AMMARA, Muhammed, **İslam Devleti**, Çev. Ahmet KARABABA, Salih BARLAK, Endülüs Yay. İstanbul 1991.
- ARSAL, Sadri Maksudi, **Türk Tarihi ve Hukuk**, İÜHF Yay. İstanbul 1947.
- ARSLAN, Ahmet, **Felsefeye Giriş**, Adres Yay. Ankara 2010.
- ARSLAN, Mahmut, "Eski Türk Devlet Anlayışı ve Kutadgu Bilig", **OMÜEFD**, 1986, c. 1, ss. 100-111.
- AVCI, Casim, "Kısra", **DİA**, TDV Yay. İstanbul 2002, c. 26, ss. 71-72.
- AYATA, Eshat, **Zerdüş: Avesta "Bölümler"**, Kora Yay. İstanbul 2011.
- AYDIN, Mahmut, **Anahatlarıyla Dinler Tarihi (Tarih, İnanç ve İbadet)**, Ensar Yay. Samsun 2011.

AYDIN, Mehmet, EROĞLU, Ahmet Hikmet, “Papalık”, **DİA**, TDV Yay. İstanbul 2007, c. 34, ss. 160-162.

....., “Beşairü'n-Nübüvve”, **DİA**, TDV Yay. İstanbul 1992, c. 5, ss. 549-550.

BAĞLIOĞLU, Ahmet, “Dürzilik”, **İslam Mezhepleri Tarihi El Kitabı**, Grafiker Yay. Ankara 2012, (269-297).

....., “Dürziliğin Felsefesi ve Dini Arka Planı”, **FÜİFD**, 2003, S.8, ss. 215-228.

....., **İnanç Esasları Açısından Dürzilik**, Ankara Okulu Yay. Ankara 2018.

BAYRAKTAR, Mehmet, **İslam Felsefesine Giriş**, TDV Yay. Ankara 2011.

BOGENBAYEV, Nurbolat, CALMIRZA, Aydın, “Eski Türk Dünya Görüşündeki Kut ve Karga Kavramları”, **Milli Folklor Uluslararası Kültür Araştırmaları Dergisi**, Güz-2014, S. 103, ss. 69-79.

BOZAN, Metin, **İmamiyye Şiası'nın İmamet Tasavvuru (4. ve 5. asırlar)**, İlâhiyât Yay. Ankara 2007.

....., **İmâmiyye'nin İmâmet Nazariyesinin Teşekkül Süreci**, İSAM Yay. İstanbul 2009.

....., “İmamiyye Şiası'nın Peygamberlik ve İmamet Anlayışlarının Mukayesesi”, **Dinî Araştırmalar Dergisi**, 2006, c. 9, S. 26, ss. 95-112.

....., “İmamet Nazariyesinin Ca'feri Fıkhı Üzerindeki Tesirleri”, **Marife Dergisi**, Kış-2008, S. 3, ss. 49-74.

BULUT, Halil İbrahim, **İslam Mezhepleri Tarihi**, DİB Yay. Ankara 2016.

CHALLAYE, Felicien, **Dinler Tarihi**, Çev. Samih TIRYAKIOĞLU, Varlık Yay. Tarihsiz. İstanbul.

DEMİRCİ, Kürşat, **Eski Mezopotamya Dinlerine Giriş**, Ayışığıkitapları Yay. İstanbul 2013.

.....,“Şintoizm (Geleneksel Japon Dini)”, **DİA**, TDV Yay. İstanbul 2010, c. 39, ss.177-179.

DESPLANCQUES, Sophie, **Antik Mısır**, Çev. İsmail YERGUZ, Dost Kitabevi Yay. Ankara 2016.

EBU ZEHRA, Muhammed, **Mezhepler Tarihi**, Çev. Sıbgatullah KAYA, Çelik Yay. İstanbul 2016.

ECKHARDT, Sandor, “Efsane’de Attila”, **Attila Ve Hunları**, Çev. Şerif BAŞTAV, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yay. Ankara 1982, (123-186).

ELİADE, Mircea, **Dinsel İnançlar ve Düşünceler Tarihi (Taş Devrinden Eleusis Mysteria’larına)**, Çev. Ali BERKTAY, Kabalcı Yay. c. 1, İstanbul 2003.

....., **Şamanizm**, Çev. İsmet BİRKAN, İmge Kitabevi Yay. Ankara 1999.

EMİN, Ahmed, **Fecrü’l-İslâm (İslam’ın Doğuşu)**, Çev. Ahmed SERDAROĞLU, Kılıç Kitabevi Yay. Ankara 1976.

ERGİN, Muharrem, **Orhun Abideleri**, Boğaziçi Yay. İstanbul 1989.

EŞ’ARÎ, Ebü’l-Hasen Ali b. İsmail, **İlk Dönem İslam Mezhepleri-Makâlâtü’l-İslâmiyyîn ve İhtilafu’l-Musallîn**, Çev. Mehmet DALKILIÇ, Ömer AYDIN, Kabalcı Yay. İstanbul 2005.

FIĞLALI, Ethem Ruhi, **Günümüz İslam Mezhepleri**, İzmir İlahiyat Vakfı Yay. İzmir 2008.

....., **İmâmiyye Şiası (Caferiyye Mezhebi) Doğuşu, Gelişmesi ve Görüşleri**, Selçuk Yay. Ankara 1984.

.....,“Mesih ve Mehdi İnancı Üzerine (Mezhepler Tarihi Açısından Bir Bakış)”, **AÜİFD**, 1981, S. 27, ss. 179-214.

FISHER, J, Humphrey, “Paganizm’in Özellikleri”, Ahmediyyah A Study in Contemporary Islam on the West African Coast, Çev. H. Rumeysa KÜÇÜKÖNER, **e-Şarkiyat İlmî Araştırmalar Dergisi Journal of Scientific Research**, Kasım-2015, c.7, S. 14, (443-449).

GENÇ, Reşat, **Karahanlı Devleti Teşkilatı**, Kültür Bakanlığı Yay. İstanbul, 1981.

GÖLPINARLI, Abdülbâki, **Tarih Boyunca İslam mezhepleri ve Şiilik**, Kapı Yay. İstanbul 2016.

GÜLER, İlhami, **Kutsallık ve Dini Metinlerin Dogmalaştırılması**, I. Kur’ân Sempozyumu, Bilgi Vakfı Yay. Ankara 1994.

GÜNALTAY, Şemsettin, **İran Tarihi**, Türk Tarih Kurumu Yay. Ankara 1987.

GÜNDÜZ, Şinasi, “Mecusîlik”, **DİA**, TDV Yay. İstanbul 2003, c. 28, ss. 279-284.

....., **Din ve inanç Sözlüğü**, Vadi Yay. Ankara 1998.

....., **Son Gnostikler-Sâbiiler (İnanç Esasları ve İbadetleri)**, Vadi Yay. Ankara 1995.

GÜNGÖR, Ali İsra, “Papa’nın Yanılmazlığı Konusundaki Tartışmalar ve Katoliklerin Yaklaşımları”, **Dini Araştırmalar Dergisi**, Haziran-2009, c. 12, S. 34, ss.7-26.

GÜNGÖR, Hakan, “Şamanizm”, **DİA**, TDV Yay. İstanbul 2010, c. 38, ss. 325-328.

HAKYEMEZ, Cemil, **Şîa’da Gaybet İnanıcı ve Gaib On İkinci İmam**, İSAM Yay. İstanbul 2009.

....., “İmâmiyye Şiası’nda İsmet İnanıcı”, **Marife Dergisi**, Bahar-2007, S. 1, ss. 167-192.

HARMAN, Ömer Faruk, “Beklenen Kurtarıcı İnanıcının İslam Öncesi Dinî Arka Planı”, **Beklenen Kurtarıcı İnanıcı**, Kuramer Yay. İstanbul 2017, (41-59).

....., “Firavun”, **DİA**, TDV Yay. İstanbul 1996, c. 13, ss. 118-121.

.....,“Yahudilik (İnanç Esasları)”, **DİA**, TDV Yay. İstanbul 2013, c. 43, ss. 201-207.

HORNUNG, Erik, **Mısır Tarihi**, Çev. Zehra Aksu YILMAZER, Kabalcı Yay. İstanbul 2004.

İLHAN, Avni, “Gaybet”, **DİA**, TDV Yay. c. 13, İstanbul 1996, ss. 410-412.

.....,**Mehdilik**, Beyan Yay. İstanbul 1993.

İNALCIK, Halil, “Osmanlılar’da Saltanat Veraseti Usulü ve Türk Hâkimiyet Telakkisiyle İlgisi”, **AÜSBFD**, 1959, c. 14, S.1, ss. 69-94.

İNAN, Afet, **Eski Mısır Tarih ve Medeniyeti**, Türk Tarih Kurumu Yay. Ankara 1987.

Kâdî Abdulcebbâr, **Şerhu’l-Usûli’l-Hamse Mu’tezile’nin Beş İlkesi**, Çev. İlyas ÇELEBİ, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yay. c. 2, İstanbul 2013.

KAFALI, Mustafa, “Cengiz Han”, **DİA**, TDV Yay. İstanbul 1993, c. 7, ss. 367-369.

KAFESOĞLU, İbrahim, **Eski Türk Dini**, Kültür Bakanlığı Yay. Ankara 1980.

.....,**Kutadgu Bilig ve Kültür Tarihimizdeki Yeri**, Kültür Bakanlığı Yay. İstanbul 1980.

KAĞNICI, Gökhan, “Eski Mezopotamya’da Bir İktidar ve Rıza Üretim Aracı Olarak Tarihyazımı”, **Cogito Dergisi**, 2013, S. 73, ss. 305-329.

KARADENİZ, Hasan Basri, “Kut” Kavramı ve Osmanlıların Kutsiyet Elde Etme Çabaları, **Akademik Bakış Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler E-Dergisi**, Eylül-2005, S. 7, ss. 1-14.

KARAKAŞ, Selim, Kut-Tanrı İlişkisi Bağlamında Türklerde Yönetim Erkinin İlahi Temelleri”, **GÜGEFD**, Özel Sayı- 2009,c. 29, ss. 29-44.

- KAŞİFU'L-GITA, Muhammed Hüseyin, **Ca'feri Mezhebi ve Esasları**, Çev. Abdülbâki GÖLPINARLI, Zaman Yay. İstanbul 1979.
- KATO, Shuichi, **Japon Edebiyatı Tarihi**, Çev. Oğuz BAYKARA, Boğaziçi Üniversitesi Yay. İstanbul 2012.
- KESKİN, Halife, **Kendi Kaynakları Işığında Şia İnanç Esasları**, Beyan Yay. İstanbul 2000.
- KILIÇ, Yusuf, AY, Şeyma, "Eski Mezopotamya'da Siyasi Örgütlenmede Din Olgusu", **Turkish Studies**, Bahar- 2013, Volume 8/5, ss. 387-403.
- KORKMAZ, Sıddık, **Tarihin Tahrifi İbn Sebe Meselesi**, Araştırma Yay. Ankara 2016.
- KÖROĞLU, Kemalettin, **Eski Mezopotamya Tarihi (Başlangıcından Perslere Kadar)**, İletişim Yay. İstanbul 2008.
- KRAMER, Samuel Noah, **Sümerler**, Çev. Özcan BUZE, Kabalcı Yay. İstanbul 2002.
- KUMMÎ, Sa'd b. Abdullah Ebu Halef el-Eş'arî, NEVBAHTÎ, Ebû Muhammed Hasan b. Mûsâ, **Şîf Fırkalar Kitâbu'l-Makâlât ve'l-Fırak/ Fıraku'ş-Şia**, Çev. Hasan ONAT, Sabri HİZMETLİ, Sönmez KUTLU, Ramazan ŞİMŞEK, Ankara Okulu Yay. Ankara 2004.
- KUTLUER, İlhan, "İlim", **DİA**, TDV Yay. İstanbul 2000, c. 22, ss. 109-114.
- KUTLUTÜRK, Cemil, **Hinduizm'de Avatar İnanç**, Otto Yay. Ankara 2017.
- KUZGUN, Şaban, **Dinler Tarihi**, Bilge Kültür Sanat Yay. İstanbul 2017.
- KUZU, Selman, **Mehdi Deccal Mesih**, Merkür Yay. İstanbul 2001.
- KÜÇÜK, Abdurrahman, **Dönmeler Tarihi**, Rehber Yay. Ankara 1990
- KÜÇÜK, Abdurrahman, TÜMER, Günay, M. Alparslan KÜÇÜK, **Dinler Tarihi**, Berikan Yay. Ankara 2014.

KÜÇÜKÖNER, Halide Rumeysa, “Hint Alt-Kıtasının Dini Ve Kültürel Yapısının Şekillenmesinde Arilerin Rolü” **e-Şarkiyat İlmî Araştırmalar Dergisi**, Mayıs-2018, c. 10, S. 2, ss. 610-624.

....., “**Mirza Gulam Ahmed ve Ahmedîlerin Mirza Gulam Ahmed Telakkisi**” (“Yayınlanmamış Doktora Tezi”, Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü), Diyarbakır 2018.

MANSEL, Arif Müfid, **Eski Doğu ve Ege Tarihinin Ana Hatları**, İÜEF Yay. İstanbul 1945.

Moğolların Gizli Tarihi, Yazarı bilinmiyor, Çev. Ahmet TEMİR, Türk Tarih Kurumu Yay. Ankara 1986.

MUZAFFER, Muhammed Rıza, **Şia İnançları (Akaaid’ül İmâmiyye)**, Çev. Abdulbâki GÖLPINARLI, Zaman Yay. İstanbul 1978.

ONAT, Hasan, “İmamiyye Şiası” **İslam Mezhepleri Tarihi El Kitabı**, Grafiker Yay. Ankara 2012, (183-214).

....., “Şiî İmamet Nazariyesi (Kuleynî, Kummî ve Tûsî’nin Görüşleri Çerçevesinde)”, **AÜİFD**, 1991, c. 32, S. 1, ss. 89-110.

....., “Şiîliğin Doğuşu Meselesi (Birinci Hicrî Asır)”, **AÜİFD**, 1997, c. 37, S. 1, ss. 79-117.

....., **Emeviler Devri Şii Hareketleri ve Günümüz Şiîliği**, Endülüs Yay. İstanbul 2017.

....., “Şiîlik ve Günümüz Şiîliğinde Bazı Yeni Yaklaşımlar Üzerine”, **İslami Araştırmalar Dergisi**, 1989, c. 3, S. 3, ss. 122-138.

ONO, Sokyô, **Şinto Kamilerin Yolu**, Çev. Suat ERTÜZÜN, Okyanus Yay. İstanbul 2004.

ÖGEL, Bahaeddin, **Türklerde Devlet Anlayışı (13. Yüzyıl Sonlarına Kadar)**, Ötüken Yay. İstanbul 2016.

ÖRNEK, Sedat Veyis “Japonya ve Türkiye’deki Dini, Kültürel ve Sosyal Reformlara Bir Bakış”, Çev. Özlem AKGÖK, **Folklor/Edebiyat Dergisi**, 2015/2, c. 21, Sayı 82, ss. 487-501.

ÖZ, Mustafa, **Mezhepler Tarihi ve Terimleri Sözlüğü**, Ensar Yay. İstanbul 2012.

....., **İmâmiyye Şiası’nda Onikinci İmam ve Mehdi İnancı**, MÜİFV Yay. İstanbul 1995.

ÖZ, Şaban, “Kutadgu Bilig’de Türk Cihan Hâkimiyeti Düşüncesi”, **Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi**, 2011, c. 11, S. 1, ss. 19-35.

ÖZALP, Mürsel, “Katolik Kilisesi ve İmamiyye Şiası’nın Yanılmazlık/Masumiyet Anlayışlarının Mukayesesi”, **Turkish Studies**, 2017, Volume 12/27, ss. 373-392.

ÖZER, Yusuf Ziya, **Mısır Tarihi**, Türk Tarih Kurumu Yay. Ankara 1987.

ROUX, Jean Paul, **Türklerin ve Moğolların Eski Dini**, Çev. Aykut KAZANCIGİL, İşaret Yay. İstanbul 1994.

SAN, Çoşkun, **Weber’de Otorite Tipleri**, Ankara 1966.

SARIKÇIOĞLU, Ekrem, **Başlangıçtan Günümüze Dinler Tarihi**, Fakülte Kitabevi Yay. Isparta 2016.

....., “Buda Dininde Mehdi İnancı ve Buda’dan Bir Rivayet”, **AÜİFD**, 1980, S. 4, ss. 77-90.

....., **Dinlerde Mehdi Tasavvurları**, Sidre Yay. Samsun 1997,

....., “Mecusi Dininde Mehdi İnancı”, **ATÜİFD**, İstanbul 1986, S. 7, ss. 1-7.

....., “Mehdi”, **DİA**, TDV Yay. İstanbul 2003, c. 28, ss. 369-371.

SCHİMMELE, Annamari, **Dinler Tarihine Giriş**, Kırkambar Yay. İstanbul 1999.

ŞEHRİSTÂNÎ, Ebü'l feth Muhammed b. Abdulkerim, **Milel ve Nihal-Dinler, Mezhepler ve Felsefî Sistemler Tarihi**, Çev. Mustafa ÖZ, Litera Yay. İstanbul 2008.

TAN, Muzaffer, **Tarihsel Süreçte İsmaililik ve Yaşadığı Farklılaşmalar**, FÜİFD, S. 17/2, Elazığ 2012, ss. 111-145.

.....,“İsmaililik”,**İslam Mezhepleri Tarihi El Kitabı**, Grafiker Yay. Ankara 2012, (243-268).

TANYU, Hikmet, **İslamlıktan Önce Türklerde Tek Tanrı İnancı**, AÜİF Yay. Ankara 1980.

TAYLAN, Necip, “Bilgi”, **DİA**, TDV Yay. İstanbul 1992, c. 6, ss. 158-161.

TEZCAN, Mehmet, “Eski İranlılarda Xvarenah Anlayışı ve Bunun Türklerdeki Kut İle Münasebeti”, **Tarih İncelemeleri Dergisi**, Aralık-2007, c. 22, S. 2, ss. 167-193.

TOPALOĞLU, Fatih, “Eski İran’daki Yarı Tanrı-Kral Anlayışının Şii İmamet İnancına Etkisi”, **PÜİFD**, Eylül-2016, S. 6, ss. 72-81.

TURAN, Osman, **Türk Cihân Hâkimiyeti Mefkûresi Tarihi**, Ötüken Yay. İstanbul 2014.

TURAN, Abdullah **Ehl-i Beyt Mektebinde Temel İnançlar**, Al-i Taha Yay. İstanbul 1999.

TÛSÎ, Nâsirüddîn, “İmâmet Risâlesi”, Çev. Hasan ONAT, **AÜİFD**, 1996, c. 35, S.1, ss. 179-191.

VACZY, Peter, “Hunlar Avrupa’da”, **Attila Ve Hunları**, Çev. Şerif BAŞTAV, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yay. Ankara 1982, (79-111).

VİYARTHÎ, A. H. ALÎ, U. **Doğu Kutsal Metinlerinde Hz. Muhammed**, Çev. Kemal KARATAŞ, İnsan Yay. İstanbul 1997.

WAARDENBURG, Jacques, “Mesih”, **DİA**, TDV Yay. İstanbul 2004, c. 29, ss. 306-309.

WEBER, Max, **Sosyoloji Yazıları**, Haz. H.Gerth, C. Wrights Mills, Çev. Taha PARLA, İletişim Yay. 6. Baskı, İstanbul 2004.

WELLHAUSEN, Julius, **İslamiyetin İlk Devrinde Dinî-Siyasî Muhalefet Partileri**, Çev. Fikret İŞILTAN, Türk Tarık Kurumu Yay. Ankara 1996.

YAKAR, Cenap, **İnançlar ve Tutumlar Üzerine**, Gazi Üniversitesi Yay. Ankara 1988.

YAVUZ, Yusuf Şevki, “Mehdi”, **DİA**, TDV Yay. İstanbul 2003, c. 28, ss. 371-374.